

ДНІПРОВСЬКИЙ ГУМАНІТАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

О. В. КИРИЧЕНКО, О. М. ЧОРНИЙ, О. В. ШАМАРА

**ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ В УКРАЇНІ:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ**

Монографія

**Дніпро
2022**

УДК 343.9:343.326
К 43

*Рекомендовано до друку Вченою радою
Дніпровського гуманітарного університету
(протокол від 31.01.2022 № 5)*

Рецензенти:

Книженко О.О. – доктор юридичних наук, професор;

Титаренко О.О. – доктор юридичних наук, доцент.

Кириченко О.В., Чорний О.М., Шамара О.В.

К 43 Протидія терористичним актам в Україні: кримінально-правові та кримінологічні засади : монограф. Дніпро : Дніпров. гум. ун-т, ЛІРА, 2022. 181 с.

ISBN 978-966-981-709-9

На монографічному рівні досліджено кримінально-правові та кримінологічні засади протидії терористичним актам в Україні. З'ясовано сутність терористичного акту як криміналізованого соціального явища та визначено правове підґрунтя протидії їм в Україні. Надано характеристику підстав кримінально-правової заборони терористичного акту в Україні; проаналізовано об'єктивні та суб'єктивні ознаки складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України, а також форми кримінально-правового реагування на вчинення цього кримінального правопорушення. Проаналізовані кримінологічні показники та причинно-умовний комплекс детермінації терористичного акту, а також визначено основні напрями запобігання терористичним актам.

Для науково-педагогічних та наукових працівників, здобувачів закладів вищої освіти, працівників правоохоронних органів України.

ISBN 978-966-981-709-9

© Кириченко О.В., Чорний О.М., Шамара О.В., 2022

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
Розділ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНОМУ АКТУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ТА КРИМІНОЛОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ.....	8
1.1. Стан наукової розробленості проблем, пов'язаних з протидією терористичному акту кримінально-правовими та кримінологічними засобами.....	8
1.2. Терористичний акт як кримінально-правова категорія.....	19
1.3. Правове регулювання протидії терористичним актам в Україні.....	37
Розділ 2. КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ.....	58
2.1. Підстави кримінально-правової заборони терористичного акту в Україні.....	58
2.2. Кримінально-правова характеристика терористичного акту.....	70
2.3. Форми кримінально-правового реагування на вчинення терористичного акту.....	98
Розділ 3. КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ.....	122
3.1. Кримінологічна характеристика та причинно-умовний комплекс детермінації терористичного акту.....	122
3.2. Основні напрями запобігання терористичним актам.....	137
ВИСНОВКИ.....	155
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	161

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АТО	–	Антитерористична операція
ЄС	–	Європейський Союз
КК	–	Кримінальний кодекс
КПК	–	Кримінальний процесуальний кодекс
КВК	–	Кримінально-виконавчий кодекс
МВС	–	Міністерство внутрішніх справ
НПУ	–	Національна поліція України
НСРД	–	негласна слідча (розшукова) дія
ОБСЄ	–	Організація з безпеки і співробітництва в Європі
ООН	–	Організація Об'єднаних Націй
ООС	–	Операція Об'єднаних Сил
ОРДЛО	–	окремі райони Донецької та Луганської областей
РНБО	–	Рада національної безпеки і оборони
РФ	–	Російська Федерація
СРСР	–	Союз Радянських Соціалістичних Республік
СБУ	–	Служба безпеки України
ст.	–	стаття
США	–	Сполучені Штати Америки
УРСР	–	Українська Радянська Соціалістична Республіка
ч.	–	частина

ВСТУП

У XXI столітті особливого звучання набула тема тероризму як одного з найнебезпечніших і важкопрогнозованих глобальних викликів суспільству. Останнім часом тероризм стає дедалі кривавішим, жорстокішим, цинічнішим та різноманітнішим. Постійно зростає кількість держав, які відчули на собі жахливі наслідки терористичних актів¹.

В Україні набули значного поширення терористичні акти з 2014 р. Зазначені кримінально протиправні діяння представляють небезпеку для багатьох членів суспільства та держави, можуть заподіяти значну шкоду життю та здоров'ю невизначеного кола людей, власності, довілі, нормальному функціонуванню органів державної влади, підприємствам, установам чи організаціям, дестабілізувати соціально-політичну обстановку в суспільстві чи в окремих регіонах країни, дезорганізувати роботу органів державної влади та місцевого самоврядування, викликати у населення панічні настрої та створити обстановку напруги у суспільстві.

За період з 2014 р. по 2021 р. на території країни було вчинено 8700 терористичних актів. Це пов'язано насамперед з бойовими подіями, що відбуваються у Донецькій та Луганській областях. Щоденні повідомлення про зростання терористичної активності слід розглядати як серйозні симптоми змін криміногенної ситуації в країні у найбільш небезпечному, деструктивному напрямі².

У Концепції боротьби з тероризмом в Україні зазначено, що терористичні загрози, що постали перед Україною, вимагають удосконалення функціонування загальнодержавної системи боротьби з тероризмом. Відповідні зусилля повинні спрямовуватися на впровадження дієвих механізмів усунення (локалізації) терористичних ризиків для об'єктів можливих терористичних посягань, що органічно поєднуюватимуть політичні, правові, організаційні, інформаційні, соціальні, контррозвідувальні, розвідувальні, оперативно-розшукові, режимні, фінансові й інші заходи³.

У зв'язку з цим пріоритетними завданнями правоохоронних, спеціальних, розвідувальних та інших державних органів України відповідно до їх компетенції є запобігання, виявлення та припинення проявів сепаратизму, тероризму, екстремізму, припинення діяльності

¹ Ткач В. Ф. Сучасний тероризм: тенденції, вияви, виклики та загрози для України. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 3 (36). С. 12.

² Кириченко О. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією: проблеми теорії та практики: монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 119.

³ Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні : Указ Президента України від 05.03.2019 № 53/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text>

незаконних збройних формувань, політично мотивованого насильства та інших посягань на конституційний лад⁴. Але, незважаючи на активізацію роботи правоохоронних органів України щодо протидії тероризму, рівень терористичної загрози залишається високим.

У зв'язку із підвищенням рівня терористичної загрози в країні постає проблема організації ефективної протидії терористичним актам та іншим кримінальним правопорушенням терористичної спрямованості, яка закономірно посідає чільне місце в процесі стабілізації криміногенної ситуації в державі. Поширення кримінальних правопорушень терористичної спрямованості та існування високого рівня терористичної загрози в країні вимагає пошуку нових підходів до забезпечення прав і свобод людини та громадянина, охорони публічного порядку, забезпечення національної безпеки та протидії тероризму, саме таких, які б відповідали сучасній обстановці та тенденціям розвитку на перспективу. Зазначене викликає необхідність вивчення досвіду протидії кримінальним правопорушенням терористичної спрямованості кримінально-правовими та кримінологічними засобами, розробки науково обґрунтованих пропозицій щодо удосконалення антитерористичного законодавства, напрацювання дієвої системи протидії цим кримінально протиправним діям.

Враховуючи зазначене, актуальним на сьогодні є дослідження теоретико-прикладних проблем кримінальної відповідальності за терористичний акт та запобігання цим кримінальним правопорушенням.

Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії терористичним актам досліджували такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як В. Ф. Антипенко, О. Ф. Бантишев, Ю. Б. Данильченко, О. М. Деменко, В. Е. Демиденко, О. М. Джужа, С. О. Допілка, В. П. Ємельянов, В. С. Зеленецький, О. О. Книженко, В. В. Крутов, В. Н. Кубальський, Б. Д. Леонов, О. М. Литвинов, В. А. Ліпкан, В. М. Ляшенко, Л. А. Моджорян, В. В. Мокляк, С. М. Мохончук, В. Я. Настюк, О. С. Попович, І. М. Рижов, І. Р. Серкевич, В. П. Тихий, С. С. Яценко та інші провідні вчені.

Незважаючи на широкий спектр досліджень, присвячених різним аспектам протидії терористичним актам, з урахуванням розвитку законодавства України про кримінальну відповідальність та практики діяльності органів охорони правопорядку є недостатньо вивченими. Наукове вивчення та практичне вирішення проблем протидії терористичним актам кримінально-правовими та кримінологічними

⁴ Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037>.

засобами пов'язані з певними труднощами, оскільки межі та ознаки тероризму взагалі та терористичного акту зокрема не є чіткими, що значно ускладнює прийняття належних законодавчих формулювань.

Саме недоліки доктринальної розробленості проблематики протидії терористичним актам кримінально-правовими та кримінологічними засобами, недостатньо ефективного застосування на практиці ст. 258 КК України, а також існуючі недоліки в організації протидії цим кримінальним правопорушенням, й обумовили необхідність цього наукового дослідження.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНОМУ АКТУ КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВИМИ ТА КРИМІНОЛОГІЧНИМИ ЗАСОБАМИ

1.1. Стан наукової розробленості проблем, пов'язаних з протидією терористичному акту кримінально-правовими та кримінологічними засобами

Тероризм є глобальною проблемою сучасності. Кримінальні правопорушення терористичної спрямованості відносяться до кримінально протиправних діянь, які спрямовані на залякування з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи чи групи осіб до вчинення або відмови від вчинення якихось дій. Одним із найнебезпечніших кримінальних правопорушень цієї категорії є терористичний акт.

Оскільки терористичні прояви посягають на різноманітні сфери життєдіяльності людей, то й протидія їм повинна здійснюватися у різних сферах функціонування людини, суспільства і держави на основі комплексного антитерористичного законодавства, що забезпечує застосування системи правових, організаційних, оперативно-розшукових, режимних, інженерно-технічних та інших заходів, передбачених у нормах конституційного, адміністративного, адміністративного процесуального, кримінального, кримінального процесуального, цивільного, цивільного процесуального, міжнародного та інших галузей права, які містяться у відповідних законах та інших нормативно-правових актах⁵.

Для вирішення завдань та досягнення мети будь-якого наукового дослідження необхідно дослідити стан наукової розробленості проблеми.

Слід зазначити, що мета наукового дослідження полягає у комплексній розробці кримінально-правових та кримінологічних засад протидії терористичному акту, а також у формуванні на цій основі науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення чинного законодавства про кримінальну відповідальність та інших нормативно-правових актів України, спрямованих на протидію зазначеним суспільно небезпечним діянням, та визначення можливих і необхідних напрямів удосконалення заходів запобігання цим посяганням.

У зв'язку з цим для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі дослідницькі завдання: з'ясувати сутність терористичного акту як криміналізованого соціального явища; визначити нормативно-

⁵ Ємельянов В. П. Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення : монограф. Харків : Право, 2016. С. 6.

правове підґрунтя протидії в Україні терористичним актам, а також сформулювати обґрунтовані пропозиції щодо вдосконалення чинних нормативно-правових актів України, спрямованих на протидію зазначеним суспільно небезпечним явищам; з'ясувати підстави кримінально-правової заборони терористичного акту в Україні; на підставі аналізу об'єктивних, суб'єктивних і кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України, а також форм кримінально-правового реагування на вчинення цих кримінальних правопорушень, виявити найбільш складні й суперечливі положення теорії та практики застосування цієї кримінально-правової норми; проаналізувати кримінологічні показники терористичного акту; визначити причинно-умовний комплекс детермінації терористичного акту; визначити загальносоціальні та спеціально-кримінологічні заходи запобігання терористичним актам, розробити пропозиції щодо вдосконалення напрямів запобігання їх вчиненню.

На сьогодні існує низка робіт, присвячених кримінально-правовим та кримінологічним аспектам протидії терористичним актам. Аналіз наукових публікацій з цієї проблематики дають нам підстави умовно розділити зазначені дослідження на два види. Зокрема, до першого виду відноситимуться наукові доробки науковців, які досліджували проблеми боротьби з тероризмом до прийняття у 2001 році нового КК України, де вперше було передбачено кримінальну відповідальність за терористичний акт. Другий вид охоплює теоретико-прикладні дослідження, спрямовані на вивчення терористичного акту як кримінально-правової категорії, особливості кримінальної відповідальності за цей злочин, систему заходів запобігання їм⁶.

До першого виду слід віднести наукові праці В.Ф. Антипенка, О.Ф. Бантишева, С.О. Допілка, В.П. Ємельянова, Ю.А. Іванова, В.В. Крутова, В.А. Ліпкана, В.М. Ляшенка, Л.А. Моджорян, С.М. Мохончука та ін. За відсутності відповідної кримінально-правової норми в кримінальному законодавстві України деякі автори свої дослідження проводили виключно крізь призму надбань радянського кримінального права, де в такі поняття як «терористичний акт» та «тероризм» вкладався зовсім інший зміст у порівнянні зі змістом кримінально-правової норми, передбаченої у ст. 258 КК України. Наприклад, до таких робіт слід віднести працю С.М. Мохончука «Уголовная ответственность за терроризм», де автор, зокрема, досліджує

⁶ Чорний О. Стан наукової розробки кримінальної відповідальності за терористичний акт. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матер. II Міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 15 груд. 2017 р.). Київ : Національна академія прокуратури України, 2018. С. 411.

кримінальну відповідальність за тероризм без наявності такої норми у кримінальному законодавстві України⁷.

Крім того, деякі дослідники ототожнювали терористичний акт з політичними злочинами, оскільки вони вважали, що ці злочини вчинюються виключно з політичних мотивів⁸. В.Ф. Антипенко визначав тероризм як застосування насильства для впливу шляхом залякування на недоторканість національних та наднаціональних інститутів, яке призвело до невинних жертв, або настання суспільно небезпечних наслідків, або таке, що утворює загрозу їх настання⁹.

Зміст, який сьогодні український законодавець вкладає в термін «терористичний акт», різниться з його визначенням у радянські часи. Наприклад, Л.А. Моджорян визначала у радянські часи тероризм як акти насилля, що вчинюються окремими особами, організаціями або урядовими органами, спрямованими на усунення небажаних державних та політичних діячів та дестабілізацію державного правопорядку з метою досягнення певних політичних результатів¹⁰.

Інші автори свої дослідження здійснювали з урахуванням ратифікації Україною ряду міжнародних нормативно-правових актів, і в першу чергу, Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом, а також досвіду країн Європи щодо кримінально-правової заборони тероризму¹¹.

Наукові доробки вітчизняних вчених стали підґрунтям для розробки норми про кримінальну відповідальність за терористичний акт та інші злочини терористичної спрямованості, а також Закону України «Про боротьбу з тероризмом»¹², які на сьогодні є основою антитерористичного законодавства України.

⁷ Мохончук С. М. Уголовная ответственность за терроризм : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Университет внутренних дел МВД Украины. Харьков, 1999. с. 9-23.

⁸ Демиденко В. Е. Возможности чинного законодательства Украины з запобігання тероризму і боротьби з ним. *Актуальні проблеми держави та права* : зб. наук. праць. Одеса : Юридична література, 2000. Вип. 8. С. 208; Антипенко В. Ф. Тероризм: кримінологічна та кримінально-правова характеристика. Київ : НБУВ, 1999. 61 с.

⁹ Антипенко В. Ф. Вказ. праця. С. 53.

¹⁰ Моджорян Л. А. Терроризм: правда и вымысел. 2-е изд. Москва : Юрид. лит., 1986. С. 5.

¹¹ Антипенко В. Ф. Борьба с современным терроризмом: международно-правовые подходы. Киев : Национальная библиотека им. Вернадского; Издательство «ЮНОНА-М», 2002. 723 с.; Допилка С. О. Уголовная ответственность за терроризм и пиратство на море : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Одесский ун-т им. И.И. Мечникова. Одеса, 1999. 171 с.; Смелянов В. П. Тероризм і злочини терористичної спрямованості. Харків : «Рубікон», 1997. 176 с.; Емельянов В. П. Терроризм – как явление и как состав преступления. Харьков : Право, 1999. 272 с.; Ліпкан В. А. Тероризм і національна безпека України. Київ : Знання, 2000. 184 с.

¹² Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>

Слід зазначити, що за цей період існувало декілька підходів щодо трактування феномену тероризму як кримінально-правової категорії. Одні вважали недоцільним криміналізувати терористичний акт, оскільки:

а) впевнені, що у законодавстві достатньо важелів впливу на тероризм у всіх його проявах;

б) вважали необхідним передбачити два підрозділи у главі «Злочини проти громадської безпеки», один з яких мав би назву «терористичні злочини проти громадської безпеки», при цьому редакційно склад злочину «терористичний акт» замінити на «диверсія»;

в) висловлювали думку, що терористичний акт – не окреме діяння, а суспільне явище, яке охоплює різноманітні вияви терористичної діяльності¹³.

Інші вважали за необхідне ввести до кримінального законодавства України кримінально-правову норму про відповідальність за вчинення тероризму, помістивши її до глави «Злочини проти громадської безпеки» і криміналізувати саме діяння «тероризм», встановивши конкретну відповідальність за його вчинення¹⁴.

Під час розробки нового КК України у проєкті, який знаходився на розгляді у Верховній Раді України, після першого читання містилася спеціальна кримінально-правова норма, яка прямо передбачала відповідальність за тероризм (ст. 232) і мала наступний зміст: «Тероризм, тобто вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку загибелі людей або заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення або впливу на прийняття рішень органами державної влади чи місцевого самоврядування, а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою». Разом з тим, багато вчених не погодились щодо такого визначення тероризму у проєкті КК України. Не вважається безсуперечною сама постановка питання щодо відповідальності за ті діяння, які в проєкті названі тероризмом¹⁵.

Існували й інші точки зору щодо формулювання диспозиції норми про кримінальну відповідальність за терористичний акт. Так, прихильники представників французької школи кримінального права вважають, що не існує у чистому вигляді терористичних злочинів, водночас існують загальнокримінальні, що спрямовані на досягнення особливої мети і

¹³ Проєкт Кримінального кодексу України. *Українське право*. 1997. № 2 (7); Грищук В. К. Тероризм: проблема поняття. *Актуальні проблеми держави та права* : зб. наук. праць. Одеса : Юридична література, 2000. Вип. 8. С. 46.

¹⁴ Емельянов В. П. Терроризм – как явление и как состав преступления. Харьков : Право, 1999. С. 38; Ліпкан В. А. Тероризм і національна безпека України. Київ : Знання, 2000. С. 129.

¹⁵ Ліпкан В. А. Вказ. праця. С. 136.

вчинюються іншими методами, ніж взагалі загальнокримінальні чи політичні злочини. З огляду на викладене, терористичні злочини визначаються як умисні посягання на недоторканість людини, викрадення або незаконне утримання людини у зачиненому приміщенні, а також викрадення літального апарату, судна чи будь-якого іншого транспортного засобу, розкрадання, вимагання, знищення, пошкодження або псування, а також діяння в галузі інформатики тощо, вчинені умисно одним виконавцем або організованою групою, яка має за мету серйозно порушити громадський порядок через залякування або терор. Тобто до терористичних злочинів відносяться злочини, які можуть бути вчинені у терористичних цілях¹⁶.

У 2001 році був прийнятий на той час новий КК України. У подальшому у зазначений законодавчий акт було внесено низку доповнень та змін щодо кримінальної відповідальності за злочини терористичної спрямованості. На сьогодні відповідно до ч. 1 ст. 258 КК України терористичний акт визначається як застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини, або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою¹⁷.

При цьому слід зазначити, що до інших злочинів терористичного спрямування, які створюють умови вчинення терористичних актів, відносять такі:

1) втягнення особи у вчинення терористичного акту або примушування до вчинення терористичного акту з використанням обману, шантажу, уразливого стану особи, або із застосуванням чи погрозою застосування насильства (кваліфікуючими ознаками є вчинення щодо кількох осіб або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища) (ст. 258-1 КК України);

¹⁶ Меньших А. А. Нормы ответственности за терроризм по новому уголовному кодексу Франции. *Журнал российского права*. 1997. № 11. С. 143.

¹⁷ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

2) публічні заклики до вчинення терористичного акту, а також розповсюдження, виготовлення чи зберігання з метою розповсюдження матеріалів з такими закликами (кваліфікуючими ознаками є вчинення з використанням засобів масової інформації) (ст. 258-2 КК України);

3) створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК України);

4) вербування, озброєння, навчання особи з метою вчинення терористичного акту, а так само використання особи з цією метою (кваліфікуючими ознаками є вчинення щодо кількох осіб або повторно, або за попередньою змовою групою осіб, або службовою особою з використанням службового становища (ст. 258-4 КК України));

5) дії, вчинені з метою фінансового або матеріального забезпечення окремого терориста чи терористичної групи (організації), організації, підготовки або вчинення терористичного акту, втягнення у вчинення терористичного акту, публічних закликів до вчинення терористичного акту, сприяння вчиненню терористичного акту, створення терористичної групи (організації) (кваліфікуючими ознаками є ті самі дії, вчинені повторно або з корисливих мотивів, або за попередньою змовою групою осіб, або у великому розмірі (фінансування тероризму визнається вчиненим у великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує шість тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди (ч. 2); дії, передбачені ч. 1 або ч. 2 цієї статті, вчинені організованою групою чи в особливо великому розмірі (фінансування тероризму визнається вчиненим в особливо великому розмірі, якщо розмір фінансового або матеріального забезпечення перевищує вісімнадцять тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян), або якщо вони призвели до інших тяжких наслідків (ст. 258-5 КК України)).

Після прийняття у 2001 р. нового КК України тривали наукові дослідження фахівців у галузі кримінального права та кримінології щодо протидії злочинам терористичної спрямованості, зокрема це роботи В. Ф. Антипенка, О. Ф. Бантишева, Ю. Б. Данильченка, В. П. Ємельянова, В. Н. Кубальського, Б. Д. Леонова, В. В. Мокляка, М. В. Семикіна, І. Р. Серкевич, О. О. Степанченка, О. В. Шамари та ін.

Першою монографічною роботою, в якій досліджувались питання кримінальної відповідальності за терористичний акт відповідно до нового КК України, була робота О.В. Шамари, де було надано вперше кримінально-правову характеристику злочину, передбаченого ст. 258 КК

України¹⁸. За результатами дослідження було запропоновано віднести терористичний акт до злочинів проти основ національної безпеки України, а терористичний акт міжнародного характеру – до злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку. Крім того, було запропоновано доповнити КК України новою кримінально-правовою нормою «Пропаганда і поширення ідеології тероризму»¹⁹. Наукові пошуки О.В. Шамари у цій сфері й досі продовжуються, про що свідчать його численні наукові праці, у тому числі ґрунтовні монографічні роботи²⁰.

Подальшими розробками проблем кримінальної відповідальності за терористичний акт займався В.П. Ємельянов, яким було підготовлено одноосібно та у складі авторських колективів низку монографічних досліджень²¹. Він неодноразово вказував на те, що при суто зовнішньому сприйнятті складу терористичного акту, звертає на себе увагу його очевидна громіздкість і перевантаженість цілком зайвими фразами, що лише деталізують певні положення ст. 258 КК України, а також пропонує передбачити кримінальну відповідальність за терористичні злочини в окремому розділі Особливої частини КК України.

Також слід звернути увагу на дисертаційне дослідження В.Н. Кубальського «Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні», в якому автор зазначив, що стан кримінально-правового регулювання протидії тероризму неможна визнати задовільним та таким, що відповідає міжнародним стандартам нормативного забезпечення підстав кримінальної відповідальності за вчинення терористичних злочинів. Зокрема, термін «терористичний акт», визначений у ч.1 ст. 258 КК України, не охоплює усіх терористичних діянь, тому не може виступати узагальнюючою категорією для позначення таких діянь в Законі України «Про боротьбу з тероризмом»²².

Серед сучасних монографічних досліджень, які присвячені темі дослідження, слід виділити дисертаційне дослідження І.Р. Серкевич «Кримінологічні детермінанти та кримінально-правова протидія тероризму», в якому зазначено, що основними напрямками наукових

¹⁸ Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за терористичний акт : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна академія СБ України. Київ, 2006. 250 с.

¹⁹ Шамара О. В. Вказ. праця. С. 220, 247-249.

²⁰ Шамара О. В. Відповідальність за здійснення терористичної діяльності за кримінальним законодавством України : монограф. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2014. 280 с.

²¹ Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства : монограф. ; за заг. ред. В. П.Ємельянова. Харків : Вид-во «Кроссруд», 2007. 216 с.; Емельянов В. П., Иманлы М. Н., Рыжов И. Н. Уголовно-правовое противодействие тероризму : монограф. Харьков : Право, 2014. 88 с.

²² Кубальський В. Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2007. С. 12.

розвідок у цій сфері є: вивчення історії тероризму; загальнотеоретичні дослідження походження тероризму; аналіз політичної складової тероризму; вивчення соціально-філософських і соціально-психологічних аспектів тероризму; кримінально-правові та кримінологічні дослідження тероризму та протидії йому²³. Тому авторкою розглянуто питання щодо основних підходів до розуміння феномена тероризму як соціального явища та кримінально-караного діяння, його детермінанти; здійснено огляд зарубіжного досвіду кримінально-правової протидії; проаналізовано норми КК України на предмет достатності в ньому кримінально-правових засобів протидії терористичним злочинам. У зв'язку з цим зроблено висновок, що кримінально-правових засобів протидії тероризму в Україні достатньо, істотного вдосконалення вони не потребують, натомість ефективність їх застосовування є незадовільною²⁴.

О.С. Попович, досліджуючи склад злочину терористичного акту та особливості його кваліфікації, зазначила, що й досі бракує загальновизнаного уявлення про сутність терористичного акту як сучасного явища, про обов'язкові (визначальні) ознаки цього злочину і про його зміст. Дискусійними залишаються питання і про взаємозв'язок таких понять як «терор», «тероризм», «тероризування», «терористичний акт», недостатньо розкриті проблеми кваліфікації терористичного акту, зокрема, як закінченого й незакінченого злочину, а також відмежування терористичного акту, вчиненого за попередньою змовою групою осіб, від участі в терористичній групі (організації) тощо²⁵.

Кримінологічним аспектам протидії тероризму присвячено низку монографічних комплексних робіт дослідників з цієї проблематики. Так, Б.Д. Леонов у монографії «Запобігання тероризму: кримінологічний аспект», визначаючи актуальність свого дослідження, зазначив, що комплексної правової оцінки потребують адекватність і своєчасність законодавчого реагування на існуючі загрози тероризму, які супроводжуються ідеологічним впливом терористів на суспільство, що пов'язано передусім з інформатизацією соціуму й зі значним збільшенням впливу засобів масової інформації на суспільство. Крім того, використання терористами новітніх інформаційних і комунікаційних технологій для вербування нових членів та поширення в мережі Інтернет терористичної ідеології вимагає впровадження нових методів боротьби з

²³ Серкевич І. Р. Кримінологічні детермінанти та кримінально-правова протидія тероризму : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2015. С. 9.

²⁴ Серкевич І. Р. Вказ. праця. С. 12.

²⁵ Попович О.С. Терористичний акт: поняття, склад злочину, кваліфікація : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2019. С. 2.

тероризмом²⁶. Дослідник за результатами праці розкрив сутність і природу тероризму, надав кримінологічну характеристику його проявів, провів типологію терористів, здійснив аналіз детермінації терористичної злочинності, а також системно виклав найбільш ефективні заходи щодо її запобігання.

За цим напрямом підготував дослідження й Ю.Б. Данильченко «Тероризм: феномен, детермінація, протидія». Слід зазначити, що автор, як і інші дослідники, продовжив вивчення феномену сучасного тероризму, детермінацію тероризму й терористичного акту, проблемні питання механізму протидії тероризму та заходи протидії йому²⁷.

Продовжуючи вивчення проблем протидії тероризму, О.О. Степанченко на монографічному рівні дослідив кримінологічні, віктимологічні та геополітичні аспекти протидії етнорелігійному тероризму, зокрема із залученням методів наукового аналізу визначено соціальний, правовий і функціональний зміст цього феномену, його місце серед сучасних загроз національній та міжнародній безпеці²⁸. Слід зазначити, що дослідник визначає у вузькому розумінні етнорелігійний тероризм як різновид агресивно-насильницької злочинності, підставою відтворення якої є релігійно-світоглядне та/або етнічне домінування в системах соціально-політичної практики, що досягається через залякування як результат вчинення вбивств, знищення або пошкодження майна, об'єктів природи та злочинів забезпечувального характеру (фінансове, кадрове, інформаційне та інше забезпечення), а у широкому розумінні – як феномен сучасної цивілізації, специфічний сегмент антигуманного дискурсу, що відтворюється у системі протистояння, ворожнечі, ненависті до релігійно-світоглядної та/або етнічної, втіленої у соціальній (що має політичний вихід), діяльності іншого ґатунку, а також у відповідних асоціальних, кримінальних практиках, що функціонально виражають прагнення до ціннісно-нормативної гомогенізації соціального буття, утвердження етнічної ідентичності та визнання її політичної претензійності²⁹.

Осмисленню кримінологічної природи терористичної діяльності, визначенню її детермінуючого комплексу та розробленню системи заходів протидії їй в Україні присвячена дисертація В.В. Мокляка «Протидія терористичній діяльності в Україні». Терористична діяльність розглянута як

²⁶ Леонов Б. Д. Запобігання тероризму: кримінологічний аспект: монограф. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2015. С. 7.

²⁷ Данильченко Ю. Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія: монограф. Харків: Золота миля, 2018. 478 с.

²⁸ Степанченко О. О. Протидія етнорелігійному тероризму: монограф. Харків: Константа, 2018. 492 с.

²⁹ Степанченко О. О. Вказ. праця. С. 391.

один із засобів ведення гібридної війни РФ проти України, а також як різновид стійких злочинних практик, спрямованих на порушення громадської безпеки, дестабілізацію суспільного життя, залякування населення, створення загрози національній безпеці³⁰.

Окремі кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії терористичним актам розглядалися В.С. Зеленецьким, В.П. Ємельяновим, В.Я. Настюк під час дослідження антитерористичного законодавства України³¹.

Слід також зазначити, що окремі кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії терористичним актам розглядалися й фахівцями інших галузей права як під час колективних досліджень³², так й дослідниками одноосібно. Зокрема, у дисертаційній роботі «Теоретико-правові і тактико-спеціальні проблеми боротьби з тероризмом» В.В. Крутов здійснив комплексний аналіз кримінально-правових аспектів і структурно-функціонального змісту тероризму як небезпечного, злочинного явища; розробив теоретико-правові та організаційно-правові засади створення дієздатної стратегії управління боротьбою з тероризмом в Україні на загальнодержавному рівні й на рівні поточного здійснення оперативно-тактичних заходів у сфері системної протидії терористичним проявам; визначив шляхи вдосконалення законодавчої бази в напрямку створення в Україні системи превентивних заходів щодо запобігання ескалації тероризму. Він розглядає тероризм як цілісне, складне, багатовимірне, соціально зумовлене, динамічне явище, сучасна еволюція якого полягає в розширенні масштабності терористичних акцій, підвищенні рівня їх професіоналізації, тенденціях зростання соціальної небезпечності, катастрофогенності наслідків терористичних дій. У зв'язку з цим, ним обґрунтовується необхідність боротьби з тероризмом як криміногенною цілісністю за допомогою системи загальносвітових та національно-державних заходів, що повинні здійснюватися як політичними, так і тактико-спеціальними засобами. При цьому робиться акцент на

³⁰ Мокляк В. В. Протидія терористичній діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності. Харків, 2020. 19 с.

³¹ Зеленецький В. С., Ємельянов В. П., Настюк В. Я. та ін. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України : монограф. ; за заг. ред. В. С. Зеленецького та В. П. Ємельянова. Харків : Право, 2008. 96 с.; Ємельянов В. П. Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення : монограф. Харків : Право, 2016. 88 с.

³² Белянська В. В., Брящей Р. І., Клименко О. А. та ін. Протидія терористичній діяльності: кримінально-правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти : монограф. ; за заг. ред. О. В. Шамари. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2016. 450 с.; Шинкаренко І. Р., Ханькевич А. М., Никифорчук Д. Й. та ін. Основи боротьби з тероризмом : навч. посіб. Луганськ : РВВ Луган. держ. ун-та внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2010. 403 с.

профілактичних і прогностичних функціях зазначених заходів і суб'єктах їх здійснення³³.

О.В. Кириченком на монографічному рівні здійснено комплексний аналіз теоретичних і практичних проблем, пов'язаних з оперативно-розшуковою протидією злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією, зокрема було надано кримінально-правову, кримінологічну, криміналістичну та оперативно-розшукову характеристику злочинів проти громадської безпеки, у тому числі й злочинів терористичної спрямованості, що дало змогу йому безпосередньо запропонувати шляхи удосконалення нормативно-правового забезпечення протидії терористичним актам, з'ясувати причинно-умовний комплекс детермінації терористичних актів та визначити напрями запобігання цим суспільно небезпечним діянням підрозділами кримінальної поліції³⁴.

Розглядаючи організаційно-тактичні засади протидії злочинам, пов'язаним з терористичною діяльністю, Р.В. Мукоїдом досліджено організаційні основи виявлення та тактику запобігання злочинам, пов'язаним з терористичною діяльністю, форми та види взаємодії правоохоронних органів під час протидії цим злочинам³⁵.

Таким чином, на сьогодні актуальність та доцільність вивчення проблем протидії кримінально-правовими та кримінологічними засобами терористичним актам обумовлена тим, що:

1) неоднозначно трактується зміст терористичного акту як кримінально-правової категорії, що значно ускладнює прийняття належних законодавчих формулювань;

2) враховуючи суттєве збільшення кримінальних проваджень, відкритих за ознаками кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України, різні підходи щодо кваліфікації цих кримінально протиправних діянь, існує нагальна потреба дослідити питання кримінальної відповідальності крізь призму вивчення наявної слідчої та судової практики;

3) неузгоджені норми вітчизняного кримінального законодавства з нормами Закону України «Про боротьбу з тероризмом»;

³³ Крутов В. В. Теоретико-правові і тактико-спеціальні проблеми боротьби з тероризмом : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : спец. 21.00.06 / Національна академія СБ України. Київ, 1998. С. 8-9.

³⁴ Кириченко О. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією: проблеми теорії та практики : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 77-130, 153-173, 297-304.

³⁵ Мукоїда Р. В. Організаційно-тактичні засади протидії злочинам, пов'язаним з терористичною діяльністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04. Одес. юрид. ін.-т ХНУВС. Одеса, 2008. С. 7.

4) постійна трансформація форм і методів терористичної діяльності потребує подальшого вдосконалення заходів, спрямованих на запобігання терористичним актам, а також удосконалення засобів кримінально-правової протидії терористичній діяльності;

5) з урахуванням високого рівня загрози в країні потребує визначення місця та ролі оперативних підрозділів правоохоронних органів серед суб'єктів запобігання терористичним актам, напрацювання напрямів удосконалення їх діяльності;

6) потребує удосконалення стратегія дій, з одного боку, щодо тероризму як негативного суспільно-політичного явища, з іншого – щодо терористичної діяльності як форми кримінальної протиправної діяльності.

1.2. Терористичний акт як кримінально-правова категорія

Протягом тривалого часу серед науковців та практиків триває дискусія щодо дефініції понять «тероризм», «терористичний акт», «терористична діяльність», «терористичні злочини», «злочини терористичної спрямованості» та ін.; співвідношення цих категорій між собою та з іншими негативними проявами у площині суспільно-політичних відносин.

Як зазначив Б.Д. Леонов, сьогодні існує більше 200 визначень поняття «тероризм», в основі яких лежить припустимість застосування насильства заради певної мети, однак жодне з цих визначень не може претендувати на універсальність. Мають місце спроби дати семантичне, психологічне, правове, соціологічне та інше визначення основного поняття «тероризм» і всіх інших похідних від нього понять, наприклад, «терористична діяльність», «терористичні злочини», «суб'єкт і об'єкт тероризму». Окремі дослідники роблять спробу здійснити класифікацію тероризму, розглянути його види й форми. Отже, термінологічні дебати з цих питань тривають до цього часу. Це пов'язано зі складним комплексом політичних і правових проблем, що визначає множинність та неоднозначність підходів до її вирішення³⁶.

На думку С.У. Дікаєва, розв'язання проблеми відмежування тероризму від суміжних явищ можна здійснити, виходячи з певного алгоритму, що дозволяє визначити ознаки кожного з цих явищ. Для цього, на його погляд, слід установити: статус особи, яка здійснює терористичний акт; коло осіб, проти яких вчинене діяння (статус жертви, її індивідуальна визначеність), засоби здійснення злочинних акцій та їх

³⁶ Леонов Б. Д. Запобігання тероризму: кримінологічний аспект: монограф. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2015. С. 11.

масштаби (масштаби злочинних дій, їх наслідки, використання державних органів примусу); правову базу для здійснення акції (наявність чи відсутність законодавчої основи, відповідність акції нормам закону, відповідність закону загальноприйнятим нормам міжнародного права), тривалість злочинної акції³⁷.

Тому вироблення єдиних підходів щодо розуміння зазначених категорій та подальше узгодження правових норм, що спрямовані на протидію тероризму, сприятиме більш чіткому уявленню цього явища та дозволить намітити шляхи розв'язання цієї проблеми.

На сьогодні у ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»³⁸ дано законодавче визначення дефініцій «тероризм» та його видів, «терористична діяльність» та «терористичний акт», зокрема:

1) тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей.

У свою чергу виділяють такі види тероризму:

– міжнародний тероризм – здійснювані у світовому чи регіональному масштабі терористичними організаціями, угрупованнями, у тому числі за підтримки державних органів окремих держав, з метою досягнення певних цілей суспільно небезпечні насильницькі діяння, пов'язані з викраденням, захопленням, вбивством ні в чому не винних людей чи загрозою їх життю і здоров'ю, зруйнуванням чи загрозою зруйнування важливих народногосподарських об'єктів, систем життєзабезпечення, комунікацій, застосуванням чи загрозою застосування ядерної, хімічної, біологічної та іншої зброї масового ураження;

– технологічний тероризм – злочини, що вчиняються з терористичною метою із застосуванням ядерної, хімічної, бактеріологічної (біологічної) та іншої зброї масового ураження або її компонентів, інших шкідливих для здоров'я людей речовин, засобів електромагнітної дії, комп'ютерних систем та комунікаційних мереж, включаючи захоплення, виведення з ладу і руйнування потенційно небезпечних об'єктів, які прямо чи опосередковано створили або загрожують виникненням загрози надзвичайної ситуації внаслідок цих дій та становлять небезпеку для

³⁷ Дикаев С. У. Террор, терроризм и преступления террористического характера (криминологическое и уголовно-правовое исследование) : монограф. Санкт-Петербург : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. С. 85-86.

³⁸ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>

персоналу, населення та довкілля; створюють умови для аварій і катастроф техногенного характеру.

Як зазначив М.І. Хавронюк, на сьогодні вичерпного переліку злочинів терористичного характеру не існує ні в міжнародних документах, ані в законодавстві України. За різними ознаками розрізняються: власне тероризм і злочини терористичного характеру, міжнародний тероризм, технологічний тероризм, політичний тероризм. Існує думка, що геноцид, злочини проти людства та серйозні порушення законів війни – це терористичні злочини в найширшому розумінні. Адже вони охоплюють дії, що нагнітають атмосферу терору серед цивільного населення та/або військових³⁹;

2) терористична діяльність – діяльність, яка охоплює: а) планування, організацію, підготовку та реалізацію терористичних актів; б) підбурювання до вчинення терористичних актів, насильства над фізичними особами або організаціями, знищення матеріальних об'єктів у терористичних цілях; в) організацію незаконних збройних формувань, злочинних угруповань (злочинних організацій), організованих злочинних груп для вчинення терористичних актів, так само як і участь у таких актах; г) вербування, озброєння, підготовку та використання терористів; д) пропаганду і поширення ідеології тероризму; е) фінансування та інше сприяння тероризму;

3) терористичний акт – злочинне діяння у формі застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, відповідальність за які передбачена ст. 258 КК України.

Отже, тероризм у найбільш широкому розумінні (терористична діяльність) – це суспільно небезпечні діяння, спрямовані на залякування населення з метою спонукання держави, міжнародної організації, фізичної або юридичної особи чи групи осіб до вчинення або відмови від вчинення якихось дій, а також будь-яке сприяння таким діянням⁴⁰.

Тероризм як негативне соціальне явище слід відрізнити від таких загальносоціальних явищ дійсності як терор, війна, агресія, геноцид. Це хоча і не тотожні за своєю суттю суспільні явища, однак однорівневі за своїм значенням. Тероризм же – це явище іншого порядку. Він знаходиться на одному рівні з такими категоріями як організована злочинність, бандитизм, наркобізнес. Тобто, тероризм належить до злочинів, а не до політичної діяльності, тому слід визнати неправомірними

³⁹ Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монограф. Київ : Юрисконсульт, 2006. С. 938.

⁴⁰ Ємельянов В. П. Понятійний апарат у сфері правової протидії тероризму: теоретичне та практичне значення. *Форум права*. 2001. № 1. С. 353.

і невдалими такі терміни як «терористична політика» і «державний тероризм»⁴¹.

Тероризму як діянню властиві такі ознаки:

1) вчинення загальнонебезпечних дій або погроза вчинення їх, що породжує загальну небезпеку;

2) публічний характер виконання зазначених дій для придання широкого розголосу;

3) створення обстановки страху, напруженості, спрямованої на залякування суспільства у цілому або його частини;

4) застосування загальнонебезпечного насилля до одних осіб або майна з метою схилення до певної поведінки інших⁴². При цьому фахівці в галузі протидії тероризму поділяють тероризм на державний, внутрішньодержавний та міжнародний⁴³.

У зв'язку з цим існує думка, що поняття «тероризм» та «терористичні злочини» слід розглядати як синоніми⁴⁴. В.Н. Кубальський вважає, що терористичні злочини – це злочини, спрямовані на залякування населення і вчинені з метою здійснення впливу на прийняття рішень органами державної влади або міжнародними організаціями⁴⁵. Терористичними злочинами є злочини, при вчиненні яких застосовується терор як спосіб злочинного посягання. Терор полягає в умисному створенні небезпеки, здатної впливати на волю людей. Таким чином, тероризм – це злочинні діяння, способом вчинення яких є терор, тобто умисне створення небезпеки, здатної впливати на волю людей⁴⁶.

Поняття терористичний злочин визначено у міжнародних нормативно-правових актах. Наприклад, у ст. 1 Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму від 16.05.2005 р. терористичний злочин визначається як будь-який із злочинів, викладених і визначених в одному з договорів, перелік яких наведено в додатку до Конвенції, зокрема: Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден,

⁴¹ Ємельянов В. П. Понятійний апарат у сфері правової протидії тероризму: теоретичне та практичне значення. *Форум права*. 2001. № 1. С. 359.

⁴² Ємельянов В. П. Определение понятия терроризма. *Бюлетень з обміну досвідом роботи*. 2003. № 146/147. С. 49.

⁴³ Ліпкан В. А. Правові та організаційні аспекти боротьби з тероризмом в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 1998. Вип. 3. С. 89.

⁴⁴ Серкевич І. Р. Кримінологічні детермінанти та кримінально-правова протидія тероризму : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2015. С. 51.

⁴⁵ Кубальський В. Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні : автореф. дис. ... к.ю.н. : спец. 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2007. С. 11.

⁴⁶ Костенко О. Поняття тероризму і Концепція анти тероризму // *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 грудня 2017 року). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. С. 42.

підписана в Гаазі 16 грудня 1970 р.; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, укладена в Монреалі 23 вересня 1971 р.; Конвенція про запобігання та покарання злочинів проти осіб, які користуються міжнародним захистом, у тому числі дипломатичних агентів, прийнята в Нью-Йорку 14 грудня 1973 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу із захопленням заручників, прийнята у Нью-Йорку 17 грудня 1979 р.; Конвенція про фізичний захист ядерного матеріалу, прийнята у Відні 3 березня 1980 р.; Протокол про боротьбу з незаконними актами насильства в аеропортах, які обслуговують міжнародну цивільну авіацію, укладений у Монреалі 24 лютого 1988 р.; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки морського судноплавства, укладена в Римі 10 березня 1988 р.; Протокол про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки стаціонарних платформ, розташованих на континентальному шельфі, укладений у Римі 10 березня 1988 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом, прийнята у Нью-Йорку 15 грудня 1997 р.; Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму, прийнята у Нью-Йорку 9 грудня 1999 р.⁴⁷

Більш деталізовано коло діянь, які підпадають під терористичні злочини, було у Рамковому рішенні Ради Європейського Союзу (далі – ЄС) «Про боротьбу з тероризмом» (2002 р.), в якому закріплено для всіх країн ЄС стандарти кримінальної відповідальності за здійснення терористичних актів незалежно від того, чи мав тероризм внутрішньодержавний або міжнародний характер. У цьому документі терористичним визнається тільки такий злочин, який вчинений умисно індивідом або групою проти однієї або кількох країн-членів ЄС, їхніх інститутів або громадян з метою продемонструвати їм загрозу та серйозно підірвати або зруйнувати політичні, економічні або соціальні структури держави. До таких умисних діянь віднесено:

- 1) посягання на життя людей, здатні причинити смерть;
- 2) тяжкі посягання на здоров'я особи;
- 3) викрадення людини або захоплення заручника;
- 4) великі руйнування урядової чи публічної споруди, транспортної системи, інфраструктури, включаючи інформаційну систему, стаціонарної платформи, розташованої на континентальному шельфі, місця громадського користування або приватної власності, коли ці діяння здатні викликати небезпеку для життя людей або нанести значні економічні збитки;

⁴⁷ Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16.05.2005. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 39. Ст. 340.

5) захоплення повітряних, морських суден, інших засобів громадського чи вантажного транспорту;

б) виготовлення, володіння, придбання, перевезення, постачання або використання вогнепальної зброї, вибухових речовин, ядерних, біологічних чи хімічних боєприпасів, а також (щодо біологічних і хімічних боєприпасів) проведення заходів щодо їх дослідження і розробки;

7) вивільнення у навколишнє середовище небезпечних речовин або спроба викликати пожежу, повінь, вибух, якщо в результаті цього створюється небезпека для життя людей;

8) порушення або тимчасове припинення постачання води, електроенергії чи будь-якого іншого природного ресурсу, що має важливе значення, у результаті чого створюється небезпека для життя людей;

9) погроза здійснити одне з вищеперерахованих діянь за умови, що:
а) вони здатні завдати серйозної шкоди країні або міжнародній організації;
б) відбуваються з метою: серйозно залякати населення; неправомірним чином змусити публічну владу чи міжнародну організацію вчинити яку-небудь дію або утриматися від її вчинення, або серйозно дестабілізувати чи зруйнувати основні політичні, конституційні, економічні чи соціальні структури країни чи міжнародної організації⁴⁸.

Наведений у зазначених нормативно-правових актах перелік дій, які відносяться до терористичної діяльності, може надати підстави для повного визначення кола протиправних дій у кримінальному законодавстві України.

На сучасному етапі розвитку нашої держави серед викликів та загроз національній безпеці особливе місце посідають споріднені з тероризмом прояви сепаратизму та екстремізму. На сьогодні сепаратизм та екстремізм являють собою реальну загрозу будь-якій державі, і рівень їх суспільної небезпеки постійно зростає.

Сепаратизм та екстремізм є найбільш небезпечними і складно прогнозованими феноменами сучасності, здатними поширювати свій вплив на різні сфери суспільного життя, ставши вагомими чинниками дестабілізації соціально-економічної та політичної ситуації в країнах, порушення територіальної цілісності країн. При цьому прояви сепаратизму та екстремізму взаємопов'язані з проявами тероризму.

Так, Шанхайська конвенція про боротьбу з тероризмом, сепаратизмом та екстремізмом визначає тероризм як будь-яке діяння, визнане як злочин в одному з договорів, перелічених у додатку до цієї

⁴⁸ Рамочное соглашение Совета Европейского Союза от 13.06.2002 г. «О борьбе с терроризмом». URL : http://eulaw.edu.ru/dokuments/legislation/law_defence/borb_s_terrorizmom.htm

Конвенції, і як воно визначене в цьому договорі, або будь-яке інше діяння, спрямоване на те, щоб викликати смерть будь-якої цивільної особи або іншої особи, яка не бере активної участі у воєнних діях в ситуації збройного конфлікту, або заподіяти їй тяжке тілесне ушкодження, а також завдати значної шкоди якому-небудь матеріальному об'єкту, так само як організація, планування такого діяння, пособництво в його вчиненні, підбурювання до нього, коли мета такого діяння в силу його характеру чи контексту полягає в тому, щоб залякати населення, порушити громадську безпеку або змусити органи влади або міжнародну організацію вчинити будь-яку дію або утриматися від її вчинення, і переслідувані у кримінальному порядку відповідно до національного законодавства Сторін. У свою чергу, сепаратизм визначається як будь-яке діяння, спрямоване на порушення територіальної цілісності держави, в тому числі на відділення від нього частини його території, або дезінтеграцію держави, вчинене насильницьким шляхом, так само планування і підготовка такого діяння, пособництво його вчинення, підбурювання до нього, і переслідуване у кримінальному порядку відповідно до національного законодавства Сторін; екстремізм – будь-яке діяння, спрямоване на насильницьке захоплення влади або насильницьке утримання влади, а також на насильницьку зміну конституційного ладу держави, насильницьке посягання на громадську безпеку, в тому числі організація з вищевказаною метою незаконних збройних формувань або участь у них, і переслідуване у кримінальному порядку відповідно до національного законодавства Сторін⁴⁹.

Як зазначив В.В. Колосков, незважаючи на те, що екстремізм і тероризм начебто є чимось ідентичними, відмінність між ними досить суттєва. Якщо екстреміст дотримується крайніх заходів і поглядів, висловлює своє невдоволення, бере участь у демонстраціях тощо, то терорист – це озброєний екстреміст, який здійснює конкретні дії стосовно конкретної особи, групи осіб, суспільства, держави, світової спільноти. Крім того, дослідник акцентував увагу на те, що українське законодавство потребує значного удосконалення з питань протидії екстремізму, тероризму, сепаратизму та незаконній міграції. Необхідно якнайшвидше прийняти законодавчий акт по боротьбі з екстремізмом⁵⁰.

Екстремістська діяльність в Україні на сьогодні становить реальну загрозу національній безпеці. При цьому слід зазначити, що члени

⁴⁹ Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом. *Московский журнал международного права*. 2003. № 1. С. 296.

⁵⁰ Колосков В. В. Законодавство України з питань боротьби з тероризмом та екстремізмом. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 75.

молодіжних об'єднань все більше вдаються до вчинення протиправних дій екстремістського характеру, розпалювання національної ворожнечі та ксенофобії тощо.

Варто зазначити, що злочини терористичної спрямованості належать до агресивних злочинів, які, на думку А.Ф. Зелінського, мають злісний, деструктивний характер, в основі яких лежить ворожість і жага руйнування⁵¹. О.В. Кириченко, спираючись на класифікацію О.М. Литвака агресії за трьома її дихотомічними розподілами: фізична і вербальна; активна і пасивна; пряма і непряма⁵², зазначив, що агресивна поведінка особи, яка вчинює злочини терористичної спрямованості, може характеризуватися як фізичною агресією (терористичний акт), так і вербальною (погроза вчинення терористичного акту), як активною дією, так і пасивною⁵³.

У свою чергу, злочини терористичної спрямованості взаємопов'язані з організованою злочинністю. Як зазначив Б.Д. Леонов, спільними характеристиками організованої злочинності і тероризму можуть бути:

1) корислива мотивація (тероризм в інтересах організованої злочинної діяльності);

2) систематична колективна злочинна діяльність осіб (при тероризмі можлива діяльність однаків);

3) реалізація злочинної діяльності різними організаційними структурами (від організації із стійкою структурою до більш гнучких і динамічних мережевих структур);

4) визначальним методом досягнення мети є насильство, інші способи залякування та силового тиску;

5) прагнення до влади та панування на певній території. При цьому винятково саме характеристиками тероризму, які докорінно відрізняються від організованої злочинної діяльності, є такі: а) вплив на прийняття рішення або відмови від нього державою, міжнародною організацією, фізичною, юридичною особою або групою осіб, а в деяких випадках – досягнення релігійних, сепаратистських, національних цілей; б) публічний характер; в) наявність невинних жертв або інших об'єктів посягань;

⁵¹ Зелінский А. Ф. Криминальная психология : науч.-практ. изд. Киев : Юринком Интер, 1999. С. 170.

⁵² Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження : монограф. Київ : Юринком Интер, 2000. С. 201.

⁵³ Кириченко О. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією: проблеми теорії та практики : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 122.

г) залякування, навмисне створення обстановки страху, напруги на загальносоціальному (масовому) рівні⁵⁴.

Враховуючи специфіку ознак тероризму, слід її відмежовувати від злочинів загальнокримінальної спрямованості. Так, В.Ф. Антипенко окреслює наступні відмінності тероризму від суто кримінальної злочинності:

1) у терористів, як у будь-якого політичного руху, є підтримка серед широких верств населення. У кримінальної злочинності – лише противники в соціальному розумінні;

2) тероризм, його цілі, а також засоби та методи дій, можуть відповідати державній політиці окремих країн та підтримуватись ними. Кримінальна злочинність ніколи ніким не підтримувалася на державному рівні;

3) труднощі в досягненні узгодженості міждержавної та міжнародної позиції щодо протидії тероризму обумовлені економічними, політичними та іншими інтересами. З питань боротьби проти кримінальної злочинності не існує принципів розходжень, процес консолідації країн йде швидше у цьому напрямку;

4) тероризм має на меті здобуття незалежності, державно-територіальний переустрій, радикальні соціально-економічні зміни. Кримінальна злочинність таких цілей не ставить. Вона паразитує на державній системі;

5) тероризм (за виключенням державного) не приховує свого існування. Кримінальна злочинність намагається перейти в латентну сферу;

6) для терористів характерна висока взаємодопомога, об'єднання на ідейно-духовній основі, яка практично відсутня в кримінальній злочинності;

7) у терористів, зазвичай, відсутній корисливий мотив, що є часто визначальним для кримінальної злочинності;

8) тероризм являє собою загалом насильницькі акції непрямой дії. Для учасників злочинного угруповання характерно насилля з прямою метою;

9) з об'єктивної сторони, тероризм включає низку актів насилля, що є ланцюгами одного процесу, які нерідко переходять у військові конфлікти малої інтенсивності, повстанські та партизанські дії.

⁵⁴ Леонов Б.Д. Тероризм та організована злочинність: зв'язок та взаємозалежність // *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовтня 2016 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 50-51.

Кримінальна злочинність характеризується разовими, спорадичними актами з конкретною метою, яка досягається⁵⁵.

Таким чином, тероризм є досить складним суспільно небезпечним явищем, що в узагальненому виді характеризується як залякування населення та органів державної влади з метою досягнення певного суспільно небезпечного результату, який досягається шляхом вчинення дій, які підпадають під ознаки терористичного акту. При цьому терористичний акт є проявом конкретного терористичного злочину.

Як вже нами було зазначено, що відповідно до кримінального законодавства України терористичний акт визначається як застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які б створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста), а також погроза вчинення зазначених дій з тією самою метою.

Аналіз правових джерел дореволюційного та радянського періодів, вітчизняної історії свідчить, що кримінальне законодавство тієї епохи не містило чітко визначеного складу терористичного акту, але вже в ті часи починали формулюватись окремі види правопорушень, пов'язаних з терористичною діяльністю.

Так, до 1922 року в Україні не існувало окремої кримінально-правової норми, яка встановлювала кримінальну відповідальність за терористичний акт. Дії, які підпадали під ознаки терористичного акту, розглядалися як контрреволюційні дії.

У КК УРСР 1922 року з'явилась ст. 64, яка передбачала відповідальність за участь у виконанні в контрреволюційних цілях терористичних актів, спрямованих проти представників радянської влади чи діячів революційних робітничо-селянських організацій⁵⁶. Проте ця кримінально-правова норма не містила чіткого та розгорнутого визначення поняття терористичного акту, що призводило до широкого тлумачення об'єктивної сторони цього складу злочину. Про це може

⁵⁵ Антипенко В. Ф. Современный терроризм: состояние и возможности его упреждения (криминологическое исследование). Киев, 1998. С. 77-78.

⁵⁶ Уголовный кодекс УССР. Харьков : Издание Наркомюста УССР. Издание I (официальное), 1922. 50 с.

яскраво свідчити судово-слідча практика періоду 20-х початку 30-х років ХХ століття, коли поряд з вбивствами та нанесенням тяжких тілесних ушкоджень терористичним актом визнавалось також побиття, побої, знущання та інші насильницькі дії відносно громадських працівників, активістів колгоспників. Це призвело до неоднозначного тлумачення терористичного акту, яке зводилось до підведення його під ознаки різних діянь загальнокримінального характеру⁵⁷.

У КК УРСР 1927 року в главі про контрреволюційні злочини містилась ст. 54-8, яка передбачала кримінальну відповідальність за вчинення терористичних актів проти представників радянської влади або діячів революційних робочих чи сільських організацій та за участь у виконанні таких актів, хоча б і особами, які не належали до контрреволюційної організації. Сама диспозиція цієї кримінально-правової норми не розкривала змісту поняття терористичного акту, але згодом воно було відпрацьовано юридичною наукою. Отже, терористичний акт визначався на той час як один з найтяжчих контрреволюційних злочинів, який полягає у вбивстві, замаху на вбивство, нанесенні тілесного ушкодження та інших насильствах щодо представників радянської влади чи діячів громадських організацій, трудящихся, у вбивстві чи насильстві над членами їх сімей, а також у пошкодженні чи знищенні майна цих осіб, якщо зазначені дії вчинені з контрреволюційним умислом. Вбивство жінки з метою завадити її розкріпаченню, будучи «посяганням на політичні та національні здобутки Великої жовтневої соціалістичної революції», також кваліфікуються як терористичний акт⁵⁸.

У КК УРСР 1960 року існувало дві кримінально-правові норми, які охоплювали дії терористичного характеру, зокрема у ст. 58 КК було передбачено відповідальність за вчинення вбивства або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, спрямованого проти державного чи громадського діяча або представника влади у зв'язку з державною або громадською діяльністю, та з метою підризу або ослаблення радянської влади, а у ст. 59 – за вчинення вбивства або заподіяння тяжкого тілесного ушкодження, спрямованого проти представника іноземної держави з метою провокації війни або міжнародних ускладнень⁵⁹.

У порівнянні з КК УРСР 1927 року вбачається звуження змісту поняття терористичних дій, що включало лише вчинення вбивства або

⁵⁷ Мозохин О. Б. Крестьянский терроризм (20-е – начало 30-х годов ХХ в.). *Закон и право*. 2002. № 5. С. 63.

⁵⁸ Уголовный кодекс УССР. Харьков : Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928. 79 с.

⁵⁹ Кримінальний кодекс України : офіц. текст із змінами та допов. на 1 жовтня 1970 р. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1971. 249 с.

заподіяння тяжкого тілесного ушкодження особам, зазначеним у ст.ст. 58 та 59 КК УРСР 1960 року, та залишає за рамками цього поняття інші насильницькі дії проти зазначених осіб, а також дії проти членів їх сімей та відносно майна цих осіб. У той же час, передбачені у ст.ст. 58 та 59 КК УРСР діяння кваліфікувалися як терористичний акт незалежно від способу їх вчинення та наявності або відсутності будь-якого серйозного суспільного резонансу. При цьому у ст.ст. 58 та 59 КК УРСР не використовувався терористичний акт як кримінально-правова категорія.

Відмова законодавця від поняття «терористичний акт» у цьому випадку цілком виправдана, оскільки, по-перше, посягання на життя державних діячів далеко не вичерпуються терористичними актами та можуть виражатися також у політичних вбивствах, без яких би не було елементів тероризування, а, по-друге, терористичні акти по всій їх формі та сутності можуть вчинятися не тільки проти державних діячів та не тільки у вигляді посягання на життя, але й у вигляді викрадення людини тощо.

Лише згодом у науковій літературі за радянських часів та у самому кримінальному законодавстві у визначенні поняття «терористичний акт» знайшли місце також форми, в яких це злочинне діяння знаходило своє відображення. Так, КК УРСР 1960 року містив ст. 58 «Терористичний акт» та ст. 59 «Терористичний акт проти представників іноземної держави». Обидві норми передбачали відповідальність за злочинні діяння в формі вбивства та нанесення тяжких тілесних ушкоджень. Але у випадку вчинення злочинних дій, передбачених ст. 58 КК УРСР (1960 р.), відносно державного чи громадського діяча або представника влади і лише у зв'язку з його державною чи громадською діяльністю, при цьому визначалася спеціальна мета – підриг або ослаблення радянської влади. Злочинні дії, які були передбачені ст. 59 КК УРСР (1960 р.), повинні бути направлені на представника іноземної держави з метою провокації війни або міжнародних ускладнень⁶⁰. Саме ознака суб'єктивної сторони злочину – мета стала еволюційним кроком у розвитку та розумінні поняття «терористичний акт».

У КК України 2001 року законодавець передбачив у розділі IX «Злочини проти громадської безпеки» Особливої частини кримінально-правову норму, що встановлює відповідальність за терористичний акт. Проте на сьогодні триває дискусія серед науковців щодо визначення цього кримінально протиправного діяння, його змісту та віднесення до того чи іншого розділу Особливої частини КК України. Наприклад, В.П. Ємельянов пропонує визначити це діяння як акт тероризму, тобто

⁶⁰ Кримінальний кодекс України : офіц. текст із змінами та допов. на 1 жовтня 1970 р. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1971. С. 39.

вчинення або погроза вчинення вибуху, підпалу, отруєнь, затоплень, посягання на життя, викрадення людини, захоплення заручника, транспортного засобу, установ, підприємств, радіоактивних матеріалів або інших суспільно небезпечних діянь, що спрямовані на залякування населення з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або не вчинення дій органами державної влади України чи інших держав, міжнародними організаціями, об'єднаннями громадян, фізичними або юридичними особами. Крім того, пропонує склади терористичних злочинів передбачити в окремому розділі Особливої частини КК України під назвою терористичні злочини⁶¹.

Виважений і послідовний курс України на європейську та євроатлантичну інтеграцію, необхідність створення надійної системи колективної безпеки й оборони, протидії терористичній діяльності висувають перед нашою державою високі вимоги щодо відповідності системи вітчизняного кримінального законодавства міжнародним нормам і найкращим зразкам демократичної нормотворчості, виробленим у розвинених державах світу. Тому доречним буде розглянути кримінальне законодавство деяких зарубіжних країн щодо кримінальної відповідальності за терористичний акт.

Законодавці усіх країн, усвідомлюючи велику суспільну небезпеку та глобальні масштаби терористичної загрози, мають на меті удосконалення національного антитерористичного законодавства, порівнюючи правові норми та заходи протидії тероризму зі специфікою його прояву у конкретній країні.

Так, у більшості країн колишнього СРСР кримінально протиправним діянням визначено саме тероризм або терористичний акт, зокрема у кримінальному законодавстві Азербайджанської Республіки (ст. 214 КК)⁶², Грузії (ст. 323 КК)⁶³, Естонської Республіки (ст. 237 КК)⁶⁴, Латвійської Республіки (ч. 2 ст. 88 КК)⁶⁵, Республіки Молдови (ст. 218 КК)⁶⁶, Республіки Казахстан (ст. 233 КК)⁶⁷, Республіки Таджикистан (ст. 179

⁶¹ Ємельянов В. П. Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення : монограф. Харків : Право, 2016. С. 65, 69.

⁶² Станіч В. С. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки, Кримінальний кодекс Республіки Казахстан. Київ : ОВК, 2016. 490 с.

⁶³ Уголовный кодекс Грузии. *Законодательный Вестник Грузии*. URL : <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=242>

⁶⁴ Пенитенциарный кодекс Эстонской Республики. Таллинн : Vi-Info, 2004. 103 с.

⁶⁵ Уголовный кодекс Латвийской Республики. Науч. ред. А. И. Лукашов, Э. А. Саркисова. Санкт-Петербург : «Юридический центр Пресс», 2001. 313 с.

⁶⁶ Станіч В. С. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь, Кримінальний кодекс Республіки Молдова. Київ : ОВК, 2016. 462 с.

⁶⁷ Станіч В. С. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки, Кримінальний кодекс Республіки Казахстан. Київ : ОВК, 2016. 490 с.

КК)⁶⁸, Республіки Узбекистан (ст. 155 КК)⁶⁹, Російської Федерації (ст. 205)⁷⁰ та ін.

За змістом склади кримінальних правопорушень майже в усіх нормах однакові, а саме передбачають кримінальну відповідальність за вчинення вибухів, підпалів та інших загальнонебезпечних дій, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень органами державної влади, міжнародними організаціями, юридичними особами. Лише у ст. 145 КК Литовської Республіки встановлена відповідальність за тероризування людини, яке полягає у погрозі вибухом, підпалом тощо або в систематичному залякуванні⁷¹.

У кримінальному законодавстві зазначених зарубіжних країн терористичні злочини віднесені до різних груп кримінально протиправних діянь, які сформовані за об'єктами кримінально-правової охорони:

– злочини проти держави (Грузія, Естонська Республіка, Латвійська Республіка);

– злочини проти миру та безпеки людства (Республіка Узбекистан);

– злочини проти громадської безпеки (Азербайджанська Республіка, Республіка Казахстан, Республіка Молдова, Республіка Таджикистан, Російська Федерація);

– злочини, поєднані з небезпекою для здоров'я людини (Литовська Республіка).

Іншим шляхом пішла Республіка Білорусь. Так, КК Республіки Білорусь містить чотири кримінально-правові норми, які передбачають відповідальність за тероризм (терористичний акт): у главі 17 «Злочини проти миру та безпеки людства» розділу VI «Злочини проти миру, безпеки людства та військові злочини» – терористичний акт проти представника іноземної країни (ст. 124), міжнародний тероризм (ст. 126); у главі 27 «Злочини проти громадської безпеки» розділу X «Злочини проти громадської безпеки та здоров'я населення» – тероризм (ст. 289) та погроза вчинення акту тероризму (ст. 290)⁷².

Існують й різні підходи щодо кримінально-правової протидії тероризму (терористичним актам) у кримінальному законодавстві країн

⁶⁸ Уголовный кодекс Республики Таджикистан. Санкт-Петербург: «Юридический центр Пресс», 2001. 410 с.

⁶⁹ Станіч В. С. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан. Київ: ОВК, 2019. 194 с.

⁷⁰ Уголовный кодекс Российской Федерации. Москва: Проспект, 2018. 320 с.

⁷¹ Уголовный кодекс Литовской Республики. Науч. ред. В. Павилониса. Санкт-Петербург: «Юридический центр Пресс», 2003. 470 с.

⁷² Станіч В. С. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь, Кримінальний кодекс Республіки Молдова. Київ: ОВК, 2016. 462 с.

ЄС. Так, М.І. Хавронюк, досліджуючи кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи, з цього приводу зазначив, що різні держави по-різному обирають у власних кримінальних кодексах місце для визначення кримінально протиправних діянь терористичного характеру. У кримінальних кодексах деяких держав злочини терористичного характеру загалом не згадуються – або тому, що відповідальність за них передбачена окремими законами (як в Італії – Законом про боротьбу з тероризмом і підривною діяльністю 1990 р.), або тому, що держави виконують свої міжнародні зобов'язання по боротьбі з тероризмом безпосередньо на підставі положень антитерористичних конвенцій⁷³.

У кримінальному законодавстві Іспанії та Французької Республіки передбачено кримінальну відповідальність за терористичні злочини в окремих розділах (главах). Зокрема, кримінальним законодавством Іспанії передбачено відповідальність за створення терористичних груп (ст. 515 КК). Зазначена кримінально-правова норма подана у відділі 1 «Про злочини, які вчиняються у зв'язку зі здійсненням основних прав і публічних свобод, гарантованих Конституцією» глави IV «Про злочини, пов'язані з виконанням основних прав і публічних свобод та обов'язком виконання соціальних робіт» розділу XXI «Злочини проти Конституції». Крім того, у цьому законодавчому акті передбачено відділ 2 «Про тероризм» глави V «Про володіння, торгівлю та зберігання зброї, боєприпасів або вибухових речовин та про тероризм» розділу XXII «Злочини проти громадського порядку», де передбачено ряд суспільно небезпечних діянь, що вчинюються терористичними групами (ст.ст. 571-580 КК). При цьому у КК Іспанії відсутня конкретна норма, що передбачає відповідальність за терористичний акт⁷⁴.

Законодавець Франції передбачив у КК розділ II «Про тероризм» (ст.ст. 421-1-422-5), який розташований у книзі IV «Про злочини та проступки проти нації, держави та громадського спокою», де визначено, що:

– терористичними актами є індивідуальні чи колективні дії, якщо вони мають на меті порушити громадський порядок шляхом залякування чи терору, а саме:

1) умисне посягання на життя, умисне посягання на недоторканість особистості, викрадення та незаконне позбавлення волі, а також

⁷³ Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монограф. Київ : Юрисконсульт, 2006. С. 940.

⁷⁴ Уголовный кодекс Испании ; под ред. и с предисл. Н. Ф. Кузнецовой и Ф. М. Решетникова. Москва : Издательство Зерцало, 1998. 218 с.

викрадення повітряного судна, корабля або будь-якого іншого транспортного засобу, визначеного книгою II даного кодексу;

2) крадіжки, вимагання, знищення, пошкодження та псування, а також злочинні діяння у сфері інформатики, визначені книгою III даного кодексу;

3) злочинні діяння по справах про бойові групи та розформовані рухи, визначені ст.ст. 431-13-431-17, та злочинні діяння, визначені ст. 434-6 та ст.ст. 441-2-441-5;

4) злочини у сфері зброї, вибухових речовин, ядерних речовин, визначених вказаними статтями Кодексу оборони, а також ст.ст. 317-4, 317-7, 317-8, за винятком зброї 6 категорії, Кодексу внутрішньої безпеки;

5) приховування продукту одного зі злочинних діянь, передбачених п. 1, п. 4 даної статті;

6) злочини у сфері відмивання грошей, передбачені главою IV книги III даного кодексу;

7) проступки, передбачені ст. 465-1 Фінансового кодексу (ст. 421-1 КК);

– актом тероризму є акт, якщо він пов'язується з будь-якою індивідуальною чи колективною операцією, метою якої є порушення громадського спокою шляхом залякування або терору, розповсюдження в атмосфері, у ґрунті, надрах, або водах, включаючи територіальні морські води, будь-якої речовини, здатної поставити у небезпеку людину чи тварину, чи навколишнє середовище (ст. 421-2 КК)⁷⁵.

О. Попович, аналізуючи кримінальне законодавство деяких зарубіжних країн щодо кримінальної відповідальності за терористичні злочини, зазначила, що корисним для подальшого удосконалення українського кримінального законодавства може бути іспанський і французький досвід боротьби з терористичними актами щодо мети такого злочину та визначення загального поняття терористичної діяльності, злочинів терористичного характеру та їх розмежування, а також для побудови моделі кримінальної відповідальності за терористичні акти⁷⁶.

У ст.115 § 20 КК Республіки Польщі злочином терористичного характеру визнається заборонене діяння, що передбачає покарання позбавленням волі на строк, не менший 5 років, вчинене з метою:

1) серйозно залякати багатьох людей;

⁷⁵ Кримінальний кодекс Французької Республіки ; за ред. В. Л. Менчинського. Київ : ОВК, 2017. 348 с.

⁷⁶ Попович О. Терористичний акт у законодавстві України та зарубіжних країн (порівняльно-правовий підхід). *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 184.

2) змусити орган державної влади Республіки Польща або іншої держави чи орган міжнародної організації виконати або утриматися від певних дій;

3) спричинити серйозні порушення в системі або економіці Республіки Польща, іншої держави або міжнародної організації, – а також погроза здійснити таке діяння.

У ст. 258 § 1 встановлена кримінальна відповідальність за участь в організованій групі або об'єднанні, метою яких є вчинення злочину чи казначейського злочину, а у § 2 цієї статті – якщо група або об'єднання, вказані в § 1, є озброєними або їх метою є вчинення злочину терористичного характеру. Окремо передбачено відповідальність за створення групи або об'єднання або здійснення керівництво такою групою чи об'єднанням з метою вчинення злочину терористичного характеру (ст. 258 § 4). Зазначені злочини віднесені до злочинів проти громадського порядку (розділ XXXII). До кримінальної відповідальності притягується й іноземець, який вчинив за кордоном заборонене діяння, спрямоване проти інтересів Республіки Польща, польського громадянина, польської юридичної особи або польської організаційної одиниці без утворення юридичної особи, а також до іноземця, який вчинив за кордоном злочин терористичного характеру (ст. 110 § 1 КК)⁷⁷.

В інших країнах передбачена кримінальна відповідальність за окремі види терористичної діяльності, наприклад КК Федеративної Республіки Німеччини (§ 129а «Створення терористичних об'єднань» розділу 7 «Злочини проти громадського порядку»)⁷⁸, КК Австрії (§ 278-b «Терористичне об'єднання», § 278-c «Терористичні злочини», § 278-d «Фінансування тероризму» розділу 20 «Злочинні діяння проти громадського спокою»)⁷⁹ тощо.

У Кримінальному кодексі Китайської Народної Республіки передбачено відповідальність за організацію, керівництво або активну участь у терористичній організації (ст. 120). Зазначена кримінально-правова норма розташована у главі 2 «Злочини проти громадської безпеки»⁸⁰.

Визначальними рисами антитерористичного федерального кримінального законодавства є те, що в межах глави 113В «Тероризм» розділу 18 Зведення Законів США воно дає визначення найважливіших

⁷⁷ Карний кодекс Республіки Польща. Київ : ВАІТЕ, 2015. 172 с.

⁷⁸ Карне законодавство ФРН. Київ : ВАІТЕ, 2016. 408 с.

⁷⁹ Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монограф. Київ : Юрисконсульт, 2006. С. 942.

⁸⁰ Ахметшин Х. М., Ахметшин Н. Х., Петухов А. А. Современное уголовное законодательство КНР. Москва : ИД «Муравей», 2000. С. 68.

кримінально-правових понять, а саме: «міжнародний тероризм», «акт війни», «внутрішній тероризм», «терористична організація» тощо. Зокрема, міжнародний тероризм – це діяльність, що:

а) передбачає насильницькі дії, або дії, небезпечні для життя людини, які є порушенням кримінальних законів США чи будь-якого штату, або можуть бути кримінальним правопорушенням, якщо вчиняються в межах юрисдикції США чи будь-якого штату;

б) здійснюється з метою: залякування чи примусу громадського населення; впливу на політику якого-небудь уряду через залякування чи примус; впливу на дії якого-небудь уряду шляхом масового знищення людей, політичних вбивств чи кіднепінгу;

в) відбувається переважно поза територіальною юрисдикцією США або переходить за межі їх національних кордонів в аспекті використання засобів, необхідних для її завершення, осіб, обраних об'єктами залякування чи примусу, або місць, де діють чи шукають собі притулок правопорушники. Внутрішньому тероризму притаманні ці ж самі риси, але вчиняється переважно в межах територіальної юрисдикції США⁸¹.

Таким чином, аналіз кримінального законодавства окремих зарубіжних країн дає підстави констатувати наступне:

1) аналізовані норми містяться в структурних частинах (главах чи розділах) кримінальних кодексів зарубіжних країн з різними назвами, що відображує ставлення законодавця тієї чи іншої країни до певної цінності. Об'єктами кримінально-правового захисту від терористичних актів визначено: громадський порядок, громадський спокій, громадська безпека, безпека держави, мир та безпека людства, здоров'я людини;

2) відсутність уніфікованого підходу щодо визначення поняття та змісту кримінально протиправного діяння, яке визначається за КК України як терористичний акт.

Підсумовуючи, слід зазначити, що тероризм є досить складним суспільно небезпечним явищем, що в узагальненому виді характеризується як залякування населення та органів державної влади з метою досягнення певного суспільно небезпечного результату, який досягається шляхом вчинення дій, які підпадають під ознаки терористичного акту. У цьому контексті підтримуємо ту точку зору, що поняття «тероризм», «терористична діяльність», «терористичний злочин», «терористичний акт» доцільно розглядати з позиції матеріалістичної діалектики: тероризм – явище загальне, терористична діяльність – особливе, а терористичний злочин – одиничне. Терористичний акт є

⁸¹ Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монограф. Київ : КНТ, 2007. С. 406.

проявом конкретного терористичного злочину, зміст якого утворює найнижчий рівень узагальнення⁸².

Ефективно протидіяти терористичним актам лише кримінально-правовими засобами неможливо, тому актуальним є вжиття державою та суспільством заходів з недопущення вчинення терористичних актів шляхом здійснення запобігання цим кримінальним правопорушенням, значення якого визначається тим, що воно, як головний напрям протидії злочинності, є найбільш ефективним засобом забезпечення безпеки суспільства від терористичної загрози.

1.3. Правове регулювання протидії терористичним актам в Україні

Ефективність протидії тероризму залежить у першу чергу від внутрішньої політики держави в межах прийняття нормативно-правових актів, у тому числі й від укладання міжнародних договорів на міждержавному рівні щодо співробітництва правоохоронних органів зарубіжних країн у протидії злочинності, а також від ефективності дії цих нормативно-правових актів.

Правову основу як взагалі, так із конкретного напрямку діяльності, складають нормативно-правові акти різних рівнів. Правову основу праввідносин передбачає наявність цілої низки як національних, так і міжнародних правових актів, що становлять певну систему, в якій нормативно-правові акти є взаємообумовленими та взаємопов'язаними.

Структура правових основ залежить від видів нормативно-правових актів та порядку розміщення в конкретній системі, який повинен враховувати їх юридичну силу та значимість у регулюванні праввідносин. Також велику роль при формуванні правових основ, що регулюють антитерористичну діяльність, відіграє те, що Україна бажає стати асоційованим членом ЄС. Європейська інтеграція полягає у створенні об'єднання на зразок держави з її кордонами, спільною валютою, органами влади, а також юридичними законами, що мають бути спільними для цього об'єднання⁸³.

На міжнародно-правовому універсальному рівні формуються принципи права, тобто основні нормативні засади правового регулювання. На регіональному рівні формується механізм взаємодії національних правових систем Європи з регіональними спільностями та інтеграції в них,

⁸² Леонов Б. Д. Запобігання тероризму: кримінологічний аспект: монограф. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2015. С. 50.

⁸³ Ониськів М. Глобалізація і правотворення. *Право України*. 2002. № 9. С. 13.

який передбачає їхнє зближення, вироблення загальноправових стандартів, врегулювання досить широкого кола відносин. Крім того, на вказаному рівні країни ЄС передають частину своїх суверенних повноважень створеним наднаціональним органам⁸⁴. Враховуючи викладене, необхідно акцентувати увагу на тому, що інколи на вказаному рівні не виключається можливість неузгодженості правових норм і навіть правового конфлікту, що пов'язано з суперечливим регулюванням одних і тих самих відносин у межах різних регіональних союзів⁸⁵.

Національний рівень повинен передбачати механізм правової адаптації внутрішньодержавної системи, який включав би гармонізацію законодавства, приведення його у відповідність до європейського права, подолання юридичних колізій⁸⁶.

Вказані рівні властиві будь-якому праву. Наприклад, якщо розглядати регулювання антитерористичної діяльності, то Україна регулює ці суспільні відносини за допомогою національного законодавства. При цьому на національному рівні при взаємодії з іншими державами Україна абсолютно самостійно визначає зміст норми або системи норм правового регулювання, а також їх місце в своїй правовій системі. До того ж Україна для більш ефективної співпраці з іншими державами бере участь у різноманітних об'єднаннях та організаціях (Рада Європи, ОБСЄ та ін.).

Діяльність України в ОБСЄ забезпечує рівноправну участь нашої держави в обговоренні і вирішенні актуальних проблем міжнародної безпеки і співпраці в регіоні Організації. Разом з тим, згідно з рішенням XIII щорічної сесії Конференції держав-учасниць Конвенції про заборону хімічної зброї, що проходила 2-5 грудня 2008 року в м. Гаага (Нідерланди), Україну втретє було обрано членом Виконавчої ради Організації по забороні хімічної зброї. До складу цього директивного органу входить 41 країна з 188 держав-членів Організації, які обираються Конференцією держав-учасниць Конвенції про заборону хімічної зброї терміном на два роки. Під час сесій виконавчої ради розглянуто широкий спектр питань, пов'язаних з аналізом виконання Конвенції її державами-учасницями, в першу чергу, у контексті ліквідації задекларованої низкою країн хімічної зброї та колишніх об'єктів з її виробництва; оцінкою

⁸⁴ Баранюк Ю. В., Дріжчана С. В., Хуторян Н. М. та ін. Гармонізація трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу : монограф. ; відп. ред. Н. М. Хуторян. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. С. 30.

⁸⁵ Рахманова Е. Н. Гармонизация и унификация уголовного законодательства в глобализующемся мире. *Российская юстиция*. 2009. № 4. С. 23-28.

⁸⁶ Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) : монограф. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. С. 110-111.

впливу науково-технічного розвитку на дію Конвенції та стан її імплементації на національних рівнях; перспективами подальшої універсалізації цього багатостороннього договору та розвитком міжнародного співробітництва, у тому числі з метою протидії проявам «хімічного» тероризму. І в цьому випадку можна спостерігати діяльність України вже на регіональному рівні. Низка нормативних документів і правових принципів, сформульованих та затверджених у рамках ООН, впливають на правопорядок України, що становить рівень міжнародного універсального правового поля. Зокрема, виходячи з нагальної необхідності розробки світовою спільнотою ефективних заходів боротьби з тероризмом, Україна приєдналася до глобальної антитерористичної коаліції, підтвердила свою готовність докласти максимальних зусиль до спільної боротьби з міжнародним тероризмом, насамперед у рамках ООН. Крім того, Україна є учасницею більшості універсальних міжнародних договорів, депозитарієм яких виступає Генеральний секретар ООН⁸⁷.

Таким чином, на підставі викладеного можна дійти висновку, що розглядати правові основи регулювання антитерористичної діяльності в Україні доцільно з позиції зазначених рівнів.

На міжнародному універсальному рівні з цього питання варто розглядати міжнародні акти, прийняті в рамках ООН, зокрема: Конвенція про боротьбу з незаконним захопленням повітряних суден від 16.12.1970, яка ратифікована Президією Верховної Ради УРСР 27.12.1971; Конвенція про боротьбу з незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації від 23.09.1971, яка ратифікована Президією Верховної Ради УРСР 16.01.1973; Міжнародна конвенція про боротьбу з бомбовим тероризмом від 15.12.1997, до якої Україна приєдналася на підставі Закону України від 29.11.2001 «Про приєднання України до Міжнародної конвенції про боротьбу з бомбовим тероризмом»; Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму від 09.12.1999, яка ратифікована на підставі Закону України від 12.09.2002 «Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму»; Міжнародна конвенція про боротьбу з актами ядерного тероризму від 17.12.1996, яка ратифікована на підставі Закону України від 15.03.2006 «Про ратифікацію Міжнародної конвенції про боротьбу з актами ядерного тероризму» та ін.

Крім того, у вересні 2006 р. була прийнята Глобальна контртерористична стратегія ООН, прийнята у формі резолюції Генеральної Асамблеї та доданого до неї Плану дій, який спрямований на активізацію національних, регіональних і міжнародних зусиль у боротьбі з тероризмом. Уперше всі держави-члени досягли домовленості

⁸⁷ Участь України у міжнародних організаціях. URL : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations>.

дотримуватися єдиного стратегічного підходу до боротьби з тероризмом, висловивши свою готовність до прийняття індивідуальних і колективних практичних кроків щодо попередження тероризму та боротьби з ним. Стратегія передбачає чотири головні сфери діяльності: заходи з усунення умов, що сприяють поширенню тероризму; заходи із запобігання тероризму і боротьби з ним; заходи щодо зміцнення потенціалу держав у запобіганні тероризму і боротьби з ним і зміцнення ролі системи ООН у цій сфері; заходи щодо забезпечення загальної поваги прав людини і верховенства права як фундаментальної основи для боротьби з тероризмом⁸⁸.

Відповідно на міжнародному регіональному рівні такими актами є Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом, яка ратифікована Законом України від 17.01.2002 «Про ратифікацію Європейської конвенції про боротьбу з тероризмом»; Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму, яка ратифікована на підставі Закону України від 31.07.2006 «Про ратифікацію Конвенції Ради Європи про запобігання тероризму»; Конвенція Ради Європи про відмивання, пошук, арешт та конфіскацію доходів, одержаних злочинним шляхом, та про фінансування тероризму від 16.05.2005, яка ратифікована Україною 17.11.2010 тощо. Власне зазначені міжнародні акти є основою для протидії терористичній діяльності у світі загалом і водночас в Україні зокрема.

Наведені приклади свідчать, що у зв'язку з різноманітністю терористичних актів, як правило, кожен міжнародний акт на цих рівнях урегулює певні аспекти.

Так, зокрема в Європейській конвенції по боротьбі з тероризмом 1977 р. фактично наведений перелік злочинів, які по суті визнаються терористичними та не вважаються політичним правопорушенням або правопорушенням, пов'язаним з політичним правопорушенням, або правопорушенням, вчиненим з політичних мотивів:

– правопорушення, що підпадає під дію Конвенції про боротьбу із незаконним захопленням повітряних суден, підписаної в Гаазі 16.12.1970;

– правопорушення, що підпадає під дію Конвенції про боротьбу із незаконними актами, спрямованими проти безпеки цивільної авіації, підписаної в Монреалі 23.09.1971;

– серйозне правопорушення шляхом посягання на життя, фізичну недоторканість або свободу осіб, що мають міжнародний захист, включаючи дипломатичних агентів;

⁸⁸ Цебенко О. *Форми прояву сепаратизму: теоретико-методологічний аспект. Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку* : зб. фах. праць. Львів : Львівська політехніка, 2014. Вип. 26. С. 46.

– правопорушення шляхом викрадення, захоплення заручників або незаконного затримання;

– правопорушення шляхом застосування бомби, гранати, ракети, автоматичної вогнепальної зброї або листів чи пакетів із закладкою вибухового пристрою, якщо таке застосування створює небезпеку для осіб;

– замах на вчинення будь-якого з вищенаведених правопорушень або участь як співника особи, що вчиняє або намагається вчинити таке правопорушення⁸⁹.

З метою недопущення вчинення цих суспільно небезпечних дій міжнародною спільнотою приділяється увага й щодо недопущення вчинення цих дій. Зокрема, у 2005 р. була прийнята Радою Європи Конвенція про запобігання тероризму, яка спрямована на запобігання тероризму і його негативним наслідкам стосовно повного здійснення прав людини, зокрема права на життя, як заходами, вжитими на національному рівні, так і шляхом міжнародного співробітництва, з приділенням належної уваги чинним багатостороннім або двостороннім договорам чи угодам між учасниками цієї Конвенції. При цьому, уживаючи всіх заходів для недопущення терористичних злочинів і для боротьби з ними, державам, які приєдналися до цієї Конвенції, необхідно поважати принцип верховенства права, демократичні цінності, права людини й основні свободи людини, а також інші положення міжнародного права, зокрема у відповідних випадках міжнародного гуманітарного права. У нормах Конвенції також закріплено, що кожна сторона:

1) вживає відповідних заходів, зокрема у сфері підготовки кадрів для правоохоронних та інших органів, а також у сферах освіти, культури, інформації, засобів масової інформації та розвитку обізнаності населення, з метою запобігання терористичним злочинам і їхнім негативним наслідкам з одночасним дотриманням зобов'язань стосовно прав людини;

2) вживає таких заходів, які можуть бути необхідними для поліпшення й розвитку співробітництва між національними органами з метою запобігання терористичним злочинам та їхнім негативним наслідкам, зокрема, шляхом: а) здійснення обміну інформацією; б) удосконалення фізичного захисту осіб й об'єктів; в) поліпшення навчання й планів координації дій на випадок надзвичайних громадських ситуацій;

3) сприяє толерантності шляхом заохочення міжрелігійного діалогу й діалогу між тими, хто належить до різних культур, залучаючи у відповідних випадках неурядові організації та інші елементи

⁸⁹ Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом. *Офіційний вісник України*. 2006. № 14. Ст. 1055.

громадянського суспільства з метою запобігання виникненню напруженостей у суспільстві, які могли б сприяти вчиненню терористичних злочинів;

4) прагне сприяти розвитку обізнаності населення стосовно існування, причин, серйозності терористичних злочинів, загрози, яку вони становлять, а також злочинів, викладених у цій Конвенції, та брати до уваги заохочення громадськості до надання фактичної, специфічної допомоги її компетентним органам, що може сприяти запобіганню терористичним злочинам і злочинам, викладеним у цій Конвенції⁹⁰.

Враховуючи приписи міжнародних стандартів щодо протидії тероризму, законодавчі органи, органи державної влади, правоохоронні органи, напрацювали систему правових норм, які регулюють протидію терористичним актам та іншим злочинам терористичної спрямованості в Україні.

У свою чергу протидія тероризму не може бути ефективною без якісного нормативно-правового забезпечення, тому система нормативно-правового забезпечення протидії злочинам терористичної спрямованості має бути побудована таким чином:

1) перша група нормативно-правових актів – законодавчі та інші нормативно-правові акти, які будуть визначати доктрину антитерористичної безпеки, стратегію протидії тероризму та слугувати базою для протидії злочинам терористичної спрямованості;

2) друга група нормативно-правових актів – сукупність антитерористичних і суміжних актів, що спрямовані на захист інтересів держави, суспільства в цілому та окремих осіб, груп, об'єднань, визначають аналіз загроз терористичної діяльності;

3) третю групу нормативно-правових актів складатимуть нормативно-правові акти СБУ, МВС та інших правоохоронних органів, в яких відображаються тактичні аспекти протидії терористичним актам та іншим злочинам терористичної спрямованості⁹¹.

Разом з тим, за результатами опитування працівників органів досудового розслідування та оперативних підрозділів правоохоронних органів встановлено, що законодавчі та інші нормативно-правові акти щодо

⁹⁰ Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16.05.2005. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 39. Ст. 340.

⁹¹ Кириченко О. В. Основні напрямки удосконалення нормативно-правового забезпечення протидії злочинам терористичної спрямованості. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 72–75.

протидії терористичним актам потребують удосконалення (98 % слідчих та 93 % працівників оперативних підрозділів відповіли «так»)⁹².

Правову основу протидії тероризму на національному рівні становлять Конституція України, закони України від 21.06.2018 «Про національну безпеку України», від 20.03.2003 «Про боротьбу з тероризмом» та інші законодавчі акти, укази та розпорядження Президента України, постанови та розпорядження Кабінету Міністрів України, а також інші нормативно-правові акти, що приймаються на виконання законів України.

Особливе місце в системі законодавства належить Конституції, яка встановлює фундамент існування та функціонування суспільства, визначає організацію влади, закріплює основні права та свободи людини і громадянина, має найвищу юридичну силу й безпосередньо регулює суспільні відносини в різних сферах життя. У ст. 17 Конституції визначено, що захист суверенітету і територіальної цілісності України, забезпечення її економічної та інформаційної безпеки є найважливішими функціями держави, справою всього Українського народу⁹³. У свою чергу, правове регулювання забезпечення національної безпеки становить Закон України від 21.06.2018 «Про національну безпеку України», відповідно до якого національна безпека України визначена як захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз. При цьому національні інтереси України визначаються як життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян⁹⁴.

Оскільки національна безпека є системою, то вона має свої підсистеми, елементи, складові. До основних елементів національної безпеки можна віднести політичну, економічну, військову, екологічну, гуманітарну, демографічну, інформаційну та інші складові. Кожна з них має певну специфічну своєрідність. Разом з тим, усі вони знаходяться в тісному взаємозв'язку і взаємозалежності. Названі елементи однаково

⁹² У дослідженні брали участь 193 співробітники СБУ, органів НПУ, з них 111 працівників оперативних підрозділів та 82 працівники органів досудового розслідування в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Київській, Луганській, Харківській областях та м. Київ.

⁹³ Конституція України від 28.06.1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.07.2020).

⁹⁴ Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text>

важливі для формування всезагальної, повної, комплексної системи безпеки, але залежно від конкретних історичних обставин, в силу дії різноманітних чинників, на передній план, набуваючи особливого значення, може виступати та чи інша складова⁹⁵.

До нормативно-правових актів загального призначення щодо протидії тероризму слід віднести кодифіковані законодавчі акти, що забезпечують функціонування соціально-правового механізму протидії злочинності (КК України, КПК України, КВК України), закони України від 18.02.1992 «Про оперативно-розшукову діяльність», від 26.12.2002 «Про контррозвідувальну діяльність», від 30.06.1993 «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю», від 16.03.2000 «Про правовий режим надзвичайного стану» тощо.

До підзаконних актів загального призначення відносяться:

1) укази Президента України від 18.02.2002 № 143/2002 «Про заходи щодо дальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян», від 09.02.2004 № 175/2004 «Про систему заходів щодо усунення причин та умов, які сприяють злочинним проявам і корупції», від 10.07.2005 № 1119/2005 «Про заходи щодо забезпечення особистої безпеки громадян та протидії злочинності», від 21.10.2011 № 1000/2011 «Про Концепцію державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю», від 06.05.2015 «Про заходи щодо посилення боротьби зі злочинністю в Україні», від 14.09.2020 «Про Стратегію національної безпеки України»;

2) розпорядження Кабінету Міністрів України від 25.01.2012 № 53-р «Про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції державної політики у сфері боротьби з організованою злочинністю»;

3) наказ Генеральної прокуратури України, МВС України, Служби безпеки України, Міністерства фінансів України, Адміністрації державної прикордонної служби України, Міністерства юстиції України від 16.11.2012 № 114/1042/516/1199/936/1687/5 «Про затвердження Інструкції про організацію проведення негласних слідчих (розшукових) дій та використання їх результатів у кримінальному провадженні» та ін.

Основним законодавчим актом, який спрямований на протидію тероризму, є Закон України «Про боротьбу з тероризмом», який з метою захисту особи, держави і суспільства від тероризму, виявлення та усунення причин і умов, які його породжують, визначає правові та організаційні основи боротьби з цим небезпечним явищем, повноваження і обов'язки органів виконавчої влади, об'єднань громадян і організацій, посадових осіб та окремих громадян у цій сфері, порядок координації їх

⁹⁵ Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: сутність, структура та напрямки реалізації : навч. посіб. Харків : Фоліо, 2002. С. 12.

діяльності, гарантії правового і соціального захисту громадян у зв'язку із участю у боротьбі з тероризмом⁹⁶.

На наш погляд, найбільш вдалою категорією діяльності держави та суспільства з недопущення вчинення злочинів та реагування на вчинені злочини є застосування категорії «протидія злочинності». Протидія злочинності є однією із сфер соціального управління, що впливає на стримування розповсюдження злочинності шляхом профілактики злочинів, виявлення та попередження (припинення) кримінально проитправних дій, реагування на вчинене кримінальне правопорушення кримінально-правовими засобами⁹⁷.

Враховуючи те, що на сьогодні в Україні відсутній базовий законодавчий акт щодо протидії злочинності, вважаємо за необхідне розробку та прийняття нормативно-правового акта, який би регламентував загальні засади щодо протидії злочинності⁹⁸.

Крім того, оскільки законодавча практика пішла шляхом визначення законодавчих актів, які спрямовані на недопущення вчинення окремих видів злочинності (злочинів), «про протидію» цим суспільно небезпечним явищам, пропонуємо назву Закону України «Про боротьбу з тероризмом» змінити на «Про протидію тероризму».

Існують й інші законодавчі акти, які спрямовані на протидію злочинам терористичної спрямованості: від 06.12.2019 «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення», від 19.10.2000 «Про фізичний захист ядерних установок, ядерних матеріалів, радіоактивних відходів, інших джерел іонізуючого випромінювання», а також підзаконні акти:

1) укази Президента України від 05.03.2019 № 53/2019 «Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні»; від 08.06.2012 № 388/2012 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 травня 2012 року «Про заходи щодо посилення боротьби з тероризмом в Україні»; від 14.04.2014 № 405/2014 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні

⁹⁶ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>

⁹⁷ Кириченко О. В. Зміст категорії «протидія злочинності». *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 19-20 верес. 2013 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 166.

⁹⁸ Кириченко О. В. Предотвращение преступлений в системе противодействия преступности. *Актуальные проблемы теории и истории права и государства на современном этапе* : сб. науч. тр. IX Междунар. науч.-практ. конф. ; отв. ред. А.С. Евстегнеев. Кострома : Изд-во Костром. гос. технол. ун-та, 2012. С. 146.

заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»»;

2) постанови Кабінету Міністрів України від 02.06.2003 № 813 «Про затвердження порядку взаємодії органів виконавчої влади та юридичних осіб, які проводять діяльність у сфері використання ядерної енергії, в разі виявлення радіонуклідних джерел іонізуючого випромінювання у незаконному обігу»;

3) розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.01.2021 № 7-р «Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом»; від 12.09.2012 № 672-р «Про інформаційно-роз'яснювальні заходи у сфері боротьби з тероризмом».

Наприклад, Закон України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» спрямований на захист прав та законних інтересів громадян, суспільства і держави, забезпечення національної безпеки шляхом визначення правового механізму запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення. Слід зазначити, що відповідно до ст. 5 цього Закону до легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, належать будь-які дії, пов'язані із вчиненням фінансової операції чи правочину з доходами, одержаними злочинним шляхом, а також вчиненням дій, спрямованих на приховання чи маскуванню незаконного походження таких доходів, чи володіння ними, прав на такі доходи, джерел їх походження, місцезнаходження, переміщення, зміну їх форми (перетворення), а так само набуттям, володінням або використанням доходів, одержаних злочинним шляхом⁹⁹.

Протягом 2013-2019 рр. з метою забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері боротьби з тероризмом шляхом розроблення і впровадження комплексу заходів, спрямованих на виявлення та усунення причин і умов, що можуть призвести до проявів тероризму, захист людини і громадянина, суспільства і держави від тероризму, зосередження основних зусиль на протидії терористичній діяльності, мінімізації її наслідків, а також налагодження дієвої взаємодії між уповноваженими органами державної влади, органами місцевого самоврядування і громадськістю та розширення міжнародного співробітництва у цій сфері

⁹⁹ Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text>

діяла Концепція боротьби з тероризмом, яка була затверджена Указом Президента України від 25.04.2013 № 230/2013¹⁰⁰.

У зв'язку з тим, що на сьогодні найбільшу терористичну загрозу для України становить агресивна політика Російської Федерації, спрямована на дестабілізацію ситуації в нашій державі, в тому числі шляхом інспірування сепаратистських проявів і всебічної підтримки диверсійно-терористичної діяльності маріонеткових квазідержавних утворень на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях, та відповідно потребує підвищення ефективності функціонування загальнодержавної системи боротьби з тероризмом з урахуванням існуючих та потенційних терористичних загроз для України, була розроблена та прийнята нова Концепція боротьби з тероризмом в Україні, яка була затверджена Указом Президента України від 05.03.2019 № 53/2019. Відповідно до цієї Концепції пріоритетами боротьби з тероризмом є запобігання, виявлення та припинення терористичної діяльності; усунення та мінімізація її наслідків; антитерористичне забезпечення об'єктів можливого терористичного посягання; інформаційне, наукове та інше забезпечення боротьби з тероризмом; розвиток міжнародного співробітництва у цій сфері¹⁰¹. Разом з тим, на сьогодні залишається потреба щодо розробки (удосконалення) відповідних форм, методів та тактики протидії цьому суспільно небезпечному явищу з урахуванням сучасних терористичних загроз в країні, зокрема діяльності квазідержавних утворень (так званих «ДНР» та «ЛНР»). При цьому дієвим важелем щодо запобігання вчиненню терористичним актам повинно стати:

- 1) компрометація ідеології тероризму;
- 2) організація протидії дозлочинним проявам, які мають потенційну загрозу перерости у терористичні дії;
- 3) виявлення і локалізація небезпечних тенденцій на ранньому етапі формування умислу щодо вчинення терористичних дій.

З метою реалізації Концепції боротьби з тероризмом в Україні 05.01.2021 р. Кабінетом Міністрів України був затверджений План заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом, відповідно до якого необхідно:

- 1) провести аналіз загальнодержавної системи боротьби з тероризмом, за результатами сформувавти модель загальнодержавної системи боротьби з тероризмом з урахуванням потенційних

¹⁰⁰ Про Концепцію боротьби з тероризмом : Указ Президента України від 25.04.2013 № 230/2013. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/230/2013/page1> (втратив чинність).

¹⁰¹ Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні : Указ Президента України від 05.03.2019 № 53/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text>

терористичних загроз національній безпеці України та фінансово-економічних можливостей держави;

2) забезпечити проведення аналізу стану і тенденцій поширення тероризму, причин і умов, що впливають на його виникнення і поширення, ефективності законодавства у сфері боротьби з тероризмом та за його результатами внесення в установленому порядку пропозицій щодо підвищення ефективності заходів боротьби з тероризмом;

3) проаналізувати інституційний механізм координації діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом, зокрема шляхом уточнення завдань і функцій Антитерористичного центру при СБУ, оптимізації його структури та штатної чисельності;

4) забезпечити удосконалення правових основ антитерористичної безпеки держави та узагальнення практики розгляду судами справ про кримінальні правопорушення, пов'язані з тероризмом та фінансуванням тероризму;

5) вжити заходів із: а) підвищення ефективності систем та режимів охорони об'єктів можливих терористичних посягань; б) належного забезпечення підрозділів суб'єктів боротьби з тероризмом сучасними спеціальними засобами, озброєнням, засобами зв'язку, необхідною обчислювальною та організаційною технікою, транспортними засобами та пально-мастильними матеріалами; в) здійснення комплексних скоординованих та взаємоузгоджених заходів, проведення спеціальних операцій з метою запобігання, виявлення та припинення терористичних актів, що можуть бути вчинені окремими особами, групами і міжнародними організаціями, які діють за межами України; г) забезпечення захисту даних та належного функціонування об'єднаної автоматизованої інформаційної системи у сфері боротьби з тероризмом, здійснення своєчасного обміну інформацією про реальні і потенційні терористичні загрози між суб'єктами боротьби з тероризмом та іншими державними органами, інформаційно-аналітичного супроводу практичних заходів боротьби з тероризмом; д) забезпечення захисту даних, що містяться та обробляються в автоматизованих системах керування технологічними процесами, та здійснення державного контролю на об'єктах підвищеної небезпеки, насамперед об'єктах критичної, військової та транспортної інфраструктури, незалежно від форми власності; е) здійснення в межах компетенції посиленого державного контролю за ввезенням, реєстрацією, виробництвом та використанням в Україні безпілотних авіаційних систем з метою недопущення застосування таких систем у терористичних цілях;

б) забезпечити виконання на належному рівні завдань з організації та забезпечення державної системи урядового зв'язку (зокрема рухомого

(мобільного) зв'язку) з визначених районів під час можливого проведення антитерористичних операцій;

7) забезпечити внесення до бази даних «Арсенал» облікових даних зброї, яка перебуває на озброєнні військових формувань, а також державних органів спеціального призначення з правоохоронними функціями, державних правоохоронних органів спеціального призначення, правоохоронних органів спеціального призначення, а також інформації про заходи з оптимізації роботи зазначеної бази даних.

8) вжити заходів, спрямованих на: а) запровадження з використанням зарубіжного досвіду та напрацювань фахівців науково-освітньої галузі новітніх методів і засобів здійснення оперативно-розшукової та контррозвідувальної діяльності з метою своєчасного виявлення та припинення кримінальних правопорушень, пов'язаних з терористичною діяльністю, пошуку та обробки інформації щодо осіб, причетних до терористичної діяльності, джерел фінансування тероризму; б) організацію проведення перевірок ефективності системи боротьби з тероризмом та системи цивільного захисту на об'єктах можливих терористичних посягань; в) забезпечення контролю за виробництвом, обігом і використанням зброї, боєприпасів, вибухових, отруйних, радіоактивних речовин та інших предметів, що можуть бути використані як засоби вчинення терористичних актів; г) забезпечення належної взаємодії між суб'єктами боротьби з тероризмом щодо вжиття заходів для запобігання вчиненню, виявлення та припинення злочинів терористичної спрямованості на об'єктах Державної кримінально-виконавчої служби; д) поглиблення взаємодії суб'єктів боротьби з тероризмом з недержавними суб'єктами охоронної діяльності з питань запобігання вчиненню та недопущення терористичних проявів;

9) забезпечити взаємодію із спеціальними службами та правоохоронними органами іноземних держав з питань протидії міжнародному тероризму, зокрема шляхом обміну інформацією, а також забезпечити участь у спільних антитерористичних заходах¹⁰².

В частині правового регулювання протидії терористичним актам відповідно до зазначеного Плану необхідно:

1) внести зміни до ст. 24 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» щодо визначення критеріїв та порядку визнання організації терористичною, переліку обмежень, що застосовуються до організацій, визнаних терористичними, а також механізму оскарження прийнятого

¹⁰² Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом : розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.01.2021 № 7-р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-koncepciyi-borotbi-z-terorizmom-v-t050121>

рішення заінтересованими особами та процедури виключення організацій з переліку осіб, що пов'язані з провадженням терористичної діяльності;

2) привести у відповідність з вимогами 5-ї Рекомендації FATF статей КК України в частині включення злочинів, зазначених у Міжнародній Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму та Протоколах до неї, до диспозиції окремих статей стосовно того, що дії міжнародних організацій, які не є юридичними особами, повинні підпадати під санкції статей КК України в частині фінансування тероризму, та щодо застосування кримінальної відповідальності за фінансування поїздок у терористичних цілях відповідно до резолюції Ради Безпеки ООН 2178;

3) розробити механізм відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок терористичних актів;

4) проаналізувати законодавче регулювання обігу небезпечних речовин та відходів з метою мінімізації терористичних ризиків та внести в разі потреби відповідні пропозиції щодо його вдосконалення;

5) підготувати пропозиції щодо посилення відповідальності посадових осіб за невиконання вимог щодо антитерористичної (протидиверсійної) захищеності об'єктів можливих терористичних посягань¹⁰³.

Удосконалення функціонування загальнодержавної системи протидії тероризму має здійснюватися з використанням досвіду та найкращих світових практик у сфері протидії тероризму, у тому числі на основі поетапного впровадження положень Глобальної контртерористичної стратегії ООН.

Для недопущення визначених терористичних загроз функціонують суб'єкти антитерористичної діяльності, яких об'єднує загальна мета – своєчасне виявлення та запобігання зовнішнім і внутрішнім загрозам безпеці України, терористичних та інших протиправних посягань.

Слід зазначити, що відповідно до ст. 4 Закону України «Про боротьбу з тероризмом»¹⁰⁴ суб'єктами, які безпосередньо здійснюють боротьбу з тероризмом у межах своєї компетенції, є: СБУ; МВС України; НПУ; Міністерство оборони України; центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері цивільного захисту; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері захисту державного кордону; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у

¹⁰³ Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом : розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.01.2021 № 7-р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-koncepciyi-borotbi-z-terorizmom-v-t050121>

¹⁰⁴ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>

сфері виконання кримінальних покарань; Управління державної охорони України; центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну податкову політику, державну політику у сфері державної митної справи.

До участі у здійсненні заходів, пов'язаних з виявленням і запобіганням терористичної діяльності, можуть залучатися у разі необхідності також: 1) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму; 2) Служба зовнішньої розвідки України; 3) Міністерство закордонних справ України; 4) Державна служба спеціального зв'язку та захисту інформації України; 5) центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони здоров'я; 6) центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику в електроенергетичному, вугільно-промисловому та нафтогазовому комплексах; 7) центральний орган виконавчої влади, що реалізує державну політику у сфері управління об'єктами державної власності; 8) центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сферах транспорту; 9) центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну фінансову політику; 10) центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері охорони навколишнього природного середовища; 11) центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну аграрну політику.

Крім того, відповідно до Указу Президента України від 11.12.1998 р. створено Антитерористичний центр при СБУ, який діє відповідно до Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах СБУ, що затверджене Указом Президента України від 14.04.1999 № 379/99. Антитерористичний центр є постійно діючим органом при СБУ, який здійснює координацію діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом у запобіганні терористичним актам щодо державних діячів, критичних об'єктів життєзабезпечення населення, об'єктів підвищеної небезпеки, актам, що загрожують життю і здоров'ю значної кількості людей, та їх припиненні¹⁰⁵.

До участі в антитерористичних операціях за рішенням керівництва антитерористичної операції можуть бути залучені й інші центральні та місцеві органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування,

¹⁰⁵ Про затвердження Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України : Указ Президента України від 14.04.1999 № 379/99. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/379/99>

підприємства, установи, організації незалежно від підпорядкованості і форми власності, їх посадові особи, а також громадяни за їх згодою. Координацію діяльності суб'єктів, які залучаються до боротьби з тероризмом, здійснює Антитерористичний центр при СБУ.

Діяльність суб'єктів протидії тероризму регламентується низкою законодавчих актів, які комплексно регулюють статус, завдання, функції, повноваження, права та обов'язки правоохоронних та розвідувальних органів, зокрема закони України від 25.03.1992 «Про Службу безпеки України», від 02.07.2015 «Про Національну поліцію», від 17.09.2020 «Про розвідку», від 14.10.2014 «Про прокуратуру» та ін.

За результатами проведення дослідження правового регулювання забезпечення СБУ антитерористичної безпеки, С. Кудінов констатував, що в Україні в цілому сформована правова основа для забезпечення антитерористичної безпеки, яка складається із сукупності правових актів різної юридичної сили, які регламентують забезпечення СБУ антитерористичної безпеки та утворюють відповідну ієрархічно побудовану систему. Разом з тим, зазначена система потребує подальшої оптимізації, зокрема, в контексті вдосконалення правового регулювання запобігання тероризму та підготовки населення до виявлення ознак терористичної діяльності, як основоположний складник профілактики тероризму в Україні. Зазначене має знайти відображення у відповідних законодавчих та підзаконних нормативно-правових актах, зокрема шляхом уведення у положення Закону України «Про контррозвідувальну діяльність» окремої норми, яка визначатиме поняття профілактики правопорушень у сфері забезпечення державної безпеки та розроблення Стратегії протидії тероризму, спрямованої передусім на профілактику тероризму як однієї з основних загроз національній безпеці України¹⁰⁶.

Слід зазначити, що І.М. Рижов з метою удосконалення та доповнення нормативно-правової бази з протидії тероризму пропонує унормування поняття «профілактика тероризму» на рівні окремого Закону України «Про профілактику тероризму», який має встановити основні принципи профілактики тероризму в публічній та приватній сферах суспільних відносин, правові та організаційні засади заходів з моніторингу та профілактики першопричин тероризму, врегулювання пов'язаних з ним кризових станів соціального характеру та акмеологічної роботи з розвитку контртерористичних здібностей громадянського суспільства¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Кудінов С. Шляхи удосконалення правового регулювання забезпечення Службою безпеки України антитерористичної безпеки. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 2. С. 238.

¹⁰⁷ Рижов І. М. Проблемні питання нормативно-правового регулювання профілактики тероризму. *Проблеми протидії проявам тероризму, сепаратизму та екстремізму в сучасних*

Вважаючи профілактику тероризму як пріоритетний напрям протидії цьому суспільно небезпечному явищу, ми підтримуємо дослідників щодо необхідності нормативного закріплення профілактики тероризму. Поряд з цим вважаємо недоцільним створення окремого законодавчого акта «Про профілактику тероризму», оскільки у Законі України «Про боротьбу з тероризмом»¹⁰⁸ закріплені загальні засади цього напрямку діяльності. На наш погляд, з метою підвищення ефективності функціонування загальнодержавної системи протидії тероризму з урахуванням існуючих та потенційних терористичних загроз для України на національному рівні необхідно прийняти комплексну програму профілактики кримінальних правопорушень терористичної спрямованості.

Особливого значення щодо протидії злочинності взагалі та терористичним актам зокрема має КПК України¹⁰⁹. Разом з тим, хоча й були внесені зміни до чинної редакції Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»¹¹⁰ у зв'язку з прийняттям нового КПК України, проте, на наш погляд, на сьогодні існують протиріччя між нормами цих законодавчих актів, зокрема місця та ролі оперативних підрозділів правоохоронних органів у протидії кримінальним правопорушенням під час кримінального впровадження, невизначеність кола оперативно-розшукових та оперативно-технічних заходів тощо. Зазначені прогалини впливають на недостатню ефективність здійснення оперативно-розшукової діяльності та негласної роботи під час кримінального провадження.

Крім того, існують певні прогалини й у КК України в частині кримінальної відповідальності за терористичний акт та інші кримінальні правопорушення терористичної спрямованості. На актуальність цієї проблематики, крім наявних дискусій серед науковців в галузі кримінального права, вказують й результати проведеного нами дослідження. Так, до основних проблем, які виникають при застосуванні кримінально-правової норми про терористичний акт, опитувані респонденти віднесли:

а) недосконалість кримінально-правової норми (з них слідчих – 40 % та практичних працівників оперативних підрозділів – 57 %);

умовах : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 25 вересня 2015 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 41.

¹⁰⁸ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>

¹⁰⁹ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

¹¹⁰ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

б) недостатній рівень практичного досвіду співробітників правоохоронних органів при застосуванні даної норми (відповідно 30 % та 34 %);

в) проблеми відсутні (відповідно 30 % та 9 %).

У свою чергу, на питання про удосконалення норми кримінальної відповідальності за терористичний акт, 18 % слідчих та 7 % практичних працівників оперативних підрозділів вважають її ефективною і такою, що не потребує удосконалення; в цілому задовольняє потреби практики, але потребує вдосконалення – відповідно 74 % та 59 %; не є ефективною, але повинна існувати за умови її доопрацювання – відповідно 8 % та 34 %.

Більш детально нами буде розглянуто питання щодо кримінально-правової характеристики терористичного акту та форм кримінально-правового реагування на вчинення цього кримінального правопорушення у подальшому в роботі, що дозволить виявити прогалини правової регламентації кримінальної відповідальності за терористичний акт.

Поряд з цим вважаємо за необхідне акцентувати увагу на деяких кримінально-правових аспектах, пов'язаних з тероризмом взагалі та терористичним актом зокрема.

По-перше, у ст. 258-3 КК України передбачено кримінальну відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації.

Відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом» під терміном «терористична група» слід розуміти групу з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою здійснення терористичних актів; а під терміном «терористична організація» – стійке об'єднання трьох і більше осіб, яке створене з метою здійснення терористичної діяльності, у межах якого здійснено розподіл функцій, встановлено певні правила поведінки, обов'язкові для цих осіб під час підготовки і вчинення терористичних актів. Організація визнається терористичною, якщо хоч один з її структурних підрозділів здійснює терористичну діяльність з відома хоча б одного з керівників (керівних органів) усієї організації¹¹¹. Хоча О.В. Смаглюк та Т.М. Приходько у коментарі до ст. 258-3 КК України кількісний склад терористичної групи визначають у кількості трьох осіб, а терористичної організації – у кількості п'яти осіб¹¹².

Аналізуючи зазначені категорії слід звернути увагу на таке:

¹¹¹ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>

¹¹² Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 591.

1) терористична група створюється з метою безпосереднього вчинення не одного, а декількох терористичних актів, тобто не може бути визнана терористичною групою група з двох і більше осіб, які об'єдналися з метою здійснення одного терористичного акту. З метою вирішення цього питання пропонується на законодавчому рівні визначити мінімальну кількість кримінальних правопорушень, які вчинили або мають на меті вчинити члени групи, а саме – терористичний акт¹¹³;

2) згідно з ч. 4 ст. 28 КК України, кримінальне правопорушення визнається вчиненим злочинною організацією, якщо він скоєний стійким ієрархічним об'єднанням декількох осіб (п'ять і більше), члени або структурні частини якого за попередньою змовою зорганізувалися для спільної діяльності з метою безпосереднього вчинення тяжких або особливо тяжких злочинів учасниками цієї організації, або керівництва чи координації злочинної діяльності інших осіб, або забезпечення функціонування як самої злочинної організації, так і інших злочинних груп. Тобто мінімальна кількість учасників злочинної організації складає п'ять осіб, а терористичну організацію – об'єднання з трьох і більше осіб. Оскільки терористична організація є різновидом злочинної організації, то з метою уніфікації понятійно-категоріального апарату дослідник вважає за необхідне визначати терористичну організацію як стійке об'єднання з п'ятьох і більше осіб¹¹⁴.

У зв'язку з цим вважаємо, що необхідно внести зміни до ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» в частині визначення понять «терористична група» та «терористична організація»¹¹⁵. Крім того, необхідно передбачити кількісний склад терористичної групи у кількості трьох осіб. У такому разі будуть усунені суперечності із кваліфікуючою ознакою «вчинення за попередньою змовою групою осіб», яка передбачена у ч. 2 ст. 258 КК України та інших статтях.

Таким чином, до ст. 1 Закону України «Про боротьбу з тероризмом» у частині визначення понять «терористична група» та «терористична організація»: а) визначити кількісний склад терористичної групи у кількості трьох осіб; б) визначати терористичну організацію як стійке об'єднання п'ятьох і більше осіб. Крім того, потребують конкретизації ознаки тероризму та міжнародного тероризму.

Враховуючи зазначені пропозиції щодо внесення змін у Закон України «Про боротьбу з тероризмом» в частині визначення понять «терористична група» та «терористична організація» та відсутністю

¹¹³ Кириченко О. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією: проблеми теорії та практики: монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 92.

¹¹⁴ Там само.

¹¹⁵ Там само.

визначення цих дефініцій у КК України, пропонуємо доповнити ст. 28 КК України описом ознак терористичної групи та терористичної організації як форми співучасті.

По-друге, враховуючи те, що у КК України¹¹⁶ законодавець встановив кримінальну відповідальність за створення зазначених терористичних об'єднань та їх діяльність, необхідним є запровадження спеціальних правових механізмів щодо виявлення та документування такої кримінально протиправної діяльності на стадіях оперативно-розшукового та/або кримінального провадження. У зв'язку з цим, на наш погляд, найбільш вдалим вирішенням цього питання є передбачення в оперативно-розшуковому та кримінальному процесуальному законодавстві України норми щодо проведення такого оперативно-розшукового заходу та НСРД як виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності терористичної групи чи терористичної організації.

Враховуючи те, що у ст. 272 КПК України регламентовано проведення негласної слідчої (розшукової) дії «Виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації»¹¹⁷, пропонуємо передбачити запропоновану новелу у ст. 272-1 КПК України, в якій передбачити проведення цього НСРД на строк не більше п'яти років. Це обумовлено строками (до п'яти років) ведення оперативно-розшукових справ щодо осіб, стосовно яких є дані про їх участь або причетність до терористичної діяльності, терористичної групи чи терористичної організації, а так само до матеріального, організаційного чи іншого сприяння створенню терористичної групи чи терористичної організації (п. 6 ч. 1 ст. 9-1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»). Також необхідно внести відповідні зміни до ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність»¹¹⁸.

Крім того, відповідної правової регламентації потребує питання звільнення від кримінальної відповідальності осіб, що виконують спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності терористичної групи чи терористичної організації. У зв'язку з цим пропонуємо доповнити КК України ст. 43-1, в якій передбачити умови правомірної поведінки особи, яка виконує спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності терористичної групи чи терористичної організації, та межі допустимості

¹¹⁶ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

¹¹⁷ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

¹¹⁸ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

вимушеного заподіяння шкоди правоохоронним інтересам від такої діяльності.

Наприкінці слід зазначити, що сьогодні й досі існує багато питань щодо уніфікації антитерористичного законодавства ЄС та України, а інтеграційні процеси України у європейське співтовариство, європейський правовий простір, зокрема, лише спонукають до подальшої гармонізації законодавства нашої держави до ЄС у зазначеній сфері, що зумовлює необхідність подальших наукових досліджень. Разом з тим, слід зауважити, що потрібен зважений підхід у рамках процесу імплементації антитерористичного законодавства ЄС у правове поле України¹¹⁹.

Законодавець повинен так сформулювати правові норми та створити такий механізм їх практичної реалізації, щоб закон, захищаючи населення та органи державної влади від терористичних загроз і негайно застосовуючи каральні санкції до терористів, одночасно виключав можливість розширення його трактування та обмеження прав і свобод громадян, які не мають відношення до протиправної діяльності.

¹¹⁹ Чорний О. М. Правові основи регулювання антитерористичної діяльності в Україні, через призму її прагнення до європейської інтеграції. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 6. С. 32.

РОЗДІЛ 2

КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ

2.1. Підстави кримінально-правової заборони терористичного акту в Україні

Необхідність кримінально-правової заборони тих чи інших діянь не залишається раз та назавжди сталою та незмінною, життя обов'язково вносить свої корективи у цей процес. Виникнення, зміна чи втрата суспільної безпеки діяння визначаються об'єктивними закономірностями суспільного розвитку, його нерозривним зв'язком із тими соціально-економічними та соціально-політичними процесами, що відбуваються в суспільстві. Тому встановлення кримінально-правової заборони вчинення терористичного акту стало адекватною реакцією на процес зростаючого розповсюдження вчинення цього кримінального правопорушення та її суспільної безпеки.

Практика кримінально-правової заборони включає як криміналізацію окремих кримінально протиправних діянь (конструювання нових кримінально-правових норм), так і подальше удосконалювання чинних норм. При цьому в диспозицію цих норм можуть включатися додаткові ознаки, обставини, що є, по суті, криміналізацією цих ознак і обставин стосовно конкретного суспільно небезпечного діяння. Загальною підставою криміналізації відповідних діянь є переоцінка унаслідок зміни певних чинників ступеня суспільної безпеки цих діянь.

Слід зазначити, що під криміналізацією розуміють процес і результат визнання діяння злочинним та кримінально-караним. Процес криміналізації полягає у з'ясуванні доцільності та можливості встановлення кримінальної відповідальності за те чи інше діяння, у виданні кримінальних законів, а також в законодавчому закріпленні позитивної відповіді на це питання, тобто прийнятті відповідного закону. Результат криміналізації являє собою сукупність кримінально-правових норм, які містять перелік злочинів та передбачених за них покарань, а також підстав та умов притягнення винних до кримінальної відповідальності та звільнення від неї¹²⁰.

З метою з'ясування обґрунтованості криміналізації терористичного акту слід проаналізувати підстави, які спонукали законодавця встановити кримінальну відповідальність за вчинення цих дій.

¹²⁰ Кудрявцев В. Н. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация. Москва : Наука, 1982. С. 197.

Підставами криміналізації виступають процеси, що відбуваються в матеріальному й духовному житті суспільства, розвиток яких породжує об'єктивну необхідність кримінально-правової охорони тих чи інших цінностей¹²¹, тобто підстави криміналізації – це те, що створює дійсну потребу в кримінально-правовій новелі, внутрішня необхідність виникнення правової норми. Вони є зовнішніми обставинами, які характеризують міжнародну та національну соціально-політичну обстановку та вимагають від законодавця замислитися над необхідністю встановлення кримінальної відповідальності за те чи інше діяння.

У теорії кримінального права існують різні точки зору щодо підстав криміналізації суспільно небезпечних діянь. Так, П.С. Дагель виокремлював об'єктивні та суб'єктивні підстави криміналізації діянь, до яких він відносив ступінь суспільної небезпеки, поширеність посягання, неможливість боротьби із ним менш репресивними методами, а також усвідомлення об'єктивної необхідності суспільства у криміналізації злочинних діянь, певний рівень суспільної правосвідомості¹²².

Г.А. Крігер та Н.Ф. Кузнецова пропонували віднести до таких підстав наступні: 1) заподіяння діянням істотної шкоди суспільним відносинам; 2) антигромадська орієнтація особи; 3) діяння поширене і становить загрозу для суспільства; 4) некримінальні заходи виявилися неефективними; 5) суспільна свідомість здатна сприйняти це діяння як злочин; 6) кримінальна відповідальність відповідає розвитку суспільства і принципам кримінального права¹²³.

І.М. Гальперін вважав, що вирішувати питання про встановлення кримінальної відповідальності за конкретне суспільно небезпечне діяння слід на підставі: а) вивчення поширення діянь і оцінювання типосності їх як форми суспільного поведіння; б) встановлення динаміки вчинення зазначених діянь з урахуванням причин і умов, що їх породжують; в) визначення заподіяної такими діяннями матеріальної та моральної шкоди; г) визначення ефективності заходів боротьби із вказаними діяннями, що застосовуються як за допомогою права, так й інших форм; ґ) встановлення найбільш типових і небезпечних об'єктивних та суб'єктивних ознак діяння; д) оцінювання можливості правового визначення ознак того чи іншого діяння як елементів складу злочину; е) встановлення загальних ознак суб'єктів діянь; є) виявлення суспільної думки різних соціальних

¹²¹ Кудрявцев В. Н. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация. Москва : Наука, 1982. С. 204-205.

¹²² Дагель П. С. Условия установления уголовной наказуемости. *Правоведение*. 1975. № 4. С. 68-74.

¹²³ Кригер Г. А., Кузнецова Н. Ф. Проблемы социальной обусловленности уголовного закона. Москва : Наука, 1977. С. 34.

груп; ж) визначення можливостей кримінальної юстиції у боротьбі із визначеними діяннями¹²⁴.

Враховуючи зазначене та інші погляди на цю проблематику, на нашу думку, необхідність криміналізації терористичного акту зумовлюється, насамперед, наявністю таких підстав:

- 1) значна ступінь суспільної небезпечності цього діяння;
- 2) негативна динаміка зростання цього виду кримінального правопорушення;
- 3) необхідність кримінально-правової гарантії охорони безпеки громадян та суспільства від терористичних загроз;
- 4) наявність причин та умов вчинення злочину, передбаченого ст. 258 КК України, які неможливо в сучасних умовах розвитку суспільства усунути загальносоціальними та спеціально-кримінологічними заходами запобігання.

Отже, необхідність криміналізації терористичного акту, у першу чергу, зумовлюється значним ступенем суспільної небезпечності цього діяння.

У ч. 1 ст. 11 КК України суспільна небезпека, як обов'язкова матеріальна ознака кримінального правопорушення, тільки називається, проте її зміст законодавець не розкриває¹²⁵. Кожне правопорушення завдає шкоди правам та законним інтересам окремих громадян, тих чи інших державних або громадських установ, організацій. Але відповідно до ступеня суспільної небезпеки, за характером заподіюваної ними шкоди правопорушення в різних галузях права істотно різняться між собою. Іншими словами, не всі суспільно небезпечні діяння кримінально протиправні, а тільки ті, що передбачені КК. Інші, ступінь суспільної небезпеки яких нижче рівня необхідного для визнання їх кримінально протиправними, залишаються за межами кримінально-правової юрисдикції.

Значення суспільної небезпеки як матеріальної ознаки кримінального правопорушення полягає в тому, що вона є основним об'єктивним критерієм визнання діяння кримінальним правопорушенням та його криміналізації, дає можливість розмежувати різні за ступенем суспільної небезпеки кримінальні правопорушення, визначає межу між кримінальним правопорушенням та іншими правопорушеннями і є однією

¹²⁴ Гальперин И. М. Уголовная политика и уголовное законодательство. *Основные направления борьбы с преступностью*. Москва : Юрид. лит., 1975. С. 54.

¹²⁵ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

із загальних засад індивідуалізації кримінальної відповідальності та покарання¹²⁶.

Теоретики кримінального права визначають суспільну небезпеку як об'єктивоване зовнішнє ставлення особи до панівного у певному суспільстві правопорядку, яке виявляється у посяганні на нього, унаслідок чого завжди завдається шкоди певним соціальним цінностям¹²⁷.

Суспільна небезпека терористичного акту полягає в тому, що він може заподіяти значну чи тяжку шкоду життю і здоров'ю ні в чому не повинних людей, власності, довкіллю, нормальному функціонуванню органів державної влади, підприємствам, установам чи організаціям, а також характеризується використанням зброї, жорстокістю, насильством, здатний дестабілізувати соціально-політичну обстановку в суспільстві чи в окремих регіонах країни, дезорганізувати роботу органів державної влади та місцевого самоврядування, викликати у населення панічні настрої, створити обстановку напруги, незахищеності і громадського неспокою, почуття тривоги і занепокоєння, страху і безпорадності тощо.

Суспільна небезпека терористичного акту проявляється через її ступінь, який надасть можливість розкрити об'єктивну небезпеку цього кримінально протиправного діяння. Ступінь суспільної небезпеки – це кількісний показник, який відіграє важливу роль при призначенні судом конкретного виду покарання за вчинення злочину. На ступінь суспільної небезпеки в межах окремого складу злочину впливають форма та ступінь вини, мотив і мета злочину, спосіб, час та місце вчинення, обстановка, стадії вчинення злочину, знаряддя та засоби вчинення злочину, тяжкість наслідків, особливість суб'єкта злочину, вид і розмір покарання, які передбачені санкціями кримінально-правової норми.

Як зазначив з цього приводу О.М. Джужа, чималий вплив на ступінь суспільної небезпеки тероризму робить місце й час його здійснення, що може прямо стосуватися й важкості наслідків, що наступили, оскільки кількість безвинних жертв буде залежати від часу й місця здійснення терористичного акту. Подібна обставина, у свою чергу, підвищує й ступінь провини терористів, оскільки характер діяння, його можливі наслідки, спосіб, засоби, місце, час і обстановка його виконання, спрямованість дій на залякування населення й кращий для винних результат ними, звичайно, завчасно плануються й докладно опрацьовуються¹²⁸.

¹²⁶ Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ–Харків : Юрінком Інтер – Право, 2001. С. 68.

¹²⁷ Андрусів Г. В., Андрушко П. П. та ін. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. ; за ред. П. С. Матишевського та ін. Київ : Юрінком Інтер, 1997. С. 61.

¹²⁸ Джужа О. М., Никифорчук Д. Й., Комарницький В. М. та ін. Боротьба з тероризмом : навч. посіб. ; за заг. ред. В. В. Коваленка. Київ : Видавничий дім «Скіф», 2013. С. 44.

Законодавець у ст. 12 КК України надав класифікацію кримінальних правопорушень, зокрема поділив їх на кримінальні проступки та злочини. Відповідно злочини класифікував за їх тяжкістю, в основу чого поклав ступінь суспільної небезпеки, що виражається в санкціях статей¹²⁹. Якщо оцінювати ступінь суспільної небезпеки терористичної діяльності за видом та розміром покарання, які передбачені санкцією, то проаналізувавши кримінальне правопорушення, передбачене ст. 258 КК України, можна дійти до висновку, що воно характеризується одним із найбільш високих ступенів суспільної небезпеки. Так, кримінальне протиправне діяння, передбачене ч. 1 ст. 258 КК України, законодавець відносить до тяжких злочинів, а злочини, передбачені ч. 2 та ч. 3 ст. 258 КК України, законодавець відносить до особливо тяжких. У зв'язку з цим підкреслена особливість суспільної небезпеки, яку становлять терористичні акти для суспільства та держави.

Ступінь суспільної небезпеки характеризує ще й ті негативні наслідки, що можуть бути спричинені терористичною діяльністю для різних сфер життєдіяльності людини.

Залежно від характеру небезпеки шкоди можна виділити матеріальну, фізичну чи моральну шкоду. Терористичні акти належать до найбільш небезпечних злочинів через те, що вони тягнуть за собою масові жертви та спричиняють значні матеріальні збитки. Водночас фактор страху, який переживає під час перебування в епіцентрі вчинення терористичного акту кожна людина, та згодом такий стан як страх у більшості випадків може перерости у стрес, який ще довго буде про себе нагадувати упродовж всього життя особам, які пережили це.

Ступінь суспільної небезпеки терористичного акту визначають, насамперед, способи його вчинення. Способи вчинення терористичних дій можна класифікувати на:

1) способи, що самі собою створюють небезпеку життю чи здоров'ю людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків (наприклад, вибух, підпал);

2) способи впливу, що створюють умови для виникнення небезпеки життю людини тощо (наприклад, аварії на об'єктах життєдіяльності населення тощо)¹³⁰. Тобто, обов'язковою складовою способу вчинення терористичних дій є реальність небезпеки настання наслідків.

Найнебезпечнішими є ті терористичні акти, що вчиняються з використанням зброї та вибухових пристроїв. Вчинення вибухів може

¹²⁹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

¹³⁰ Международно-правовые основы борьбы с терроризмом : сб. документов ; сост. В. С. Овчинский. Москва : ИНФРА-М, 2003. С. 132-133.

мати за мету знищення певної кількості людей, їх залякування або приховування іншого злочину.

За способом вчинення кримінальних вибухів С.В. Діденко виділяє очевидні (використовуються гранати, фугаси, вибухові пристрої з дистанційним управлінням, що розраховані на раптове досягнення результату) та неочевидні (вибухові пристрої уповільненої дії). Спосіб вчинення цих злочинів має зв'язок з особою злочинця, вказуючи на ступінь досвідченості останнього¹³¹.

Сьогодні в арсеналі у ймовірних терористів може знаходитись за своєю конструкцією і функціональними ознаками будь-яка зброя, під якою слід розуміти пристрої, прилади та інші предмети, спеціально виготовлені, конструкційно призначені і технічно придатні для враження живої чи неживої цілі, відповідно до чинного законодавства, для створення небезпеки життю та здоров'ю людини, заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків¹³².

Проте, найнебезпечніше, що зараз може бути застосовано окремими терористами, терористичними групами чи терористичними організаціями при вчиненні терористичних актів – це зброя, вражаюча дія якої полягає у використанні електричної енергії, радіоактивних випромінювань, біологічних та хімічних речовин, тобто йдеться про зброю масового знищення. Тому, розглядаючи питання щодо ступеня суспільної небезпеки терористичного акту, не можна оминати питання застосування усієї наявної зброї масового знищення: ядерної, хімічної, біологічної та ін. Таким чином, усього кілька терористичних актів із застосуванням зброї масового знищення зможуть забирати життя тисяч або мільйонів людей, якщо йдеться про мегаполіси. Розуміння можливих наслідків від непрогнозованого використання зброї масового знищення як окремим терористом, так і організованими терористичними групами чи терористичними організаціями, ще раз підтверджує те, що терористичні акти становлять високу суспільну небезпеку стабільності суспільного устрою та нормальному функціонуванню державного апарату будь-якої країни світу.

До недавня аналітики не розглядали серйозно можливість використання терористами зброї масового знищення. Вважалося, що

¹³¹ Діденко С. В. Організаційно-тактичні основи попередження та розкриття злочинів, що вчинюються із застосуванням кримінальних вибухів (за матеріалами Департаменту карного розшуку МВС України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Одес. держ. юрид. ін.-т внутр. справ. Одеса, 2007. С. 9.

¹³² Тихий В. П. Злочини проти суспільної (загальної) безпеки : конспект лекцій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 1996. С. 22.

терористи не хочуть та й не можуть його використовувати¹³³. Проте в реальності доступ до матеріалів, технологій, необхідного обладнання цілком можливий для терористичних організацій, які мають потужні фінансові ресурси.

Можливість доступу до наукових знань та значні матеріальні ресурси, якими володіють деякі терористичні організації, посилюють загрозу використання засобів масового ураження з метою проведення терористичної діяльності. Крім того, такі високотоксичні речовини як інсектициди, гербіциди, фармацевтичні препарати, напівпродукти органічного синтезу, можуть бути використані терористами як знаряддя злочину і безпосередньо на території промислових об'єктів і поза їх межами.

До новітніх зразків зброї масового знищення, що можуть потрапити до рук потенційних терористів, можна віднести:

1) диверсійно-терористичні засоби індивідуального та масового впливу на свідомість людей;

2) генетично-токсичну зброю, яка розробляється для впливу токсикантів (токсикант – це окремий чи комплексний чинник з притаманними лише йому фізичними, хімічними, фізико-хімічними та медико-біологічними властивостями, що спричиняють патологічні зміни аж до розвитку незворотніх уражень органів, систем, організмів, екологічних систем) на людей, рослини, мікрофлору ґрунту тощо з метою ушкодження існуючих та передачі нащадкам несприятливих для виживання ознак видів, популяцій;

3) токсиканти, що діють на фізичні та фізико-хімічні механізми впливу на тваринний та рослинний світ; геофізичні військові засоби, що шляхом впливу токсикантів та фізичних факторів на сили природи змінюють стан твердої (літосфери), рідкої (гідросфери) та газової (атмосфери) оболонки Землі;

4) променева зброя, заснована на використанні потужного променевого потоку лазерного випромінювання щільністю 1-10 МВт/см.кв;

5) «інфразвукова» зброя, яка діє шляхом наведення потужних коливань у діапазонах з частотою нижчою 16 Гц чи 1602 Гц, наслідками впливу цієї зброї є зміна поведінки людини, паніка, сліпота, втрата людиною контролю над собою, розлад роботи органів травлення¹³⁴.

¹³³ Кожушко Е. П. Современный терроризм: Анализ основных направлений ; под общ. ред. А. Е. Тараса. Минск : Харвест, 2000. С. 158.

¹³⁴ Шумейко В. М. Екологічна токсикологія і тероризм. Біотоксиканти. Київ : ЕКОРЕГІО-ЕТХІ, 2002. С. 23, 25-26.

Нині вчені стоять на порозі створення принципово нових видів хімічної зброї – «етнічної» та «генної». Основу цього виду зброї складають отруйні речовини, які використовуються для вибіркового ураження окремих груп населення¹³⁵, що також може бути використано у плануванні під час терористичної діяльності. У вчиненні терористичних актів також можуть використовуватися медіаторні отрути, які у своїй основі мають багато різноманітних хімічних речовин.

Варто мати на увазі, що науково-технічний прогрес розширює можливість вчинення терористичних актів не тільки шляхом застосування нових засобів руйнування і знищення людей, але й шляхом збільшення об'єктів, де можуть вчинюватися, або на які можуть бути спрямовані терористичні акти.

Відповідно до Концепції боротьби з тероризмом в Україні об'єктами можливих терористичних посягань визначені фізичні особи та громадські об'єднання, державні органи, органи місцевого самоврядування, підприємства, установи та організації незалежно від форми власності, ділянки місцевості або території, інформаційний простір та його компоненти, споруди або майнові комплекси, об'єкти транспортної інфраструктури та інші об'єкти, стосовно яких можуть вчинятися терористичні акти¹³⁶.

Як свідчить практика, найтипівішими об'єктами терористичного акту є: людина, група людей, гіпераварійні об'єкти, об'єкти та засоби транспорту, адміністративні будівлі державних і громадських закладів, банки, торговельно-промислові об'єкти, правоохоронні органи, військові об'єкти. Вони у своїй більшості вчиняються в день та у місцях великого скупчення людей, як-то у метро, торговельних центрах, підприємствах та інших місцях, що дає змогу терористам реалізувати головний чинник вчинення цього злочину, а саме досягти фактора публічності своїх протиправних дій, тобто привертання уваги якомога більшої кількості людей, засобів масової інформації, політичних сил країни, міжнародної громадськості тощо до висунутих терористами вимог та погроз про вчинення тих чи інших протиправних дій у разі їх невиконання, які зможуть призвести до загибелі та каліцтва пересічних громадян та настання інших незворотних тяжких наслідків.

Крім того, Україна на своїх теренах має значну кількість об'єктів стратегічного значення, які можуть стати об'єктом терористичних спрямувань – атомні, теплові та гідроелектростанції, великі хімічні виробництва, складні інженерні споруди, як то дамби, великі водоймища,

¹³⁵ Тербін М. Обличчя тероризму: хімічна зброя. *Народна армія*. 2002. № 135. С. 6.

¹³⁶ Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні : Указ Президента України від 05.03.2019 № 53/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text>

лінії електропередач, нафто- та газопроводи тощо. Зокрема, Україна на своїй території має 4 діючі атомні електростанції: Рівненська, Хмельницька, Південно-Українська, Запорізька (із загальною кількістю реакторів – 15), понад тисячі інших техногенно небезпечних об'єктів, до яких можна віднести, наприклад, підприємства з видобутку та перероблення уранової руди (Дніпропетровська, Миколаївська та Кіровоградська області), крім цього, в Україні налічується 9 регіональних підприємств Державного об'єднання «Радон», яке на сьогодні є головною організацією України, що виконує збирання, транспортування, кондиціонування, тимчасове зберігання радіоактивних відходів так званого «неядерного» циклу практично від всіх підприємств держави, в результаті діяльності яких утворюються радіоактивні відходи, інші техногенно небезпечні об'єкти. Такі об'єкти на території України можуть стати цілями вчинення терористичних актів, що може спричинити надзвичайні ситуації, які мають небезпечні соціальні, екологічні й економічні наслідки для національної безпеки.

Таким чином, суспільна небезпека терористичного акту полягає у тому, він спричиняє масові людські жертви, наносить багатьом людям тілесні ушкодження та психологічні травми, призводить до руйнування матеріальних та духовних цінностей, які іноді буває важко, а часом і неможливо відтворити, паніки, дестабілізації роботи організацій та установ різної належності, як-то фізичним чи юридичним особам. Будь-який терористичний акт, якщо він має більш чи менш масовий характер, робить життя значної частини громадян дуже тривожним, незахищеним, повним небезпек, знижує їх трудову та іншу активність, призводить до обмеження соціальних контактів.

Другою підставою криміналізації є негативна динаміка терористичного акту, сутність якої полягає у тому, що така форма антисуспільної поведінки повинна бути не випадковою та неодноразовою.

Г.А. Злобін виділяє верхню та нижню межі криміналізації. Суть першої полягає у тому, що такі діяння повинні бути відносно поширеними, а другої – діяння не можуть бути занадто поширеними¹³⁷. Встановлення кримінальної відповідальності за занадто поширені діяння не тільки не допоможе протидіяти їм, але й негативно відобразиться на авторитеті кримінального законодавства. Крім того, законодавчо визначивши занадто поширені в суспільстві діяння кримінально протиправними, законодавець тим самим ставить більшість його членів із числа законослухняних громадян у розряд злочинців.

¹³⁷ Злобін Г. А. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация. Москва : Наука, 1982. С. 218.

В Україні протягом останніх років збільшилася кількість фактів терористичних актів, і тому це кримінальне правопорушення можна віднести до нижньої межі криміналізації. Якщо з 2002 р. до 2012 р. на території країни було вчинено лише 7 терористичних актів, у 2013 р. – 4, то у зв'язку з анексією Автономної Республіки Крим та проведенням бойових дій в Донецькій та Луганській областях у 2014 р. було вчинено вже 1499 терористичних актів. Така тенденція характерна була й у 2015-2017 рр. За період з 2018 по 2021 рр. слід констатувати про поступове зменшення кількості зазначених кримінально протиправних діянь у порівнянні з минулими роками.

Більш детально тенденції розповсюдження терористичних актів в Україні нами буде розглянуто під час кримінологічної характеристики цих кримінальних правопорушень.

Стосовно верхньої межі для аналізованого виду кримінального правопорушення не повинно виникати запитань, оскільки таке суттєве порушення громадської безпеки не може бути загальновикористовуваним у суспільстві.

Таким чином, зазначені діяння перебувають у наведених вище межах, мають тенденцію до поширення, не є поодинокими та випадковими.

Третьою підставою криміналізації кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України, є необхідність кримінально-правової гарантії охорони безпеки суспільства і держави, у тому числі й громадської безпеки, що є одним із головних завдань кримінального законодавства України.

Слід зазначити, що кримінальним законом беруться під захист найважливіші цінності суспільства. Згідно з ч. 1 ст. 1 КК України об'єктами кримінально-правової охорони є права і свободи людини і громадянина, власність, громадський порядок та громадська безпека, докільця, конституційний лад України, а також мир і безпека людства¹³⁸. Тобто, кримінальним законом ставиться під охорону саме безпека особи, суспільства та держави.

Активний і різноплановий розвиток виробничої та соціальної сфери життєдіяльності людини об'єктивно зумовив виникнення і прогресуюче збільшення досить інтенсивних чинників і джерел різного роду небезпек, що створюють загрозу заподіяння значної, а часом і великої (або дуже великої) шкоди особі, суспільству, державі або навіть загрозу існування людства. До них можна віднести термоядерну, хімічну, технологічну, екологічну, епідемічну, продовольчу (небезпека голоду), воєнну,

¹³⁸ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

соціальну, кримінальну (зокрема тероризм), економічну та інші небезпеки¹³⁹.

У зв'язку з цим розглянемо зміст категорії «безпека». Так, М. Панов і В. Тихий зазначили, що безпека являє собою найважливішу цінність, що повинна забезпечувати вільне існування та розвиток особи, суспільства, людства, створювати гармонію і переборювати суперечності у відносинах «людина – техніка», «людина – навколишнє середовище», у взаєминах між людьми, особою і державою, суспільством, між націями і державами¹⁴⁰.

Безпека як умова функціонування й розвитку суспільства, має дві складові, що оцінюються об'єктивними і суб'єктивними критеріями індексу безпеки. Об'єктивний критерій – це рівень реальної захищеності системою законодавчого регулювання, організаційними заходами для використання матеріальних засобів, реалізацією цих заходів правоохоронними та іншими органами. Суб'єктивний критерій – частина суспільної психології: відчуття стану захищеності, громадський спокій, відчуття своєї безпеки і безпеки інших, недоторканності майна, впевненість у нормальній роботі державних і суспільних інститутів¹⁴¹.

Безпека за своєю юридичною природою представляє собою стан врегулювання правом суспільних відносин, що виникають з приводу реалізації життєво важливих інтересів особи, суспільства та держави, адекватно чинникам та умовам потенційних і реальних загроз, створених: протиправними діями, шкідливими подіями (явищами) техногенного, природного, соціального характеру, наслідками шкідливих подій (явищ)¹⁴².

На законодавчому рівні, по-перше, термін “безпека” використовується при регулюванні суспільних відносин з метою забезпечення громадського спокою, недоторканності життя та здоров'я населення, нормальної праці і відпочинку громадян, нормальної діяльності державних і громадських організацій, установ і підприємств; по-друге, категорія «безпека» забезпечує стан захищеності особи, громадський спокій у суспільстві, недоторканість майна, впевненість у

¹³⁹ Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: сутність, структура та напрямки реалізації : навч. посіб. Харків : Фоліо, 2002. С. 223.

¹⁴⁰ Панов М., Тихий В. Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства (до постановки проблеми). *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 3 (22). С. 11.

¹⁴¹ Овчинникова Г. В. Тероризм : лекція. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский юрид. ин-т Генеральной прокуратуры РФ, 1998. С. 17.

¹⁴² Власенков В. В., Стахов А. И. Безопасность как объект правового регулирования. *Проблемы борьбы с преступностью в Центральном Федеральном округе Российской Федерации* : матер. науч.-практ. конф. (г. Брянск, 28–29 ноябрь 2001 г.) ; под ред. А. М. Никитина. Москва – Брянск : Юрид. ин-т МВД России, 2002. Ч. 2. С. 79.

нормальній роботі державних і суспільних інститутів¹⁴³.

У кримінальному законодавстві категорія «безпека» використовується при характеристиці ознак об'єктів деяких видів злочинів, зокрема виділяють національну безпеку, громадську безпеку, безпеку виробництва, безпеку руху та експлуатації транспорту, безпеку людства.

Значний внесок у теорію кримінально-правової охорони безпеки зробив В.П. Тихий, який визначає її як такий стан предметів (явищ діяльності, процесів), за якого відсутня (не загрожує) небезпека¹⁴⁴. Більш широке визначення безпеки надав В.С. Комісаров, який зазначив, що безпека визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від негативних наслідків явищ соціального, природного або технічного характеру, а також підтримка рівня цієї захищеності¹⁴⁵.

Терористичний акт відповідно до КК України відноситься до кримінальних правопорушень проти громадської безпеки. І хоча терористичний акт є багатооб'єктним кримінальним правопорушенням, разом з тим, з урахуванням того, що це кримінально протиправне діяння віднесене законодавцем до кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, основним безпосереднім об'єктом цього кримінального правопорушення є громадська безпека в частині захищеності суспільства від вчинення терористичних актів.

На сьогодні у науці кримінального права триває дискусія щодо об'єкта терористичного акту, тому більш детально громадську безпеку як об'єкт кримінально-правової охорони та як об'єкт кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України, ми розглянемо під час кримінально-правової характеристики терористичного акту.

Четвертою підставою криміналізації виступає наявність причин та умов вчинення цього кримінального правопорушення. Загальними основними чинниками тероризму є сепаратизм, радикалізм, екстремізм, політизація проблематики міжнаціональних, етноконфесійних відносин, поширення громадянської нетерпимості та протистояння, насамперед, у площині суспільно-політичних відносин, а також негативний вплив

¹⁴³ Кириченко О. В. Законодавче визначення поняття «безпека». *Актуальні проблеми протидії правопорушенням і злочинам у сфері громадської безпеки* : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 19 жовт. 2012 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. С. 55-56.

¹⁴⁴ Тихий В. П. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности обращения с общепасными предметами. Киев : УМКВО, 1989. С. 6.

¹⁴⁵ Комиссаров В. С. Терроризм, бандитизм, захват заложника и другие тяжкие преступления против безопасности общества по новому УК РФ : монограф. Москва : «Кросна-Лекс», 1997. С. 9.

міжнародних терористичних та екстремістських організацій. У зв'язку з цим зазначене неможливо усунути без застосування кримінальної відповідальності.

Важко не погодитись з тим, що при можливості успішно протидіяти певним суспільно небезпечним діянням іншими, крім кримінально-правових заходами, слід було б відмовитися від криміналізації цих діянь. Однак не всі умови існування терористичного акту можна усунути без застосування кримінального закону. Без криміналізації цього явища не можна забезпечити караність винних осіб таким чином, щоб злочинці відчували невідворотність та суворість покарання.

Таким чином, аналіз підстав кримінально-правової заборони терористичного акту свідчить про наявність таких підстав. Разом з тим, серед науковців та практиків існує думка про те, що кримінально-правова норма сформульована в законі з численними недоліками та потребує удосконалення. Тому у наступному підрозділі розглянемо кримінально-правову характеристику терористичного акту та визначимо можливі шляхи удосконалення кримінально-правової норми, що встановлює відповідальність за це кримінальне правопорушення.

2.2. Кримінально-правова характеристика терористичного акту

У кожному складі кримінального правопорушення заведено вирізняти його елементи: об'єкт та об'єктивну сторону (об'єктивні ознаки складу), суб'єкт та суб'єктивну сторону (суб'єктивні ознаки складу). Крім того, піддаються характеристиці при наявності їх у кримінально-правовій нормі й кваліфікуючі ознаки складу кримінального правопорушення, які, у свою чергу, поділяються на об'єктивні та суб'єктивні. Саме у такій послідовності елементів розглянемо склад кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України.

Визначальне теоретичне, практичне і пізнавальне значення для оцінки суспільної та юридичної сутності кримінального правопорушення, тяжкості заподіяної кримінальним правопорушенням шкоди, кваліфікації діяння та вирішення багатьох інших практичних завдань має об'єкт кримінального правопорушення¹⁴⁶. Ним завжди виступає те благо, що охороняється кримінальним законом і якому заподіюється або може бути заподіяна шкода при вчиненні такого діяння. Як зазначив М.С. Таганцев, об'єкт злочину – це те, на що спрямоване діяння винного¹⁴⁷.

¹⁴⁶ Коржанський М. Й. Ще раз про об'єкт злочину. *Юридичний вісник України*. 1996. 18-24 липня.

¹⁴⁷ Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Тула : Автограф, 2001. Т. 1. С. 307.

У науці кримінального права існують різні точки зору щодо сутності й змісту об'єкта кримінального правопорушення (злочину), відповідно до яких ним можуть виступати різні субстанції – від суспільних відносин до речей. Так, об'єктом кримінального правопорушення (злочину) визначають:

- 1) суспільні відносини (Я.М. Браїнін, М.А. Гельфер, В.К. Глістін, В.К. Гришук, М.Д. Дурманов, М.І. Загородніков, Е.К. Каїржанов, М.Й. Коржанський, В.М. Кудрявцев, А.А. Музика, Б.С. Никифоров, А.А. Піонтковський, В.Я. Тацій, А.Н. Траїнін та ін.¹⁴⁸;
- 2) правове благо (С.Б. Гавриш, А.В. Наумов та ін.)¹⁴⁹;
- 3) соціальні цінності (А.Ф. Зелінський, О.М. Кривуля, В.М. Куц, П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко та ін.)¹⁵⁰;
- 4) інтерес (І.В. Самощенко)¹⁵¹;
- 5) людину (Г.П. Новосолов)¹⁵²;
- 6) сфери життєдіяльності людей (В.П. Ємельянов)¹⁵³.

Аналізуючи зазначені праці, ми є прихильниками тієї точки зору, що

¹⁴⁸ Браїнін Я. М. Уголовная ответственность и ее основание в уголовном праве. Москва, 1963. 275 с.; Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений). Ленинград : ЛГУ, 1979. 128 с.; Загородников Н. И. Значение объекта преступления для определения меры наказания по советскому уголовному праву. *Труды Военно-юридической академии*. Москва, 1949. Т. 10. С. 12; Каиржанов Е. К. Интересы трудящихся и уголовный закон : монограф. Алма-Ата : Казахстан, 1973. 160 с.; Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны : монограф. Москва : Академия МВД СССР, 1980. 248 с.; Курс советского уголовного права: Часть общая. В 6-ти т. ; под ред. А. А. Пионтковского. Москва : Наука, 1970. Т. 2. 516 с.; Музика А. А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1988. 44 с.; Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1960. 229 с.; Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1961. 666 с.; Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві. : монограф. Харків : Право, 2016. 256 с.

¹⁴⁹ Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства. Харьков : Основа, 1994., с. 28, 54; Российское уголовное право: Общая часть : учеб. ; под ред. В. Н. Кудрявцева и А. В. Наумова. Москва : СПАРК, 1997. С. 91-92.

¹⁵⁰ Зелінський А. Ф., Куц В. М. Об'єкт злочину і структура Особливої частини Кримінального кодексу. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків, 1997. Вип. 2. С. 148-154; Кривуля О. М., Куц В. М. Чи можуть бути суспільні відносини об'єктом злочину? *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків, 1997. Вип. 2. С. 71; Кримінальне право України: Загальна частина ; за ред. П. С. Матишевського та ін. Київ : Юрінком, 1999. С. 124; Фесенко Є. Цінності як об'єкт злочину. *Право України*. 1999. № 6. С. 75-78.

¹⁵¹ Самощенко И. В. Ответственность за угрозу по уголовному праву (понятие, виды, спорные проблемы) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харьков, 1997. С. 114.

¹⁵² Новосолов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты : монограф. Москва : Издательство НОРМА, 2001. С. 62-64.

¹⁵³ Емельянов В. П. Концептуальные аспекты исследования объекта преступлений. *Право и политика*. 2003. № 2. С. 72-73.

об'єктом будь-якого кримінального правопорушення визнаються певні цінності, які потерпають від кримінально протиправних діянь.

Об'єкти кримінально-правової охорони чи кримінального правопорушення традиційно класифікують «по вертикалі» на загальний, родовий та безпосередній, при цьому про загальний об'єкт можна говорити лише на рівні об'єкта кримінально-правової охорони.

Родовий об'єкт розглядають як групу однорідних цінностей, на які посягає певна однорідна група кримінальних правопорушень. Він відображає характер суспільної небезпечності певного роду кримінальних правопорушень, внаслідок чого часто використовується як критерій об'єднання їх окремих складів у групи і подальшого розміщення таких груп в Особливій частині КК¹⁵⁴. Між тим найбільшого значення для правозастосовчої діяльності набуває безпосередній об'єкт кримінального правопорушення. Таким об'єктом у теорії кримінального права є цінність, на які посягає конкретна кримінально протиправна дія або бездіяльність.

Додатковою ланкою у класифікації об'єктів кримінального правопорушення «по вертикалі» є видовий об'єкт. Його можна визначити як підгрупу близьких, схожих соціальних благ, яка входить до більш великої групи споріднених цінностей, тобто до родового об'єкта, та заслуговує на єдину, комплексну кримінально-правову охорону. Отже, видовий об'єкт співвідноситься з родовим як вид з родом або частина з цілим.

Склад кримінального правопорушення, передбачений ст. 258 КК України, розміщений в розділі IX Особливої частини КК України «Злочини проти громадської безпеки», тому родовим об'єктом терористичного акту є громадська безпека. У зв'язку з цим розглянемо сутність громадської безпеки як об'єкта кримінально-правової охорони.

У радянські часи фахівці в галузі кримінального права пов'язували поняття громадської безпеки з порушенням правил взаємодії людей у процесі оперування технічними системами або поводження із загальнонебезпечними предметами. Так, Г.А. Туманов і В.І. Фрізко визначали це явище як сукупність опосередкованих джерелами підвищеної небезпеки відносин, врегульованих юридичними, технічними та організаційними нормами з метою запобігання й усунення загрози життю і здоров'ю людей, матеріальним цінностям і навколишньому середовищу¹⁵⁵.

В.І. Ткаченко громадську безпеку розглядав як сукупність

¹⁵⁴ Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть : конспект лекций. Днепропетровск : Пороги, 1992. С. 31-32.

¹⁵⁵ Туманов Г. А., Фризко В. И. Общественная безопасность и ее обеспечение в экстремальных условиях. *Советское государство и право*. 1989. № 8. С. 21.

суспільних відносин, що забезпечують безпечне використання джерел підвищеної небезпеки, безпечне проведення розроблення надр землі, будівництва, безпечне і належне користування зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами¹⁵⁶.

Більш широко громадську безпеку визначає В.П. Тихий. Аналізуючи чинне кримінальне законодавство України, він зазначає, що громадська безпека, як родовий об'єкт злочинів, охоплює собою безпеку суспільства від загрози злочинних організацій, терористичних актів та актів терористичної спрямованості, незаконного та недбалого поводження зі зброєю та предметами, що становлять підвищену небезпеку для оточення, безпеку від пожеж та інше, а безпека виробництва і безпека руху та експлуатації транспорту є спеціальними видами безпеки¹⁵⁷.

Таким чином, громадська безпека пов'язана з двома формами діяльності людини – дотриманням загальних правил безпеки і дотриманням спеціальних правил безпеки. Загальними правилами безпеки у кримінальному праві називають не тільки правила поводження із загальнонебезпечними джерелами, а й інші правила, які є обов'язковими для усіх членів суспільства, і якими вони повинні керуватися в усіх сферах життєдіяльності з метою запобігання суспільно небезпечних наслідків. Спеціальні правила безпеки пов'язані з дотриманням правил безпеки виробництва та поводженням із загальнонебезпечними предметами¹⁵⁸.

Отже, громадську безпеку як об'єкт кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, у тому числі терористичного акту, слід визначити як стан захищеності життєво важливих інтересів особи, суспільства і держави від негативних наслідків явищ соціального, природного або техногенного характеру, а також підтримка достатнього рівня такої захищеності для нормального їх функціонування¹⁵⁹.

Відповідно до класифікації об'єкта кримінального правопорушення наступним видом об'єкта кримінального правопорушення є видовий об'єкт. Так, О.В. Кириченко, на підставі аналізу змісту чинного кримінального законодавства України, робить висновок про те, що громадську безпеку, як родовий об'єкт кримінально-правової охорони,

¹⁵⁶ Ткаченко В. И. Преступления против общественной безопасности. Москва : ВЮЗИ, 1984. С. 4.

¹⁵⁷ Тихий В. П. Громадська безпека та деякі особливості складів злочинів проти неї. *Законодавство України: науково-практичні коментарі*. 2002. № 4. С. 94-95.

¹⁵⁸ Куц В. М., Кириченко О. В. Неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці (кримінально-правова характеристика та заходи протидії) : монограф. Київ, Харків : Харків юридичний, 2006. С. 22.

¹⁵⁹ Кириченко О. В. Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 189.

диференційовано на види, які слід вважати видовими об'єктами кримінально-правової охорони. Він зазначає, що вітчизняний законодавець зосередив у розділі X Особливої частини КК України злочини проти безпеки у сфері виробництва, а у розділі XI – злочини у сфері руху та експлуатації транспорту, і тим самим виділив два самостійних види громадської безпеки – виробничу та транспортну. У зв'язку з цим вважає, що безпека, про яку йдеться в цьому розділі, є не чим іншим, як самостійним видом більш широкого родового явища – громадської безпеки. Законодавець термінологічно не виокремив цей вид громадської безпеки серед інших. Тому до назви вказаного виду безпеки, а відповідно і розділу IX Особливої частини КК України, пропонує залучити широковживаний доктриною кримінального права термін «загальна громадська безпека». Таким чином, громадська безпека, як родовий об'єкт кримінально-правової охорони, розподілена сьогодні у кримінальному законодавстві України на три самостійні види: загальна, виробнича та транспортна, котрі є видовими об'єктами кримінально-правової охорони¹⁶⁰.

О.С. Попович видовим об'єктом терористичного акту виділяє суспільні відносини, що забезпечують державний і суспільний лад, тобто конституційний лад України в частині громадської (загальної) безпеки¹⁶¹. З подібним розумінням видового об'єкта цього злочину навряд чи можна погодитись. Дійсно, видовим об'єктом є загальна громадська безпека, але зазначена цінність, а саме конституційний лад України, перебуває у сфері охорони кримінально-правових норм, що розташовані у розділі I Особливої частини КК України «Злочини проти основ національної безпеки України». Спричинення йому шкоди суспільно небезпечними діями, які віднесені до злочинів проти основ національної безпеки, утворюють склади інших злочинів, а в підсумку – їх сукупність.

Таким чином, можна стверджувати, що виходячи з концепції «об'єкт терористичного акту – громадська безпека», видовим об'єктом терористичного акту є загальна громадська безпека.

Аналіз кримінально-правової норми, яка встановлює відповідальність за терористичний акт, дає підстави стверджувати, що додатковим об'єктом можуть бути життя і здоров'я людини, власність, довкілля, авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, нормальне функціонування підприємств, установ або організацій.

¹⁶⁰ Кириченко О. В. Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 189.

¹⁶¹ Попович О. С. Терористичний акт: поняття, склад злочину, кваліфікація : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2019. С. 10.

Виникає питання: такі блага як життя і здоров'я людини, власність, довкілля, авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, нормальне функціонування підприємств, установ або організацій є обов'язковим чи факультативним додатковим об'єктом? На наш погляд, зазначені цінності є додатковим факультативним об'єктом, оскільки вчинення дій, які підпадають під ознаки терористичного акту, не в усіх випадках їх вчинення можуть спричинити їм шкоду¹⁶².

Серед науковців триває дискусія щодо віднесення кримінальних правопорушень, пов'язаних з терористичною діяльністю, до кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України або взагалі передбачити їх в окремому розділі Особливої частини КК України.

Так, О.В. Шамара пропонує віднести кримінальні правопорушення, передбачені ст.ст. 258–258-5 КК України, до кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України. Аргументом на цю користь слугує те, що зазначені кримінально протиправні діяння посягають на пріоритетні національні інтереси України, які відображають фундаментальні цінності та прагнення українського народу, його потребу в гідних, безпечних умовах життєдіяльності, а також цивілізовані шляхи їх створення та засоби їх задоволення, закріплені в Законі України «Про основи національної безпеки України», відповідно до якого це: гарантування конституційних прав і свобод людини і громадянина; розвиток громадянського суспільства, його демократичних інститутів; захист державного суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності державних кордонів, недопущення втручання у внутрішні справи України; зміцнення політичної і соціальної стабільності в суспільстві; забезпечення розвитку і функціонування української мови як державної в усіх сферах суспільного життя на всій території України, гарантування вільного розвитку, використання і захисту російської, інших мов національних меншин України; створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку; забезпечення екологічно та техногенно безпечних умов життєдіяльності громадян і суспільства, збереження навколишнього природного середовища та раціональне використання природних ресурсів; розвиток духовності, моральних засад, інтелектуального потенціалу українського народу, зміцнення фізичного здоров'я нації, створення умов для розширеного відтворення населення; інтеграція України в

¹⁶² Брящей Р. І., Чорний О. М. Кримінально-правова характеристика об'єкта терористичного акту. *Судова апеляція*. 2017. № 3 (48). С. 77.

європейський політичний, економічний, правовий простір та в євроатлантичний безпековий простір; розвиток рівноправних взаємовигідних відносин з іншими державами світу в інтересах України¹⁶³.

В.П. Ємельянов, обґрунтовуючи позицію щодо віднесення кримінальних правопорушень, передбачених ст.ст. 258–258-5 КК України, до кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, зазначає:

– по-перше, поміняти місцями фактично основний і додатковий об'єкти змушує законодавча техніка, оскільки при тій ситуації, коли основним об'єктом є в нескінченній кількості різні національні і наднаціональні інститути тощо, засіб посягання на них шляхом порушення громадської безпеки є єдиною загальною властивістю цих злочинів, котрі можна «винести за дужки» та сформулювати самостійний склад злочину;

– по-друге, тероризм найчастіше характеризує саме загальнонебезпечний засіб допоміжної дії, і нерідко той об'єкт, на який терористи посягають на громадську безпеку, аж ніяк не можна порівнювати за важливістю з громадською безпекою, а найтяжчі наслідки настають саме в результаті посягання на громадську безпеку, тоді як основному об'єкту часом реальної шкоди не завдається;

– по-третє, включення складу тероризму не в розділ про кримінальні правопорушення проти громадської безпеки, а в якийсь інший, що містить склади кримінальних правопорушень проти держави або проти миру та безпеки людства, призводить до того, що за основу беруться не найбільш типові випадки актів тероризму, а, навпаки, – найбільш тяжкі форми його прояву, в результаті чого викривляється та штучно підвищується ступінь громадської небезпеки тих актів тероризму, які насправді не були спрямовані ані проти основ державності, ані проти міжнародного правопорядку¹⁶⁴.

У подальших наукових дослідженнях з метою усунення зазначених недоліків автор пропонує склади терористичних злочинів передбачити в окремому розділі КК України під назвою «Терористичні злочини»¹⁶⁵. Слід зазначити, що прихильником цієї думки є також М.І. Хавронюк, який за результатами вивчення кримінального законодавства європейських країн пропонує передбачити в окремому підрозділі злочини терористичного характеру, як, наприклад, у кримінальних кодексах Албанії, Франції

¹⁶³ Шамара О. В. Відповідальність за здійснення терористичної діяльності за кримінальним законодавством України : монограф. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2014. С. 236.

¹⁶⁴ Ємельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. С. 190-196.

¹⁶⁵ Ємельянов В. П. Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення : монограф. Харків : Право, 2016. С. 73.

та ін.¹⁶⁶

У зв'язку з цим, ми підтримуємо точку зору фахівців в галузі кримінального права щодо виокремлення терористичних злочинів в окремому розділі КК України, оскільки концепція «об'єкт терористичного акту – громадська безпека» спрацьовує не завжди. Ми виходимо з того, що терористичний акт може дестабілізувати суспільство, державно-політичний лад країни, порушує політичну та соціальну стабільність, тобто універсальну цінність будь-якого суспільства (мається на увазі прагнення більшості людей жити в умовах стабільності, впорядкованості та безпеки), знижує ефективність діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування¹⁶⁷. Тобто, у першу чергу, терористичні злочини посягають на безпеку держави і суспільства. Наприклад, у Концепції боротьби з тероризмом в Україні антитерористична безпека держави визначена як захищеність об'єктів можливих терористичних посягань від терористичних загроз¹⁶⁸.

Таким чином, універсальною категорією, на наш погляд, якою можна визначити таку цінність, на яку посягають кримінально протиправні діяння, що віднесені до терористичних, як безпека держави та суспільства від терористичних загроз, при цьому громадська безпека є складовою такої безпеки. Тому родовим та основним безпосереднім об'єктом терористичного акту пропонуємо визначити безпеку суспільства та держави від терористичних загроз, а розділу, в якому будуть передбачені терористичні злочини, дати назву «Кримінальні правопорушення проти безпеки суспільства та держави від терористичних загроз».

У теорії кримінального права поряд з об'єктом кримінального правопорушення, розглядають й предмет кримінального правопорушення. Слід зазначити, що предмет кримінального правопорушення зазвичай прямо вказується у диспозиції кримінально-правової норми. У багатьох випадках предмет кримінального правопорушення в законі не називається, тому відомості про нього здобуваються шляхом тлумачення змісту правової норми. Вважається, що предметом кримінального правопорушення є речі матеріального світу, вказані у законодавчому визначенні конкретного кримінального правопорушення чи однозначно

¹⁶⁶ Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монограф. Київ : Юрисконсульт, 2006. С. 966.

¹⁶⁷ Чорний О. М. Дискусія щодо визначення родового об'єкту терористичного акту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 18. Т. 2. С. 124.

¹⁶⁸ Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні : Указ Президента України від 05.03.2019 № 53/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text>

впливають із такого визначення, з певними ознаками яких пов'язана наявність того чи іншого кримінального правопорушення¹⁶⁹. Тобто, предметом кримінального правопорушення є речі матеріального світу, з приводу чого вчинюються кримінальні правопорушення. Розглядаючи склад терористичного акту, можна констатувати, що предмет у цьому кримінальному правопорушенні відсутній.

Найчастіше в конкретній кримінально-правовій нормі законодавець найбільш повно закріплює ознаки об'єктивної сторони. Це викликано тим, що вони переважно індивідуальні та притаманні тільки цим кримінальним правопорушенням¹⁷⁰.

Як відомо, об'єктивною стороною кримінального правопорушення є сам процес його вчинення та результат, який настає внаслідок цього, якщо розглядати їх із зовнішньої сторони. Об'єктивна сторона конкретного кримінального правопорушення має індивідуальні особливості, пов'язані зі способом, місцем, часом його вчинення, характером наслідків тощо. Без об'єктивної сторони не існує посягання на об'єкт кримінального правопорушення, немає і суб'єктивної сторони як відображення об'єктивних ознак кримінального правопорушення в свідомості суб'єкта і, нарешті, відсутній сам суб'єкт кримінального правопорушення. Тому у диспозиціях кримінально-правових норм фіксується насамперед об'єктивна сторона кримінального правопорушення.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони будь-якого кримінального правопорушення є діяння у формі дії або бездіяльності. У складі кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України, воно проявляється лише у своїй активній формі, тобто як дія. Кримінально протиправна дія із зовнішньої сторони виражається в активній, свідомій, суспільно небезпечній, протиправній поведінці суб'єкта. В.М. Кудрявцев визначає злочинну дію як суспільно небезпечний у конкретних умовах місця, часу й обстановки протиправний акт зовнішньої поведінки особи, в основі котрого завжди лежить рух тіла¹⁷¹.

Відповідно до ст. 258 КК України, об'єктивна сторона терористичного акту виражається у двох формах:

1) вчинення реально небезпечних дій: застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання

¹⁶⁹ Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны : монограф. Москва : Академия МВД СССР, 1980. С. 103; Смитиенко В. Н. Объект преступлений против здоровья населения : монограф. Омск : Омская высшая школа милиции МВД СССР, 1973. С. 15.

¹⁷⁰ Кузнецов В. В., Савченко А. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. С. 71.

¹⁷¹ Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. Москва : Госюриздат, 1960. С. 71.

інших тяжких наслідків, якщо такі дії були вчинені з метою порушення громадської безпеки, залякування населення, провокації воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення, або з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста);

2) погроза вчинення зазначених загальнонебезпечних дій з тією ж метою.

До дій першої форми терористичного акту відносяться такі кримінально протиправні дії: застосування зброї; вчинення вибуху; вчинення підпалу; інші дії, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків. Так, метою застосування зброї є використання її вражаючих властивостей проти життя, здоров'я (здійснення прицільної чи хаотичної стрілянини в місцях знаходження людей, нанесення ударів холодною зброєю), майна чи довкілля.

Вчинення вибуху слід розглядати як займання певних об'єктів, яке супроводжується сильним звуком, внаслідок миттєвого хімічного розкладання речовин і створення сильно нагрітих газів, а вчинення підпалу охоплює дії, спрямовані на свідоме викликання пожежі;

До інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків відносяться такі дії, що поєднувались із застосуванням отруйних речовин або виявились у затопленні, обвалах, каменепадах, зруйнуванні будівель, споруд, доріг, засобів зв'язку, пошкодження об'єктів довкілля, нафтових родовищ тощо, внаслідок яких виникла реальна загроза настання суспільно небезпечних наслідків у вигляді смерті чи завдання тілесних ушкоджень, знищення чи пошкодження майна, перерву руху транспортних засобів, роботи підприємств, установ чи організацій.

У теорії кримінального права всі кримінальні правопорушення за своєю об'єктивною стороною поділяються на дві групи:

1) кримінальні правопорушення з матеріальним складом, для об'єктивної сторони яких закон (диспозиція статті КК України) вимагає встановлення не тільки діяння (дії або бездіяльності), а й настання суспільно небезпечних наслідків;

2) кримінальні правопорушення з формальним складом, для наявності об'єктивної сторони яких закон вимагає встановлення лише діяння (дії або бездіяльності). У кримінальних правопорушеннях з

формальним складом наслідки виводяться за межі складу кримінального правопорушення. Законодавець не вимагає спеціального доведення настання наслідків і тоді, коли вони нерозривно пов'язані з дією і слідує за нею «за природою речей»¹⁷². У зазначених кримінальних правопорушеннях наслідок настає одночасно з вчиненою дією. Не пов'язується кримінальна відповідальність з настанням наслідків і у випадках, коли закон переслідує саму можливість заподіяння шкоди об'єктові. Така конструкція складу кримінального правопорушення в зазначених випадках забезпечує найкращі умови для охорони об'єкта¹⁷³. З числа формальних за особливостями конструкції виділяють ще й кримінальні правопорушення з усіченим складом, тобто такі, в яких момент закінчення переноситься на стадію замаху¹⁷⁴.

Склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 1 ст. 258 КК України, відноситься до формальних, тобто вважається закінченим з моменту створення небезпеки для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, тобто реальна можливість, загроза, значний ступінь ймовірності заподіяння шкоди. Небезпека виступає у цьому складі кримінального правопорушення як специфічний наслідок. Як зазначив Г.В. Овчинніков, повинно бути встановлено причинний зв'язок між терористичними діями та фактом виникнення небезпеки, що загрожує загибеллю людей, пошкодженням будівель, споруд, транспорту, зв'язку та породжує відчуття страху, незахищеності, паніки у невизначеного кола осіб¹⁷⁵.

Реальність небезпеки настання зазначених наслідків оцінюється на підставі даних про час, місце, обстановку, спосіб вчинення терористичного акту та інших обставин (скупчення людей, транспортних засобів тощо).

При цьому характерними видами небезпек для цього злочину є:

а) небезпека для життя – реальна можливість загибелі хоча б однієї людини;

б) небезпека для здоров'я – загроза заподіяння середньої тяжкості тілесного ушкодження одній особі чи легкого тілесного ушкодження, що спричинило короткочасний розлад здоров'я або короткочасну втрату

¹⁷² Никифоров Б. С. Место объекта в общем определении преступления по советскому уголовному праву. *Социалистическая законность*. 1958. № 5. С. 31.

¹⁷³ Михлин А. С. Последствия преступления. Москва : Юридическая литература, 1969. С. 34-35.

¹⁷⁴ Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ–Харків : Юрінком Інтер – Право, 2001. С. 87.

¹⁷⁵ Овчинникова Г. В. Терроризм : лекция. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский юрид. ин-т Генеральной прокуратуры РФ, 1998. С. 21.

працездатності одній чи кільком особам;

в) небезпека заподіяння значної майнової шкоди – загроза знищення чи пошкодження майна;

г) небезпека настання інших тяжких наслідків – загроза настання таких наслідків як заподіяння тяжких тілесних ушкоджень одній чи кільком особам, середньої тяжкості тілесних ушкоджень двом або більше особам, серйозні порушення діяльності підприємств, установ, органів влади та управління, тривалі зупинки роботи підприємств, транспорту, хімічне або радіоактивне забруднення навколишнього середовища, поширення епідемій, епізоотій, загострення міжнаціональних відносин тощо.

Іншою формою терористичного акту є погроза вчинення зазначених суспільно небезпечних дій.

Погроза має реальний характер, хоча частіше за все винний не має наміру привести її у виконання. Як зазначив І.В. Самощенко, кримінально карана погроза повинна:

1) досягти необхідного ступеня інтенсивності впливу. Інтенсивність погрози – це кількісний її показник, від якого залежить розмір шкоди, що завдається потерпілому, а з ним і ступінь суспільної небезпеки погрози;

2) бути дійсною, тобто вона повинна існувати як конкретний акт поведінки людини в об'єктивному світі, а не в уяві того, кому погрожують. Водночас дійсність виступає як протилежність погрозі уявній, яка фактично не існує;

3) бути реальною – наявність реальних підстав побоюватися виконання погрози¹⁷⁶.

Погроза вчинення зазначених загальнонебезпечних дій передбачає доведення до відома органів державної влади та органів місцевого самоврядування, службових осіб цих органів, об'єднань громадян, юридичних осіб наміру вчинити з відповідною метою зазначені дії. Погроза може бути виражена як безпосередньо, так і опосередковано, висловлюватися відкрито або анонімно, усно чи письмово тощо. При цьому погроза повинна бути реальною, тобто коли існують усі підстави вважати, що така погроза буде реалізована. При визначенні ступеня реальності погрози необхідно встановити у винного об'єктивні можливості привести її до виконання¹⁷⁷.

Як вважає В.П. Ємельянов, коли погроза виявилася нереальною та ні

¹⁷⁶ Самощенко І. В. Відповідальність за погрозу в кримінальному праві України (поняття, види, спірні питання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 1997. С. 13-14.

¹⁷⁷ Некрасов М. П., Селиванов И. О. Насилие как объективная сторона состава преступления. *Актуальные вопросы уголовного права и криминологии (проблемы, суждения, дискуссии)* : сб. науч. Трудов ; под ред. М. Г. Миненка. Калининград : Калининградский ун-т, 2000. С. 37.

в чому, окрім висловлення наміру, не виражалася, хоча і була спрямована на залякування населення і супроводжувалася якимись вимогами, вона не може розцінюватися як акт тероризму. У цьому випадку дії винних осіб повинні кваліфікуватися як завідомо неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці, оскільки вони не можуть викликати тих наслідків, які виникають у результаті вчинення актів тероризму¹⁷⁸.

Згідно з положенням ч. 1 ст. 258 КК України погроза вчинення терористичних дій прирівняна до вчинення цих кримінально протиправних дій. У зв'язку з цим, як раніше ми зазначали, це рішення законодавця є невиправданим, оскільки, по-перше, ця погроза не пов'язана з приготуванням до вчинення або вчиненням терористичного акту; по-друге, за ступенем суспільної небезпеки погроза вчинення терористичного акту є меншою, ніж реальне вчинення вибуху, підпалу чи інших терористичних дій. Тому він вважає, що відповідальність за погрозу вчинення терористичного акту слід передбачити в окремій кримінально-правовій нормі, а саме в ч. 4 ст. 258 КК України¹⁷⁹.

З цього приводу ми опитали практичних працівників правоохоронних органів, які також вважають, що необхідно передбачити в окремій кримінально-правовій нормі відповідальність за погрозу вчинення терористичного акту (82 % респондентів, з них слідчих 94 %, працівників оперативних підрозділів 70 %) ¹⁸⁰.

Важливе значення для характеристики кримінально протиправної дії має спосіб вчинення кримінального правопорушення, тобто сукупність (система) прийомів і методів, які використовуються при вчиненні кримінального правопорушення¹⁸¹. Спосіб являє собою внутрішню властиву йому операційну, динамічну своєрідність виконання дії¹⁸².

Аналіз кримінально-правової норми, що передбачає відповідальність за терористичний акт, дає підстави стверджувати, що обов'язковою

¹⁷⁸ Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. С. 245.

¹⁷⁹ Кириченко О. В. Основні напрямки удосконалення нормативно-правового забезпечення протидії злочинам терористичної спрямованості. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовтня 2016 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 73.

¹⁸⁰ Чорний О. М. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії терористичному акту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 117.

¹⁸¹ Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ–Харків : Юрінком Інтер – Право, 2001. С. 108.

¹⁸² Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Харьков : Вища школа, Изд-во при Харьковском университете, 1982. С. 34.

ознакою об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення є спосіб вчинення кримінального правопорушення, а саме: застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини, або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків. Ця ознака набуває обов'язковості, оскільки саме спосіб вчинення злочину відображено у диспозиції норми: застосування зброї, вчинення вибуху та підпалу.

Однією з найважливіших рис способу вчинення терористичних актів є публічний характер вчинюваних дій. Терористичний акт є специфічним кримінальним правопорушенням, де розголос відіграє дуже важливу і суттєву роль, іншими словами цю думку можна висловити так: увага соціуму, яка актуалізується за рахунок публічності вчинюваних терористичних актів, є тим середовищем, де існує цей злочин. Без розголосу терористичний акт не зможе існувати, бо розголос і є одним з каталізаторів терористичного акту. Сам терористичний акт акумулює потенціал впливу на невизначене коло осіб. За допомогою уваги з боку суспільства актуалізується та набуває неконтрольованих форм реакція людей на ці кримінальні правопорушення. Саме розголос дає змогу впливати на невизначене коло осіб та за допомогою ситуації, яка утворилася, впливати на прийняття рішення в інтересах винних¹⁸³.

Обов'язковою ознакою об'єктивної сторони кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК, є також засіб вчинення цього кримінального правопорушення, під яким, як зазначалось, слід розуміти ті предмети, за допомогою яких суб'єкт вчинює кримінальне правопорушення.

Як зазначив М.І. Панов, засоби вчинення злочину, які використовуються в процесі здійснення кримінально протиправного посягання, є або невід'ємним атрибутом діяння, без котрого воно взагалі неможливе, або посилюють вражаючий ефект кримінально протиправної дії, збільшують шкоду, яка заподіюється об'єкту кримінально-правової охорони. Вони поділяються на знаряддя злочину та засоби вчинення злочину в вузькому розумінні цього слова. За допомогою знарядь вчинення злочину здійснюється фізичний (енергетичний) вплив на матеріальні предмети та суб'єкти суспільних відносин. Вони активно впливають на матеріальні об'єкти, що має вираз у порушенні їх фізичної цілісності, руйнуванні, відозміни, створенні тощо¹⁸⁴.

До засобів учинення терористичного акту слід віднести у першу

¹⁸³ Шамара О. В. Відповідальність за здійснення терористичної діяльності за кримінальним законодавством України : монограф. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2014. С. 85.

¹⁸⁴ Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Харьков : Вища школа, Изд-во при Харьковском университете, 1982. С. 70.

чергу зброю, характерною ознакою якої є її призначення, тобто ураження живої цілі, знищення чи пошкодження оточуючого середовища, а також вибухові пристрої та речовини, радіоактивні матеріали.

Залежно від мети використання, а також за основними параметрами і характеристиками, вогнепальна зброя поділяється на цивільну, службову та бойову, перша із зазначених – цивільна, у свою чергу поділяється на газову зброю самооборони, спортивну та мисливську¹⁸⁵.

Вибуховими речовинами є хімічні сполуки або суміші речовин, здатні в результаті певних зовнішніх впливів вибухати. За вибуховими властивостями і зумовленими ними сферами застосування вибухові речовини поділяють на ініціюючі, бризантні, металеві. Деякі вибухові суміші горючих речовин з окиснювачами використовуються як піротехнічні сполуки. Ініціюючі вибухові речовини використовуються для спорядження капсулів запальників, запальних трубок, підричних капсулів-детонаторів тощо, а бризантні застосовуються у вигляді сумішей¹⁸⁶.

Під вибуховими пристроями слід розуміти саморобні чи виготовлені промисловим способом вироби одноразового застосування, спеціально підготовлені і за певних обставин спроможні за допомогою використання хімічної, теплової, електричної енергії або фізичного впливу (вибуху, удару) створити вражаючі фактори – спричинити смерть, тілесні ушкодження чи істотну матеріальну шкоду – шляхом вивільнення, розсіювання або впливу токсичних хімічних речовин, біологічних агентів, токсинів, радіації, радіоактивного матеріалу, інших подібних речовин¹⁸⁷.

Крім того, як показує практика, терористи використовують й інші засоби вчинення кримінального правопорушення: автомобілі, дрони, комп'ютерну техніку та роботехніку.

Засоби вчинення кримінального правопорушення не в усіх випадках відображені в кримінальному законі, а можуть впливати з його тлумачення. Для кримінально-правової норми, передбаченої ст. 258 КК, це характерно в частині здійснення погрози вчинення терористичного акту.

На наш погляд, погрозу вчинення терористичного акту слід розглядати як дію, так й засіб вчинення цього кримінального правопорушення. Через погрозу здійснюється інформаційний

¹⁸⁵ Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Сулява О. Ф. Балістика: Криміналістичне вогнестрільне зброезнавство : підруч. ; за ред. П. Д. Біленчука. Київ : Міжнародна агенція "BeeZone", 2003. С. 62-73.

¹⁸⁶ Белоконєв В. Співвідношення понять «боеприпаси» і «вибухові речовини» у кримінальному праві. *Право України*. 1997. № 2. С. 28.

¹⁸⁷ Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 3. *Відомості Верховного Суду України*. 2002. № 4. С. 2–9 (вкладка).

(дезінформаційний) вплив на психіку, інтелектуальну діяльність людини¹⁸⁸.

Результати наукових досліджень та здійснений нами аналіз матеріалів судових рішень, справ кримінального провадження, а також публікацій у засобах масової інфорації дають підстави констатувати, що у більшості випадків аналізовані кримінальні правопорушення вчинюються щодо невизначеного кола осіб з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів терориста, тобто можна говорити про випадкові відносини між злочинцем і жертвою.

Виникає питання, чи може вчинюватися терористичні акти щодо конкретної особи, а не визначеного кола осіб, як зазначено у нормі. Вважаємо, що може, оскільки вчинення цього акту щодо певної особи, яка в силу державної або громадської діяльності виконує певні функції. Вчинення цього діяння може призвести до певної мети терористів.

З метою правильної кваліфікації терористичного акту слід відмежовувати його від суміжних злочинів. Тому потребує встановлення основних критеріїв, за якими слід відмежовувати ознаки терористичного акту від ознак суміжних злочинів, відповідальність за які передбачено в Особливій частині КК України¹⁸⁹.

На підставі аналізу норм КК України слід зазначити, що за рядом об'єктивних ознак терористичний акт має багато спільного з диверсією (ст. 113 КК України). Диверсія визначається як вчинення з метою ослаблення держави вибухів, підпалів або інших дій, спрямованих на масове знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю, на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, а також вчинення з тією самою метою дій, спрямованих на радіоактивне забруднення, масове отруєння, поширення епідемій, епізоотій чи епіфітотій¹⁹⁰.

Як зазначив О.О. Климчук, формами об'єктивної сторони диверсії є такі: 1) вчинення вибухів, підпалів чи інших дій, спрямованих на масове

¹⁸⁸ Чорний О. М. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії терористичному акту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 9.

¹⁸⁹ Chornyi O. Delimitation of a terroristic attack from related crimes: approaches in the criminal law of Ukraine. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 9. С. 136.

¹⁹⁰ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

знищення людей, заподіяння тілесних ушкоджень чи іншої шкоди їхньому здоров'ю; 2) вчинення вибухів, підпалів чи інших дій, спрямованих на зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення; 3) вчинення дій, спрямованих на радіоактивне забруднення; 4) вчинення дій, спрямованих на масове отруєння; 5) вчинення дій, спрямованих на поширення епідемії; 6) вчинення дій, спрямованих на поширення епізоотій; 7) вчинення дій, спрямованих на поширення епіфітотій¹⁹¹.

Таким чином, під ознаки диверсії підпадають і ознаки терористичного акту, якщо вони тією чи іншою мірою торкаються державних інтересів. У зв'язку з цим виникає необхідність у відмежуванні терористичного акту від диверсії. На думку В.П. Ємельянова, їх основні відмінності полягають у такому: 1) терористичний акт і диверсія посягають на різні соціальні цінності (терористичний акт посягає, як вже було зазначено, на загальну громадську безпеку, а диверсія – на внутрішню безпеку держави, її економічні основи); 2) якщо диверсія, об'єктивно відображається лише у здійсненні вибухів, підпалів та інших суспільно небезпечних дій, то терористичний акт подібними діями не вичерпується і включає також погрозу такими; 3) якщо при здійсненні диверсії дії винних спрямовані на завдання тієї чи іншої шкоди (зруйнування або пошкодження об'єктів, які мають важливе народногосподарське чи оборонне значення, масове отруєння тощо), то при здійсненні терористичного акту – на залякування населення або його частини, створення і підтримку обстановки страху; 4) метою диверсійних актів є ослаблення держави, підрив її економічної безпеки та обороноздатності, дестабілізація діяльності державних органів або суспільно-політичної обстановки, тоді як мета терористичних актів полягає у здійсненні впливу на прийняття будь-якого рішення або відмову від нього; 5) диверсанти діють таємно і не афішують свою діяльність, тоді як терористи, як правило, діють відкрито, демонстративно, з пред'явленням своїх вимог¹⁹².

Отже, принципово відмінними ознаками цих складів кримінальних правопорушень слід визнати такі:

а) абсолютна законодавча визначеність форм вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 113 КК України, на противагу ст. 258 КК України, куди можуть бути віднесені найрізноманітніші дії;

¹⁹¹ Климчук О. О. Кримінальна відповідальність за диверсію по законодавству України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. С. 8.

¹⁹² Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. С. 278.

б) відмінна мета вчинення кримінально протиправного діяння, де при вчиненні терористичного акту дії злочинців спрямовані на залякування населення, дестабілізацію обстановки, а при диверсії – на заподіяння суттєвої шкоди економічній системі держави.

Як зазначив Ю.Б. Данильченко, численні обстріли (здебільшого ті, які націлені на цивільні, в тому числі й інфраструктурні, об'єкти) в зоні проведення ООС кваліфікуються як терористичні акти, хоча де-факто такими вони не є. Він вважає, що застосування зброї з території ОРДЛО, підконтрольної так званим «ДНР» та «ЛНР», слід кваліфікувати як акти ведення агресивної війни (ст. 437 КК України)¹⁹³.

У зв'язку з цим розглянемо об'єктивну сторону злочину, передбаченого ст. 437 КК України. Відповідно до кримінально-правової норми об'єктивна сторона кримінального правопорушення характеризується таким діями: планування агресивної війни чи воєнного конфлікту; підготовка агресивної війни чи воєнного конфлікту; розв'язування агресивної війни чи воєнного конфлікту; участь у змові, що спрямована на вчинення таких дій; ведення агресивної війни або агресивних воєнних дій.

Агресивна війна і воєнний конфлікт є видами актів агресії, які відрізняються між собою, зокрема масштабами дій, і передбачають застосування державою чи від її імені збройних сил першою проти суверенітету, територіальної недоторканності або політичної незалежності іншої держави або народу (нації). При цьому будь-який спір, що виникає між двома державами і викликає введення в дію збройних сил, є воєнним (збройним) конфліктом, незалежно від його тривалості, наслідків чи факту заперечення однією із сторін наявності стану війни. У свою чергу актом збройної агресії можуть бути визнані: вторгнення чи напад збройних сил держави на територію іншої держави або будь-яка військова окупація, у т.ч. тимчасового характеру, яка є результатом такого вторгнення чи нападу, або будь-яка анексія із застосуванням сили території іншої держави чи частини її; бомбардування збройними силами держави території іншої держави або застосування будь-якої зброї державою проти території іншої держави; блокада портів, берегів або територіальних вод держави збройними силами іншої держави; напад збройних сил держави на сухопутні, морські чи повітряні сили або морські чи повітряні флоти іншої держави; застосування збройних сил однієї держави, що знаходяться на території іншої держави за згодою останньої, на порушення умов їх перебування, передбачених угодою, або будь-яке продовження їх перебування на цій території після припинення дії угоди; дія держави, яка

¹⁹³ Данильченко Ю. Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія : монограф. Харків : Золота миля, 2018. С. 69.

дозволяє, щоб її територія, яку вона надала в розпорядження іншої держави, використовувалась цією (іншою) державою для вчинення акту агресії проти третьої держави; заслання державою або від імені збройних банд, груп, регулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави, котрі мають настільки серйозний характер, що це рівносильне переліченим вище актам тощо¹⁹⁴.

У 2018 р. був прийнятий Закон України «Про особливості державної політики щодо забезпечення державного суверенітету України над тимчасово окупованими територіями у Донецькій і Луганській областях». Законом тимчасово окупованими територіями в Донецькій і Луганській областях визнаються частини території України, в межах яких збройні формування РФ та окупаційна адміністрація РФ встановили і здійснюють спільний контроль. Діяльність збройних формувань РФ та окупаційної адміністрації Росії в Донецькій і Луганській областях визнаються такими, що суперечать нормам міжнародного гуманітарного права, і незаконними. Документом покладається на РФ відповідальність за моральний і матеріальний збиток, завданий Державі Україна, органам державної влади і органам місцевого самоврядування, фізичним і юридичним особам¹⁹⁵.

Таким чином, ми підтримуємо позицію Ю.Б. Данильченка, який вважає, що застосування зброї з території ОРДЛО, підконтрольної так званим «ДНР» та «ЛНР», слід кваліфікувати за ознаками ст. 437 КК України. При цьому такі дії слід кваліфікувати за ч. 2 цієї статті за ознаками ведення агресивних воєнних дій.

Ми вважаємо, що за зовнішніми ознаками терористичний акт може мати спільні риси і з умисним вбивством, вчиненим способом, небезпечним для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України). Цей вид умисного вбивства має місце тоді, коли для позбавлення життя потерпілого винний обирає такий спосіб, який створює реальну небезпеку для життя інших осіб. Реальна небезпека для життя осіб створюється і при терористичному акті, який в якості структурного елемента може включати і вчинення дій, що призведуть до загибелі людей у результаті загальнонебезпечного способу насильницького акту. Однак при терористичному акті позбавлення життя однієї чи декількох осіб будь-яким способом не є метою винних, тоді як при умисному вбивстві загальнонебезпечним способом позбавлення життя потерпілого є той основний результат, до якого прагне винний, обравши

¹⁹⁴ Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2015. С. 1018.

¹⁹⁵ Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях : Закон України від 18.01.2018. *Відомості Верховної Ради України*. 2018 № 10. Ст. 54.

загальнонебезпечний спосіб вчинення вбивства¹⁹⁶.

Слід зазначити, що вбивство лише тоді набуває терористичного характеру, коли є засобом залякування і здійснення впливу на будь-кого з метою визначення поведінки в інтересах винних¹⁹⁷.

З метою правильної кваліфікації погрози вчинення терористичного акту слід відмежовувати цей склад кримінального правопорушення й від завідомо неправдивого повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності, тобто за завідомо неправдиве повідомлення про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками (ст. 259 КК України).

Суспільна небезпечність цього кримінального правопорушення полягає в тому, що завідомо неправдиве повідомлення про небезпеку порушує нормальний ритм життя суспільства і держави, вносить елементи дезорганізації у діяльність підприємств, установ і організацій, порушує роботу транспорту, породжує неправдиві чутки, поширює паніку серед населення, завдає значної економічної шкоди державі. Вказане діяння має такі ознаки: 1) містить вигадані відомості про підготовку вибуху, підпалу або інших дій, які загрожують загибеллю людей чи іншими тяжкими наслідками, про стихійне чи інше загальне лихо (землетрус, викид радіоактивних речовин, наявність отруйних речовин у громадських місцях, які ставлять під загрозу життя та здоров'я громадян, епідемія тощо); 2) характеризується правдоподібністю і може сприйматися тими, кому воно адресовано, як реальна загроза безпеці; 3) заявникові заздалегідь відомо про відсутність загрози безпеці в дійсності¹⁹⁸.

За об'єктивною стороною ці кримінальні правопорушення розмежовуються за наступними ознаками: 1) погрозу вчинення терористичного акту висловлюють самі терористи; 2) при завідомо неправдивому повідомленні інформація може надходити і від інших осіб, яким стало відомо про нібито підготовлене кримінальне правопорушення;

¹⁹⁶ Блажко А. М., Кириченко О. В. Відмежування терористичного акту від деяких суміжних злочинів. *Теоретичні та практичні проблеми організації досудового слідства* : матер. Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Запоріжжя, 20-21 трав. 2005 р.) : у 2-х ч. Запоріжжя : Юрид. ін-т МВС України, 2005. Ч. 2. С. 20.

¹⁹⁷ Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. С. 282.

¹⁹⁸ Кириченко О. В. Кримінально-правова характеристика неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. *Jurnalul juridic national : teorie si practica*. 2014. № 4 (8). С. 155.

3) неправдиве повідомлення про неіснуючу загрозу цілком виключає приведення погрози в дію¹⁹⁹.

Відповідно до ст. 258 КК України кваліфікуючими ознаками терористичного акту є вчинення цього злочину повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо він призвів до заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків (ч. 2); дії, передбачені ч.ч. 1 та 2 цієї статті, що призвели до загибелі людини (ч. 3).

Таким чином, об'єктивними кваліфікуючими ознаками терористичного акту є: 1) повторність; 2) дії, призвели до заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків; 3) дії, що призвели до загибелі людини.

Відповідно до ст. 32 КК України повторністю кримінальних правопорушень визнається вчинення двох або більше кримінальних правопорушень, передбачених тією самою статтею або частиною статті Особливої частини цього КК²⁰⁰. Повторність кримінальних правопорушень як окрема форма множинності характеризується такими ознаками, як вчинення особою кількох окремих діянь та їх вчинення здійснюється в різний час. Крім того, повторність включає і рецидив кримінальних правопорушень, тобто вчинення нового умисного кримінального правопорушення особою, яка має судимість за умисне кримінальне правопорушення (ст. 34 КК України)²⁰¹.

Таким чином, ознаками повторності при вчиненні терористичного акту є такі дії, перелічені у кримінально-правовій нормі, коли кожна з них має самостійний характер.

Іншими об'єктивними кваліфікуючими ознаками є дії, що призвели до заподіяння значної майнової шкоди, інших тяжких наслідків та до загибелі людини.

Заподіянням значної майнової шкоди слід визнавати знищення чи пошкодження майна. Значність майнової шкоди визначається на підставі вартості та кількості майна з урахуванням матеріального становища потерпілого.

Питання про сутність поняття «заподіяння значної майнової шкоди» не знайшло однозначної відповіді серед фахівців кримінального права. Так, В.Ф. Примаченко вказує на те, що заподіяння значної майнової шкоди у терористичних злочинах за своїм змістом повинно визначатися чіткими економічними (фінансовими) критеріями суспільно небезпечної

¹⁹⁹ Кириченко О. В. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2005. С. 51

²⁰⁰ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

²⁰¹ Там само.

шкоди, так як це, наприклад, передбачено у злочинах проти власності. Відсутність такої конкретизації суттєво ускладнює визначення цієї ознаки при правозастосовній діяльності. Законодавець у відповідній примітці до ст. 258-5 КК України правильно визначив нижні і верхні межі фінансування тероризму, вчиненого у великому та особливо великому розмірі, відповідною сумою неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Аналогічний підхід доцільно використати і щодо значної майнової шкоди в означених злочинах²⁰².

Деякі вчені вважають, що у ст. 258 КК України є зайвою вказівка на такий наслідок, як «заподіяння значної майнової шкоди», оскільки це поняття охоплюється наслідком «настання інших тяжких наслідків»²⁰³.

На нашу думку, погодитися із такою позицією не можна, оскільки майнова шкода, хоча і може охоплюватися тяжкими наслідками, проте вона повинна бути більшою, ніж значна, наприклад, майновою шкодою у великих розмірах.

На думку Л.М. Демидової, при використанні терміна «значна шкода» фіксується не тільки комбінований наслідок, різновидом якого є майнова шкода у розмірі від ста до двохсот п'ятдесяти неоподаткованих мінімумів доходів громадян, а й інші обставини, які оцінюються за допомогою соціального критерію – врахування матеріального становища потерпілого (п. 2 примітки до ст. 185 КК України), або майнова шкода в розмірі, який у сто і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян (примітка до ст. 361 КК України). Такий термінологічний підхід є виправданим, тому що законодавець правильно враховує можливість заподіяння й іншої шкоди, наприклад, моральної – у вигляді психологічних страждань або комерційних додаткових втрат при знищенні інформації, що призвело до зниження рейтингу та престижу підприємства на ринку послуг тощо. Інша ситуація з фіксуванням наслідків за допомогою термінів «значна майнова шкода» та «значна матеріальна шкода». У таких випадках описується якісна кількість явища у вигляді майнової шкоди і матеріальної шкоди відповідно. Прикметник «значна» виокремлює головну властивість такої шкоди і означає, що вона є не тільки майновою. Вочевидь, що це словосполучення є таким, що недостатньо точно відображає зміст майнової шкоди і суперечить

²⁰² Примаченко В. Ф. Диференціація кримінальної відповідальності за терористичні злочини залежно від заподіяної ними шкоди та наслідків. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 131.

²⁰³ Зеленецький В. С., Ємельянов В. П., Настюк В. Я. та ін. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України : монограф. ; за заг. ред. В. С. Зеленецького та В. П. Ємельянова. Харків : Право, 2008. С. 30.

загальномовним правилам, тому що нечітко відображає реальні наслідки терористичного акту (ч. 2 ст. 258 КК України) і фінансування тероризму (ч. 2 ст. 258-5 КК України). При вчиненні терористичного акту таким наслідком є майнова шкода у значному розмірі, тому що вона являє собою вираз пошкодження, знищення, руйнування майна, а при фінансуванні тероризму значна шкода має розглядатися як комбінований наслідок і оціночне поняття, різновидом якого може бути майнова шкода в певному розмірі²⁰⁴.

Таким чином, кваліфікуючу ознаку «значна майнова шкода» у ст. 258 КК України бажано скоригувати на «значну шкоду», при цьому значна шкода повинна оцінюватися за матеріальними, соціальними та моральними критеріями.

Відповідно питання про сутність поняття «інші тяжкі наслідки» також не знайшло однозначної відповіді у правничій літературі. Разом з тим, незважаючи на це, український законодавець, вказавши у ч. 2 ст. 258 КК України на настання тяжких наслідків, зробив вірно, оскільки в багатьох випадках від терористичного акту настають такі тяжкі суспільно небезпечні наслідки як: 1) заподіяння тяжких та (або) середньої тяжкості тілесних ушкоджень; 2) порушення діяльності підприємств, установ та організацій незалежно від форм власності; органів державної влади та місцевого самоврядування; 3) хімічне або радіоактивне забруднення навколишнього середовища; 4) поширення епідемій, епізоотій; 5) загострення міжнаціональних відносин.

При цьому для правильної кваліфікації терористичного акту за ч. 2 ст. 258 КК України слід враховувати, що заподіяння тяжких тілесних ушкоджень може бути спричинено одній чи кільком особам, а середньої тяжкості – двом або більше особам.

Загибель людини як кваліфікуюча ознака може охоплювати смерть від вчинення дій, які відносяться до терористичного акту, не тільки однієї людини, а й невизначеного кола осіб. Як зазначив В. Антипенко, на відміну від таких термінів як «загибель людей», «людські жертви», «матеріальні збитки» тощо, часто можна зустріти в характеристиках складу цього злочину саме поняття «безвинні жертви», що надає тероризму змісту надто небезпечного і навіть катастрофогенного злочину. Обумовленість зростання ролі безвинних жертв на шляху досягнення ефекту залякування міститься у самому механізмі терору. Адже чим серйозніші заходи захисту потенційних об'єктів терористичних нападів

²⁰⁴ Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правової відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика : монограф. Харків : Право, 2013. С. 488-489.

вживаються владою, тим ширше використовують терористи чинники випадкового вибору безвинних жертв²⁰⁵.

Відповідно до ч. 2 та ч. 3 ст. 258 КК України склади кримінальних правопорушень є матеріальними, оскільки суспільно небезпечними наслідками визначено значну майнову шкоду, інші тяжкі наслідки, загибель людини. А склад кримінального правопорушення, що передбачає вчинення терористичного акту повторно (ч. 2 ст. 258 КК України), є формальним.

Наприкінці розгляду об'єктивних кваліфікуючих ознак слід зазначити, що на сьогодні є необхідним розробити нормативно-правовий акт, який би регламентував відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам, заподіяної злочином, у тому числі й терористичним актом²⁰⁶.

Суб'єктивними ознаками будь-якого складу кримінального правопорушення є суб'єкт та суб'єктивна сторона кримінального правопорушення.

Суб'єкт кримінального правопорушення доцільно визначати як фізичну, осудну особу, котра вчинила у віці, з якого настає кримінальна відповідальність, кримінально протиправне діяння, заборонене кримінальним законом, та має інші ознаки, закріплені в Особливій частині КК²⁰⁷.

Враховуючи суспільну небезпечність терористичного акту та можливість усвідомлення неповнолітніми суспільної небезпеки цього діяння, законодавець встановив кримінально-правову заборону за вчинення терористичного акту з 14 років (ч. 2 ст. 22 КК України). У зв'язку з цим, суб'єктом терористичного акту є фізична осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла чотирнадцяти років.

Як вже нами було зазначено, у ч. 2 ст. 258 КК України кваліфікуючою ознакою терористичного акту визначено вчинення цього кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб. Слід звернути увагу на те, що під час кваліфікації зазначених дій необхідно з'ясувати: попередню домовленість про вчинення цього кримінального правопорушення; єдиний план дій; доведення до відома

²⁰⁵ Антипенко В. Визначення поняття «безвинні жертви» у складі тероризму: актуальна проблема. *Право України*. 2001. № 6. С. 76-77.

²⁰⁶ Чорный А. М. Противодействие терроризму: теория и практика, опыт, проблемы современности и пути их решения. *Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 29-30 січ. 2016 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2016. С. 132.

²⁰⁷ Куц В. М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків, 1996. Вип. 1. С. 18.

усіх учасників групи цього плану; виконання дій суб'єктами кримінального правопорушення як співвиконавці.

Кваліфікуючи діяльність особи, яка вчинила терористичний акт у складі терористичної групи чи терористичної організації, слід ураховувати кваліфікуючу ознаку «вчинення злочину за попередньою змовою групою осіб», передбачену ч. 2 ст. 258 КК України. Наприклад, якщо учасник терористичної організації вчинив терористичний акт, то вчинене потрібно кваліфікувати за сукупністю ч. 2 ст. 258 (за ознакою вчинення терористичного акту за попередньою змовою групою осіб) і ч. 1 ст. 258-3 (за ознакою участі в терористичній організації) КК України за умови, що таке кримінальне правопорушення було бажане для усіх учасників терористичного об'єднання.

Варто звернути увагу на те, що злочинна організація є різновидом співучасті за попередньою змовою, з приводу чого С.Д. Шапченко слушно зауважив, що поняття «вчинення злочину групою осіб за попередньою змовою», «вчинення злочину організованою групою» та «вчинення злочину злочинною організацією» співвідносяться між собою таким чином, що зміст кожного наступного поняття включає усі ознаки попереднього, а також має свої специфічні ознаки²⁰⁸.

Таким чином, терористичні групи та терористичні організації є різновидом форм організованої злочинності, що обумовлено схожістю структурно-функціональної побудови. Відмінність їх полягає у мотивах та цілях їх створення.

Загальновизнаним у теорії кримінального права є те, що суб'єктивна сторона кримінального правопорушення – це внутрішня сторона кримінального правопорушення, яка охоплює психічне ставлення суб'єкта до свого кримінально протиправного діяння та до його наслідків. Констатація всіх ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення – це завершальний етап у встановленні складу кримінального правопорушення як єдиної підстави кримінальної відповідальності²⁰⁹. Як зазначила Ш.С. Рашковська, правильне встановлення суб'єктивної сторони злочину – форми вини, мотивів і мети вчинення злочину – має велике значення для кваліфікації злочину, призначення покарання і тим самим для здійснення завдань правосуддя²¹⁰.

²⁰⁸ Шапченко С. Д. Співучасть у злочині: постатейний коментар до розділу VI Загальної частини Кримінального кодексу України. *Законодавство України: науково-практичні коментарі*. 2003. № 9. С. 86.

²⁰⁹ Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ–Харків : Юрінком Інтер – Право, 2001. С. 142-143.

²¹⁰ Рашковская Ш. С. Советское уголовное право: Общая часть: Субъективная сторона преступления. Москва : Всесоюзный заочный юридический институт, 1961. Вып. 8. С. 4.

Обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони кримінального правопорушення є вина, поняття якої закріплено у чинному законодавстві про кримінальну відповідальність. Згідно зі ст. 23 КК України виною є психічне ставлення особи до вчинюваної дії чи бездіяльності, передбаченої цим Кодексом, та її наслідків, виражене у формі умислу або необережності²¹¹. Як впливає із законодавчого визначення вини, вона нерозривно пов'язана з об'єктивною стороною вчиненого кримінального правопорушення.

Суб'єктивна сторона терористичного акту характеризується прямим умислом, тобто винний усвідомлює, що вчиняє загальнонебезпечні дії, які створюють небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, або погрозу вчинення зазначених дій і бажає їх вчинення. Непрямий умисел при вчиненні цього кримінального правопорушення виключається, оскільки він можливий лише у кримінальних правопорушеннях з матеріальним складом.

Слід зазначити, що в усіх випадках терористичні акти вчиняються за наявності умислу, який заздалегідь обдуманий, тобто умисел може виникнути задовго до безпосереднього вчинення кримінального правопорушення. При цьому суб'єкт завчасно готується до його вчинення, розробляє способи здійснення, забезпечує алібі тощо.

Важливу роль у характеристиці суб'єктивної сторони відіграють також мотив і мета кримінального правопорушення. Мотив завжди є ідеальною підставою вчиненого кримінального правопорушення, оскільки зумовлює цілеспрямовану діяльність суб'єкта²¹². Мотив завжди означає «чому» і «заради чого» здійснюється діяння або його частина. Мета відповідає на запитання «для чого» це відбувається²¹³.

На відміну від вини, мотив і мету відносять до факультативних ознак суб'єктивної сторони кримінального правопорушення, за винятком коли вони не відображені у диспозиції норми. На наш погляд, віднесення мотиву і мети до факультативних ознак суб'єктивної сторони є виключно умовним. Воно має місце на рівні форми явища, а не на рівні змісту його сутності. Це підтверджується й тим, що у випадках, коли мотив та мета не віднесені законом до обов'язкових ознак складу кримінального правопорушення, вони все рівно повинні встановлюватися для з'ясування сутності кримінального правопорушення, оскільки без цього неможливо

²¹¹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

²¹² Дагель П. С., Котов Д. П. Суб'єктивная сторона преступления и ее установление. Воронеж : Изд-во Воронежского ун-та, 1974. С. 180.

²¹³ Зелинский А. Ф. Криминальная мотивация хищений и иной корыстной преступной деятельности. Киев : УМКВО, 1990. С. 62.

скласти уявлення про характер процесу, що відбувається у свідомості суб'єкта в момент вчинення діяння. Цього, до речі, вимагає і КПК України²¹⁴.

Аналіз кримінально-правової норми, яка передбачає відповідальність за терористичний акт, дає підстави стверджувати, що обов'язковою ознакою терористичного акту є спеціальна мета:

1) порушення громадської безпеки – порушення стану захищеності, гарантованості від загроз, позбавлення людей почуття безпеки (спокою), поставлення в небезпеку життя і здоров'я людей та інші цінності суспільства, створення і демонстрування небезпеки настання тяжких наслідків або їх заподіяння;

2) залякування населення – прагнення терориста викликати у населення терофобію, зробити його боязким, лякливим, посіяти страх, жах, паніку тощо;

3) провокація воєнного конфлікту, міжнародне ускладнення – підбивання (підбурювання) до настання таких подій;

4) вплив на прийняття рішень або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами – спонукання, підштовхування відповідних юридичних та фізичних осіб до вчинення або невчинення необхідних та вигідних для терористів дій;

5) привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста) – прагнення зробити свої погляди об'єктом уваги громадськості, примусити її до цього.

При цьому варто наголосити, що мотив не є обов'язковою ознакою терористичного акту. Але цей факт не знижує тієї ролі, яку можуть відігравати мотиви терориста, що будуть встановлені під час досудового розслідування. Мотив більше, ніж будь-яка інша обставина, свідчить про те, наскільки чітко терорист уявляв мету вчинюваного ним терористичного акту, та свідчить про те, чи міг він врахувати наслідки своєї поведінки. Саме під впливом мотивів виникає спрямованість дій особи на якусь частину об'єктивної дійсності, на певний об'єкт і разом з тим створюється певне психічне ставлення особи до вчинюваного чи планованого терористичного акту²¹⁵.

Т.В. Шевченко, зробивши за період з 2012 до 2016 року аналіз судових вироків за ст. 258 КК України, дійшла висновку, що спеціальною метою вчинення терористичного акту були такі: 1) порушення

²¹⁴ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

²¹⁵ Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за терористичний акт : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна академія СБ України. Київ, 2006. С. 12.

громадської безпеки – 8; 2) залякування населення – 13; 3) провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення – 2; 4) вплив на прийняття рішень, вчинення або невчинення дій державною владою чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями цих громадян, юридичними особами – 6; 6) привертання уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного – 6²¹⁶.

Разом з тим, фахівці в галузі протидії тероризму звертають увагу на недосконалість кримінально-правової норми щодо визначення мети вчинення терористичного акту. Так, А.М. Лисенко зазначає, що техніко-юридичне виконання диспозиції ст. 258 КК України має значні недоліки, зокрема неабиякий сумнів становить обґрунтованість віднесення порушення громадської безпеки та залякування населення до категорії цілей тероризму, оскільки порушення такої безпеки та залякування населення виконує роль інструменту для досягнення цілей тероризму та є наслідками вчинення терористичного акту, а не його цілями²¹⁷.

Цілком погоджуючись з зазначеною тезою, слід зазначити, що спеціальна мета, зазначена в диспозиції ст. 258 КК України, відрізняється складністю і неоднозначністю. Це підтверджується й результатами опитування слідчих правоохоронних органів, 93 % з яких вважають, що у ст. 258 КК України кримінально-правова норма в частині визначення мети вчинення терористичного акту є недосконалою, та пропонують вилучити з диспозиції статті такі види спеціальної мети вчинення терористичного акту як порушення громадської безпеки (77 %), залякування населення (28 %), провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення (5 %) ²¹⁸.

Як вже нами було зазначено, тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур, залякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення

²¹⁶ Шевченко Т. В. Проблемні питання визначення суб'єктивної сторони за статтею 258 КК України. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 150.

²¹⁷ Лисенко А. М. Аналіз розвитку антитерористичного законодавства в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 330-331.

²¹⁸ Чорний О. М. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії терористичному акту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 133.

кримінально протиправних дій з метою досягнення злочинних цілей²¹⁹. Враховуючи зазначене та те, що на меті у терористів є залякування населення; провокація воєнного конфлікту; міжнародне ускладнення, вплив на прийняття рішень або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами; привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів терористів, пропонуємо із диспозиції кримінально-правової норми вилучити таку мету як порушення громадської безпеки. Це обумовлено також тим, що перераховані види мети є первинними. Вторинною, віддаленою метою такого діяння може бути порушення громадської безпеки як різновиду національної безпеки.

Слід мати на увазі, що провокація воєнного конфлікту, міжнародного ускладнення – це підбивання (підбурювання) до настання таких дій. Якщо дії, передбачені ст. 258 КК України, вчинені з метою ослаблення держави, то відповідальність настає за диверсію (ст. 113 КК). Спеціальна мета диверсії націлена на ослаблення держави, тобто заподіяння шкоди її економічній системі, обороноздатності, внутрішній безпеці. Саме ця мета і відрізняє диверсію від тероризму.

2.3. Форми кримінально-правового реагування на вчинення терористичного акту

Мета кримінального закону може бути загальнопревентивною, коли запобігання кримінальним правопорушенням розраховано на невизначене коло осіб і кримінальний закон забезпечує законослухняну поведінку громадян, та спеціальнопревентивною – коли запобігання адресовано конкретним громадянам, які вчинили кримінальне правопорушення, що виявляється у невідворотності реалізації загрози покарання. Отже, правова реакція держави на злочинність виражається не тільки у визначені, які дії визнаються кримінально протиправними, а й у встановленні покарання за їх скоєння. Запобіжний вплив кримінального закону в основному реалізується через покарання, оскільки саме караність кримінальних правопорушень визначає кримінальний закон як засіб впливу на соціальні процеси, є регулятором людської поведінки.

Покарання – один з важливих кримінально-правових інститутів, завдяки якому значною мірою досягається ефективність норм кримінального права. Сутність покарання полягає в тому, що засуджений

²¹⁹ Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text>

знає кари за вчинене кримінальне правопорушення, тобто певних втрат і обмежень. Це може виражатись в обмеженні пересування і спілкування з іншими членами суспільства (при позбавленні волі), права обирати рід трудової діяльності на свій розсуд (при позбавленні права займати певні посади або займатись певною діяльністю), в матеріальних обмеженнях (при виправних роботах, штрафі, конфіскації майна).

Призначення покарання є фінальним етапом судового розгляду справи. Тому доля не тільки засудженого, а й суспільства також залежить від того, наскільки справедливою є санкція статті Особливої частини КК України, та яку міру покарання застосував до нього суд. Зазначене потребує розгляду проблем покарання за вчинення терористичного акту – визначення його виду та розміру в санкції кримінально-правової норми та практики його призначення.

Аналіз чинної редакції ст. 258 КК України засвідчує, що до покарань, які можуть на сьогодні призначатися за вчинення терористичного акту, належать: позбавлення волі (ч.ч. 1, 2 ст. 258 КК України), довічне позбавлення волі (ч. 3 ст. 258 КК України) та конфіскація майна (ч.ч. 1, 2, 3 ст. 258 КК України).

Відзначимо, що в 2001 році на відміну від нинішньої редакції ст. 258 КК України, законодавець не передбачав за вчинення терористичного акту такого додаткового виду покарання як конфіскація майна.

У 2014 році до покарань, які можна призначати за вчинення вказаного кримінального правопорушення, законодавець додав конфіскацію майна. При цьому норма сформульована таким чином, що цей вид покарання є факультативним. Тобто суд за власним переконанням може або його призначити, або ні. Вочевидь, що формуванню такого переконання мають допомогти цілі покарання, які визначені у ч. 2 ст. 50 КК України. У цій нормі не конкретизуються цілі покарання залежно від його виду. Це означає, що додаткові покарання не мають своїх окремих цілей. Проте слід відзначити, що в кримінально-правовій доктрині це питання не одержало свого глибокого аналізу, особливо зважаючи на зміну карального впливу окремих видів покарань, які входять до його системи. Передусім маються на увазі такі види покарань як штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, які можуть призначатися як основні, так й додаткові.

Втім не викликає жодних сумнівів висловлена позиція О.Л. Цветиновича, що додаткові покарання слугують допоміжним заходом державного примусу, призначається для індивідуалізації кримінальної відповідальності²²⁰. Вчені, які досліджують проблеми

²²⁰ Цветинович А. Л. Дополнительные наказания: функции, система, виды. Куйбышев : Изд-во Саратовского ун-та, Куйбышевский филиал, 1989. С. 16.

призначення покарання, лише розвивають це положення, вказуючи на те, що суд, аби визначити справедливу міру покарання, спираючись на санкцію норми, яка передбачає покарання за вчинений злочин, може призначити додаткове покарання, яке не зазначене у санкції статті Особливої частини КК, застосувати норму про умовне засудження, використати спеціальні правила призначення покарання, передбачені законодавцем²²¹. Зокрема, маються на увазі такі додаткові види покарань як: позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Так, перше із зазначених покарань може бути призначено за вчинення тяжкого чи особливо тяжкого злочину особі, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас. Друге – за умови, що характер злочину обумовлено займаною посадою або заняттям певною діяльністю, суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. Зазначене є характерним й для визначення виду та розміру покарання за вчинення терористичного акту. Проте більш докладно додаткові види покарань буде розкрито пізніше, після висвітлення основних.

Розкриття змісту цього підрозділу роботи вбачаємо у розв'язанні двох завдань. Перше – це аналіз практики призначення покарань за вчинення терористичного акту, друге – дослідження питань законодавчої техніки й зокрема, визначення виду та розміру покарання у санкції статті Особливої частини КК України. Якщо для першого з окреслених завдань достатньо вивчити матеріали судової практики, то розв'язання другого потребує звернення до проблем пеналізації кримінальних правопорушень та конструювання санкцій, які на сьогодні є чи не найбільш дискусійними у кримінально-правовій доктрині та такими, що потребують подальшого розроблення.

Вирішуючи перше завдання, відзначимо, що практика призначення покарання за терористичний акт до недавнього часу була незначною у зв'язку з низьким рівнем вчинення цього кримінально протиправного діяння. За даними офіційної статистики у 2013 році була засуджена одна особа до довічного позбавлення волі, а у 2015 році – також одна особа до позбавлення волі. У 2014 році не виносилися вироки щодо засудження осіб за ст. 258 КК України. Разом з тим, починаючи з 2016 р., кількість винесених вироків щодо засудження осіб за вчинення терористичних актів значно зросла. Так, у 2016 р. було засуджено за вчинення цих кримінальних правопорушень 7 осіб; 2017 – 14; 2018 – 9; 2019 – 6; 2020 –

²²¹ Непомнящая Т. В. Мера уголовного наказания: проблемы теории и практики : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Екатеринбургский государственный университет. Екатеринбург, 2010. С. 18.

6; 2021 – 1²²². При цьому необхідно зазначити, що суди майже щодо кожної другої особи застосовували ст. 69 КК України, тобто призначали більш м'яке покарання, ніж передбачено законом.

Якщо розглядати кількість засуджених осіб, до яких застосовано позбавлення волі на певний строк, то слід зазначити, що до позбавлення волі за розглядуемий період часу було засуджено:

2) понад 1 р. до 2 р. – 2 (2018 – 2);

3) понад 2 р. до 3 р. – 1 (2016 – 1);

4) понад 3 р. до 5 р. – 10 (2016 – 3; 2017 – 2; 2018 – 2; 2019 – 2; 2020 – 1);

5) понад 5 р. до 10 р. – 16 (2015 – 1; 2017 – 8; 2018 – 2; 2019 – 2; 2020 – 3);

6) понад 10 р. до 15 р. – 11 (2016 – 2; 2017 – 3; 2018 – 3; 2019 – 1; 2020 – 2);

7) понад 15 р. до 25 р. – 1 (2016 – 1).

При цьому, довічне позбавлення волі при призначенні покарання не застосовувалося²²³.

Така судова практика потребує поглибленого дослідження другого заявленого завдання – дослідження питань законодавчої техніки й, зокрема, визначення виду та розміру покарання у санкції ст. 258 КК України. Такий високий рівень застосування ст. 69 КК України переважно свідчить про зависокий вид та розмір покарання, що передбачається санкцією статті Особливої частини КК України.

Необхідно приділити увагу критеріям, якими повинен керуватися законодавець під час встановлення того чи іншого виду покарання, його розміру за вчинення конкретного кримінального правопорушення. Звісно, що він – законодавець – бере за основу положення, яке визначено у ч.ч. 2, 3 ст. 50 КК України.

У монографічних дослідженнях, які присвячені питанням конструювання кримінально-правових санкцій, зазначається, що на сьогодні для законодавця – це одне з найбільш складних питань. Вважаємо, що таке становище передусім обумовлено тим, що вчені раніше не проводили комплексних досліджень кримінальної відповідальності за окремі кримінальні правопорушення чи їх групи. Не одержувала достатньої уваги й проблема конструювання кримінально-правових санкцій. Наявні дослідження з цієї тематики лише в загальних рисах показують можливі шляхи вирішення цієї проблеми.

²²² Офіційний веб-портал «Судова влада України». URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka

²²³ Там само.

На думку О.О. Книженко, дослідження проблем конструювання кримінально-правових санкцій можливо здійснювати двома основними способами: шляхом виявлення спільних закономірностей та шляхом аналізу санкцій за окремі кримінальні правопорушення. Ми підтримуємо авторку в тому, що обидва ці способи будуть дієвими, оскільки перший з них дозволить виробити теоретичні засади встановлення санкцій, а другий – перевірити дієвість передбачених у кримінальному законодавстві форм реакції держави на вчинене кримінальне правопорушення²²⁴. Таким чином й пішли деякі дослідники, у дисертаційних дослідженнях яких окремо приділено увагу встановленню санкцій за певну категорію кримінальних правопорушень²²⁵.

У зв'язку з цим, використовуючи зазначені праці, надамо власну оцінку тим санкціям, які встановлено законодавцем за вчинення «простого» та «кваліфікованого» терористичних актів.

Відповідно до ч. 1 ст. 258 КК України за терористичний акт передбачено покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої; до частини 2 (ті самі дії, вчинені повторно або за попередньою змовою групою осіб, або якщо вони призвели до заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків) – у виді позбавлення волі на строк від семи до дванадцяти років з конфіскацією майна або без такої; до частини 3 (дії, передбачені частинами 1 або 2, що призвели до загибелі людини) – у виді позбавлення волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі з конфіскацією майна або без такої²²⁶.

Зважаючи на те, що за вчинення терористичного акту із системи покарань, яка визначена ст. 51 КК України, законодавець передбачив лише три з них, зупинимось передусім на аналізі саме цих видів покарань.

Відповідно до ч. 2 ст. 52 КК України позбавлення волі є основним покаранням й полягає в ізоляції засудженого та поміщенні його на певний строк до кримінально-виконавчої установи закритого типу (ч. 1 ст. 63 КК України). Відповідно до ч. 2 ст. 63 КК України його тривалість встановлюється на строк від одного до п'ятнадцяти років, за винятком випадків, передбачених Загальною частиною КК України²²⁷. Цей вид

²²⁴ Книженко О. О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2012. С. 7.

²²⁵ Макаров В. О. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Класичний приватний ун-т. Запоріжжя, 2015. 331 с.; Ярош В. В. Кримінально-правові санкції за злочини у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна академія прокуратури України. Київ, 2015. 224 с.

²²⁶ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

²²⁷ Там само.

покарання є одним із найбільш суворих, після довічного позбавлення волі, оскільки особа позбавляється свободи, що є найвищою соціальною цінністю.

В юридичній літературі питанням позбавлення волі приділяється значна увага²²⁸. До сьогодні суспільство визнає не тільки можливим існування цього виду покарання, а й вбачає його ефективним засобом у протидії тяжким та особливо тяжким злочинам.

Як ми вже зазначали, майже до кожного другого засудженого до позбавлення волі за вчинення терористичного акту застосовано ст. 69 КК України. У зв'язку з цим виникає питання: за яких же обставин суди доходять висновку про доцільність призначення покарання нижче від найнижчої межі за вчинення цих кримінальних правопорушень? Наведемо декілька прикладів із судової практики.

Так, призначаючи К. покарання, якого засуджено за ч. 2 ст. 15, ч. 2 ст. 258 КК України, ч. 2 ст. 28 ч. 1 ст. 263 КК України, суд дійшов висновку про можливість застосування ст. 69 КК України під час визначення строку позбавлення волі за вчинення терористичного акту. Зважаючи на те, що мінімальний розмір позбавлення волі санкцією цієї норми передбачається строком у сім років, суд призначив п'ять років, мотивуючи це наявністю обставин, які пом'якшують покарання та істотно знижують ступінь тяжкості вчинених кримінальних правопорушень, а також даних, що характеризують обвинуваченого. Конкретно суд їх не відзначив, проте серед обставин, які пом'якшують покарання вказав на активне сприяння розкриттю кримінального правопорушення, а також вчинення кримінального правопорушення особою, яка страждає на низку тяжких захворювань²²⁹.

Інший приклад. Трьох осіб було засуджено за готування до вчинення терористичного акту. Суд, призначаючи їм покарання, вважав за доцільне застосувати ст. 69 КК України. Серед причин, які дали підстави дійти саме цього висновку, суд назвав такі: вперше притягуються до кримінальної відповідальності; вину свою у вчиненні кримінального правопорушення визнали повністю; за місцем роботи та проживання характеризуються позитивно; мають неповнолітніх дітей²³⁰.

²²⁸ Ной И. С. Теоретические вопросы лишения свободы. Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1965. 167 с.; Дементьев С. И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы. Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1986. 157 с.; Богатирьев И. Г., Щербина О. В. Режим у виправних колоніях Державної пенітенціарної служби України (теорія і практика). Київ : ВД «Декор». 2015. 165 с.

²²⁹ Вирок Харківського районного суду Харківської області від 10.07.2016. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46534475>

²³⁰ Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 06.05.2016. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57545223>

Відзначимо, що аналіз цих та інших вироків засвідчує, що в більшості випадках саме у разі призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення, суд застосовує ст. 69 КК України. Звернення до положень ч.ч. 2 та 3 ст. 68 КК України свідчить, що у суду дійсно немає іншого шляху, як скористатися ст. 69 КК України. Таке становище обумовлено тим, що визначення розміру позбавлення волі, яке може призначатися за готування чи замах до терористичного акту, відповідно до ст. 68 КК України, залежить від максимального розміру покарання.

На перший погляд здається, що законодавець, навпаки, передбачаючи норми щодо призначення покарання за незакінчене кримінальне правопорушення, намагався обмежити суддівський розсуд. Тобто, у разі наявності незакінченого кримінального правопорушення, суду було б достатньо керуватися положеннями ст. 68 КК України. Проте, на наш погляд, такий висновок помилковий. Аргументами на цю користь є такі:

по-перше, призначення покарання відбувається з урахуванням загальних засад їх призначення, які викладені у ст. 65 КК України. Це означає, що підстави для призначення більш м'якого покарання, ніж це передбачено відповідною статтею Особливої частини КК України за вчинене кримінальне правопорушення, визначаються тільки ст. 69 КК України. У цій же нормі немає обмежень щодо застосування цієї норми, зважаючи на стадію вчинення кримінального правопорушення;

по-друге, якби норми ст. 69 КК України було б неможливо застосовувати за незакінчене кримінальне правопорушення – значно погіршилось би становище такого засудженого. Що це означає? Це означає, що особа, яка вчинила б закінчене кримінальне правопорушення, могла б понести значно менше покарання у порівнянні з тією, яка не довела його до кінця. Аналогічна ситуація має місце й у разі співучасті у вчиненні кримінального правопорушення. Коли пособнику чи підбурювачу було б неможливим призначення покарання з урахуванням положень ст. 69 КК України, виконавець міг би зазнати значно меншого покарання, аніж підбурювач чи пособник.

Вважаємо наявну судову практику з цих питань виправданою й, зважаючи на наслідки, яких може бути завдано в результаті терористичного акту, є недоцільним зниження максимальної межі строку позбавлення волі за це кримінальне правопорушення. Аргументом цьому є порівняння санкцій норм ч. ч.1, 2 та 3 ст. 258 КК України із суміжними кримінальними правопорушеннями. До таких суміжних кримінальних правопорушень ми відносимо кримінальні правопорушення, передбачені ст. 113, ч. 5 ст. 260, ч. 3 ст. 265-1, ч. 3 ст. 277, ч. 3 ст. 279 КК України.

Порівняння санкцій цих норм свідчить про їхню узгодженість одна з одною. У разі значного зменшення чи збільшення межі однієї з них необхідно буде змінювати не одну норму, а кілька норм, аби забезпечити узгодженість санкцій.

Проте, як ми зазначали, що в більшості випадках суд щодо готування та замаху на вчинення терористичного акту використовує ст. 69 КК України. Так, Приморським районним судом м. Одеси була засуджена Н. за ч. 5 ст. 27, ч. 2 ст. 258 КК України. Визначаючи вид та розмір покарання, суд вважав за доцільне, користуючись положеннями ст. 69 КК України, призначити Н. покарання у виді трьох років позбавлення волі без конфіскації майна. Мотивував своє рішення суд тим, що винна щиро покалася, активно сприяла розкриттю злочину, позитивно характеризується, добровільно відшкодувала збитки в повному обсязі²³¹.

Отже, застосування ст. 69 КК України під час засудження осіб за вчинення терористичних актів обумовлено положеннями ст. 68 КК України.

Іншим видом покарання за терористичний акт є довічне позбавлення волі. Цей вид покарання законодавець передбачив у разі вчинення терористичного акту за наявності особливо кваліфікуючої ознаки – загибелі людини. Слід зазначити, що довічне позбавлення волі є альтернативою позбавленню волі строком від десяти до п'ятнадцяти років.

Відповідно до ч. 1 ст. 64 КК України цей вид покарання застосовується лише у випадках, якщо суд не вважає за потрібне застосовувати позбавлення волі на певний строк. Також в цій же статті КК України зазначається, що довічне позбавлення волі не може застосовуватися до осіб, що вчинили злочини у віці до 18 років і до осіб у віці понад 65 років, а також до жінок, що були в стані вагітності під час вчинення злочину або на момент винесення вироку²³². Це положення закріплено у п. 28 Постанови Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7 «Про практику призначення судами кримінального покарання». Застосування довічного позбавлення волі має бути належним чином мотивоване у вирокі з посиланням на встановлені обставини вчиненого злочину і дані, які характеризують підсудного²³³.

Також довічне позбавлення волі не може призначатися у разі, якщо особа вчинила злочин, виконуючи спеціальне завдання з попередження чи

²³¹ Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 03.03.2016. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56604863>

²³² Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

²³³ Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03>

розкриття злочинної діяльності організованої групи чи злочинної організації (ч. 3 ст. 43 КК України).

Розглядаючи проблеми застосування довічного позбавлення волі, вважаємо за потрібне окреслити власну думку щодо неодноразових пропозицій повернути смертну кару як вид покарання до системи покарань. Так, з метою посилення кримінальної відповідальності за особливо тяжкі злочини Верховною Радою України було зареєстровано декілька законопроектів щодо запровадження смертної кари в Україні, зокрема проекти законів України від 30.01.2013 № 2128 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо впровадження смертної кари як виду покарання)»²³⁴; від 24.06.2015 № 2159 а «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо впровадження смертної кари як виду покарання за корупційні злочини)»²³⁵. Аргументами на користь прийняття цих законопроектів слугувало те, що в Україні існує високий рівень злочинності, який характеризується зростанням вчинення особливо тяжких злочинів, а також зверненням до кримінального законодавства США, Китайської Народної Республіки, Японії та інших держав, де передбачено як вид покарання смертна кара.

Ми не є прихильниками повернення смертної кари як виду покарання в Україні та вважаємо, що подані на розгляд законопроекти не відповідають низці ратифікованих Україною міжнародних актів, зокрема не враховано норми Загальної декларації прав людини 1948 р.; Конвенції про захист прав і основних свобод людини 1950 р. та Протоколу № 6 до неї; Другого факультативного протоколу до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1989 р., які стосуються скасування смертної кари. Також у законопроекті ігнорується рішення Конституційного Суду України від 29.12.1999 № 11-рп/99 про те, що положення КК України 1960 року, що передбачають смертну кару як вид покарання, визнані такими, що не відповідають Конституції України та є неконституційними²³⁶. Крім того, ми вважаємо, що смертна кара як вид покарання не може стримувати злочинність, що підтверджується низкою кримінологічних досліджень.

²³⁴ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо впровадження смертної кари як виду покарання): проект Закону України від 30.01.2013 № 2128. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45589

²³⁵ Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо впровадження смертної кари як виду покарання за корупційні злочини) : проект Закону України від 24.06.2015 № 2159 а. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55723

²³⁶ Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29.12.1999 № 11-рп/99. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text>

Найбільш дискусійними та такими, що потребують подальшого вдосконалення, є норми КК України, які передбачають такий вид покарання як конфіскація майна. У санкціях норм, що передбачають відповідальність за вчинення терористичного акту, конфіскація майна, як вже відзначалося, передбачена в якості додаткового факультативного покарання.

Зазначимо, що для радянського та пострадянського кримінального права є характерним те, що конфіскацію розглядали лише як покарання, що призначалося за вчинення тяжких і особливо тяжких корисливих злочинів. Проте реалії сьогодення спонукають до перегляду ролі та значення конфіскації майна у кримінальному праві. Інтеграційні процеси, що відбуваються не тільки в нашій державі, а й у світі в цілому, підписання угоди про асоціацію між Україною та ЄС, обумовлюють оновлення інституту конфіскації. Вказані процеси призвели до появи нових форм конфіскації у вітчизняному кримінальному законодавстві, зокрема спеціальної конфіскації, що застосовується до фізичних осіб, та конфіскації майна юридичних осіб.

Відзначимо, що на сьогодні судова статистика окремо не передбачає показників, які б свідчили про застосування конфіскації майна як виду покарання чи конфіскації майна як заходу кримінально-правового характеру щодо юридичних осіб чи спеціальної конфіскації, що не дає у повному обсязі уявити картину щодо застосування цього виду покарання. Аналіз матеріалів судової практики свідчить, що суди вкрай рідко призначають конфіскацію майна за вчинення терористичних актів.

Слід зазначити, що у сучасних умовах має право на існування спеціальна конфіскація або конфіскація як захід кримінально-правового характеру, що застосовується до юридичних осіб.

Відповідно до ст. 96-1 КК України сутність спеціальної конфіскації полягає у примусовому безоплатному вилученні за рішенням суду у власність держави грошей, цінностей та іншого майна у випадках, визначених КК, за умови вчинення умисного кримінального правопорушення або суспільно небезпечного діяння, що підпадає під ознаки діяння, передбаченого Особливою частиною цього Кодексу, за які передбачено основне покарання у виді позбавлення волі або штрафу понад три тисячі неоподатковуваних мінімумів доходів громадян²³⁷.

Оскільки терористичний акт є умисним кримінальним правопорушенням, а також за нього передбачено основне покарання у виді позбавлення волі, спеціальна конфіскація має застосовуватися й за вчинення терористичного акту. Також у разі вчинення уповноваженою

²³⁷ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

особою юридичної особи терористичного акту, до юридичної особи може бути застосовано як один із заходів кримінально-правового характеру – конфіскацію. Підстави та умови її застосування передбачено ст.ст. 96-3, 96-4, 96-8 КК України.

У зв'язку з цим вважаємо за потрібне зупинитися на спеціальній конфіскації як одному із заходів кримінально-правового характеру.

Запровадження спеціальної конфіскації до національного законодавства обумовлено вимогами та положеннями міжнародних актів. Зокрема, згідно з положеннями ст. 54 Конвенції ООН проти корупції, яку Україна ратифікувала 18.10.2006²³⁸, кожна держава-учасниця з метою надання взаємної правової допомоги щодо майна, здобутого в результаті вчинення будь-якого зі злочинів, визначених цією Конвенцією, має розглядати питання про вжиття заходів, які можуть бути необхідними, аби створити можливість для конфіскації такого майна.

Згідно з Законом України від 18.04.2013 «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» до однією із форм реагування держави на вчинений злочин віднесено спеціальну конфіскацію²³⁹. Саме з цього часу для вчених постала проблема щодо відмежування її від існуючої конфіскації майна як виду покарання.

Традиційно в кримінальному праві спеціальну конфіскацію розглядають як вилучення знарядь і засобів вчинення кримінального правопорушення, речей, вилучених з обігу, майна та доходів, здобутих кримінально протиправним шляхом. Така позиція дала підстави окремим вченим питання спеціальної конфіскації віднести до норм кримінального процесуального права, а не кримінального²⁴⁰.

Усвідомлюючи, що дискусія стосовно природи спеціальної конфіскації триває, зауважимо наступне. Ми зазначали, що на сьогодні реакція держави не обмежується одним лише покаранням. У зв'язку із доповненням КК України нормами про спеціальну конфіскацію майна, як заходу кримінально-правового характеру у доктрині кримінального права, подальші наукові розробки повинні бути спрямовані на модернізацію

²³⁸ Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Закон України від 18.10.2006 № 251-V. Відомості Верховної Ради України. 2006. № 50. Ст. 496. URL : <http://nsj.gov.ua/files/1396935490Конвенція%20ООН%20проти%20корупції.pdf>

²³⁹ Про внесення змін до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 18.04.2013 № 222-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 11. Ст. 131. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_43331

²⁴⁰ Назимко Є. С. Щодо статусу спеціальної конфіскації майна. *Адвокат*. 2009. № 105. С. 23; Мельникова-Крикун В. М. Спеціальна конфіскація. *Право і безпека*. 2005. № 4. С. 90.

зовнішньої форми закріплення норм про цей кримінально-правовий захід впливу з урахуванням практики його застосування²⁴¹. На нашу думку, доповнення КК України ст.ст. 96-1 та 96-2, у яких йдеться про спеціальну конфіскацію, свідчить про те, що законодавець правову природу спеціальної конфіскації розглядає як один із кримінально-правових заходів. Проте розміщення норм про спеціальну конфіскацію до розділу КК України, в якому йдеться про інші заходи кримінально-правового характеру, не для всіх експертів є підставою для того, аби вважати спеціальну конфіскацію саме іншим заходом кримінально-правового характеру.

Свідченням цьому є висновок комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності на проєкт Закону, який згодом втілюється в Закон України від 18.04.2013 «Про внесення змін до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України»²⁴². Так, у висновку наголошувалося на тому, що його розробники так й не визначились у питанні про правову природу описаної в проєкті спеціальної конфіскації. Враховуючи, що метою цього проєкту було вдосконалення процедур здійснення конфіскації, то, як зазначають експерти комітету, було б правильним вважати спеціальну конфіскацію питанням процесуального, а не матеріального кримінального права і конкретизувати положення щодо неї у кримінальному процесуальному, а не в кримінальному законодавстві. У такому разі зміни до КК України, запропоновані цим проєктом, оцінюювані як зайві, оскільки регулювання відповідних питань не відноситься до предмета КК України. У висновку зазначається, якщо «спеціальна конфіскація» розглядається як вид кримінального покарання, то нелогічним виглядає оформлення та викладення вміщеного у проєкті нормативного матеріалу, оскільки правові норми про певний вид покарання повинні знаходитись у розділі X КК України «Покарання та його види», а не в окремому розділі, вміщеному після розділу про примусові заходи медичного характеру та примусове лікування. У разі визнання спеціальної конфіскації заходом безпеки, а такого висновку експерти дійшли через те, що нові статті КК пропонується включити до розділу, в якому передбачені норми про примусові заходи медичного характеру, то таке її розуміння виглядає вкрай сумнівним. Заходи безпеки,

²⁴¹ Пироженко О. С. Спеціальна конфіскація: загальні аспекти й еволюція вітчизняної кримінально-правової думки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 75.

²⁴² Про внесення змін до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 18.04.2013 № 222-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 11. Ст. 131. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_43331

як вказується у висновку, – це профілактичні заходи, які можуть передбачатись у кримінальному законі і застосовуватись для запобігання вчиненню певними особами нових суспільно небезпечних діянь. При цьому заходи безпеки застосовуються щодо певних осіб замість покарання у випадках, коли застосування покарання неможливе²⁴³. На нашу думку, інші заходи кримінально-правового характеру тим і відрізняються від покарання, що можуть застосовуватись разом з ним.

Вважаємо, що ця позиція знаходить своє підтвердження й у міжнародних актах. Зокрема, в рекомендаціях FATF (Міжнародна група з протидії відмиванню брудних грошей – *прим. авт.*) стосовно міжнародних стандартів з протидії відмиванню коштів та фінансуванню тероризму і розповсюдженню зброї масового знищення окремо йдеться про конфіскацію. Передусім, відповідно до цих стандартів країни повинні вжити заходів, аналогічних наведеним у Віденській та Палермській конвенціях, а також Конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму, включаючи законодавчі, які можуть бути необхідними для надання компетентним органам цих країн повноважень для замороження або арешту та конфіскації, без порушення прав добросовісних третіх сторін: (а) легалізованої власності, (б) доходів, одержаних від засобів, що використовувалися або намагались використовуватися для вчинення фінансування тероризму, терористичних актів або терористичних організацій, або (с) майна відповідної вартості²⁴⁴.

Отже, у разі вчинення терористичних актів суди мають широко використовувати спеціальну конфіскацію як захід, який передбачений нормами КК України. Проте, на нашу думку, від конфіскації майна як виду покарання слід відмовитися. Як зазначила Н.О. Гуторова, застосування конфіскації як виду покарання є пережитком командної системи. На зміну їй має прийти спеціальна конфіскація²⁴⁵.

Слід розглянути й інші види покарань, які можуть бути застосовані як додаткові. Так, позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу як вид покарання, як свідчать матеріали судової практики, ще не застосовувався щодо осіб, які вчинили

²⁴³ Висновок на проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України)». URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46599

²⁴⁴ Міжнародні стандарти щодо боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення : Рекомендації FATF, затверджені Пленарним засіданням FATF у лютому 2012 року. URL : http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2018/20181221/BOOK/FATF%20Recommendation_s_UKR_17_12_2018.pdf

²⁴⁵ Гуторова Н. О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2002. С. 361-362.

терористичні акти. Проте, зважаючи на положення ст. 54 КК України, до засудженого за вчинення такого кримінального правопорушення є можливим застосування й такого додаткового виду покарання. Для цього у суду є всі необхідні підстави. По-перше, терористичний акт є тяжким злочином (ч. 1 ст. 258 КК України), а терористичний акт з кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками (ч.ч. 2, 3 ст. 258 КК України) – особливо тяжким. По-друге, особу, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, є чого позбавляти. По-третє, цей вид покарання застосовується й у тих випадках, коли він не передбачений санкцією статті Особливої частини КК України, й особа може бути позбавлена за вироком суду цього звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу на підставі норм Загальної частини КК України.

Вважаємо, що вчинення терористичного акту є несумісним із носінням спеціальних звань, оскільки присвоюються вони за значні досягнення, які є надбанням суспільства. У разі вчинення терористичного акту особа своїми діями навпаки руйнує конструктивні відносини. Для неї навпаки суспільство зі своїми устоями підлягає знищенню. Тому вважаємо, що в разі вчинення терористичного акту особою, яка має військове, спеціальне звання, ранг, чин або кваліфікаційний клас, суди мають позбавляти таких звань.

Інший вид покарання, а саме позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю, також не зазначається в санкціях норми, що передбачає кримінальну відповідальність за вчинення терористичного акту. Проте, відповідно до ч. 2 ст. 55 КК України це покарання може бути призначене й у випадках, коли воно не передбачене в санкції статті (санкції частини статті) Особливої частини КК України за умови, що з урахуванням характеру кримінального правопорушення, вчиненого за посадою або у зв'язку із заняттям певною діяльністю, особи засудженого та інших обставин справи суд визнає за неможливе збереження за ним права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю²⁴⁶.

Стосовно терористичних актів вважаємо, що в будь-якому разі суди мають можливість застосовувати цей вид покарання до осіб, що є службовими, за ознакою виконання функцій представника влади й вчинили таке кримінальне правопорушення. Перебування особи на посаді в органах державної влади або в органах місцевого самоврядування, покладає на особу підвищену відповідальність за суспільство та державу. Вчинення терористичного акту свідчить, що особа навпаки керується мотивами дестабілізації обстановки в суспільстві. Виникає цілком

²⁴⁶ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

закономірне запитання – чи можна після засудження такій особі займатися державними справами? Звісно, що державна служба має низку обмежень, серед яких є незнята та непогашена судимість. Проте ці обмеження є наслідком судимості, яка в свою чергу є правовим наслідком іншого покарання, ніж позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Як додатковий вид покарання позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю призначається на строк від одного до трьох років. При призначенні позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як додаткового покарання до позбавлення волі на певний строк – воно поширюється на увесь час відбування основного покарання і, крім цього, на строк, встановлений вироком суду, що набрав законної сили. При цьому строк додаткового покарання обчислюється з моменту відбуття основного покарання. Це також дієвий спосіб впливу як на засудженого, так й інших осіб, що дозволяє запобіганню вчинення кримінальних правопорушень. У разі вчинення терористичного акту суд має розглянути питання щодо доцільності призначення й позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю. У сукупності із позбавленням волі, від відбування якого особу може бути звільнено на підставі ст. 75 КК України, попередньо застосувавши ст. 69 КК України, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю здатне досягнути законодавчо визначених цілей.

Наряду з покаранням застосовуються й інші форми кримінально-правового реагування на вчинення терористичного акту, зокрема звільнення від покарання. Чинне кримінальне законодавство на відміну від раніше діючого містить окремий розділ Загальної частини КК України, зокрема розділ XII, який присвячений питанням звільнення від покарання та його відбування.

Враховуючи те, що санкції ст. 258 КК України передбачають позбавлення волі та альтернативою його застосування є довічне позбавлення волі, то виникає логічне питання: чи можливе за таких умов звільнення особи від покарання та його відбування?

На сьогодні в доктрині кримінального права триває дискусія з приводу змісту поняття «звільнення від покарання»²⁴⁷. Ми виходимо з того, що звільнення від покарання – це відмова держави від застосування покарання до особи, яку обвинувальним вироком суду було визнано

²⁴⁷ Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : монограф. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. 728 с.; Книженко О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. 207 с.

винною у вчиненні кримінального правопорушення. Таке визначення звільнення від покарання яскраво показує різницю між звільненням від покарання та звільненням від кримінальної відповідальності. Звільнити від покарання можна лише особу, яку суд визнав у вироці винною у вчиненні кримінального правопорушення. Звільнення ж від кримінальної відповідальності має місце до винесення судом обвинувального вироку й процесуально оформлюється постановою (ухвалою) суду про закриття провадження у справі у зв'язку зі звільненням особи від кримінальної відповідальності. Також звільнення особи від кримінальної відповідальності та звільнення від покарання мають різні правові підстави, передбачені у відповідних статтях розділів IX та XII Загальної частини КК України. Також слід вказати на те, що особа, яка за вчинення кримінального правопорушення звільнена від кримінальної відповідальності, визнається такою, що не має судимості. Особа ж, яка звільняється від покарання, переважно визнається судимою.

Відповідно до ч. 4 ст. 74 КК України особа, яка вчинила кримінальний проступок або нетяжкий злочин, крім корупційних кримінальних правопорушень, кримінальних правопорушень, пов'язаних з корупцією, порушень правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керували транспортними засобами у стані алкогольного, наркотичного чи іншого сп'яніння або перебували під впливом лікарських препаратів, що знижують увагу та швидкість реакції, може бути за вироком суду звільнена від покарання, якщо буде визнано, що з урахуванням бездоганної поведінки і сумлінного ставлення до праці цю особу на час розгляду справи в суді не можна вважати суспільно небезпечною²⁴⁸. Проте за терористичний акт законодавець передбачає покарання більше ніж п'ять років, а це означає, що це кримінально протиправне діяння не може визнаватися ні кримінальним проступком, ні нетяжким злочином.

Відповідно до кримінального законодавства України виділяють низку видів звільнення від відбування покарання. Так, одним із видів звільнення від відбування покарання є звільнення від відбування покарання з випробуванням (ст. 75 КК України), сутність якої полягає у тому, що суд, призначаючи покарання у виді виправних робіт, службового обмеження для військовослужбовців, обмеження волі, а також позбавлення волі на строк не більше п'яти років, враховуючи тяжкість кримінального правопорушення, особу винного та інші обставини справи, дійде висновку про можливість виправлення засудженого без відбування покарання, він може прийняти рішення про таке звільнення. Крім того,

²⁴⁸ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

суд може прийняти рішення про звільнення від відбування покарання з випробуванням у випадку затвердження угоди про примирення або про визнання вини²⁴⁹.

Вирішуючи питання про звільнення від відбування покарання з випробуванням, слід виходити не від межі санкції норми статті, за якою засуджують особу, а від покарання, яке призначено за вироком суду. Таке можливе у разі одночасного застосування ст.ст. 69 та 75 КК України. Аналіз практики призначення покарання за кримінальні правопорушення терористичної спрямованості свідчить, що за вчинення терористичних актів суди одночасно не застосовували ст.ст. 69 та 75 КК України, але така можливість не виключається.

Необхідно також відзначити й те, що санкція ст. 258 КК України в якості додаткового факультативного покарання передбачає конфіскацію майна. Відповідно до ст. 77 КК України під час звільнення від відбування покарання з випробуванням є можливим не тільки призначення, а й реальне застосування таких додаткових покарань як штраф, позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю та позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу. Закон виключає можливість призначення в таких випадках лише одного додаткового покарання – конфіскації майна²⁵⁰.

Також допускається звільнення від відбування покарання з випробуванням вагітних жінок і жінок, які мають дітей віком до семи років (ст. 79 КК України), при цьому покарання не повинно перевищувати п'яти років позбавлення волі та жінка не повинна ухилятися від виховання дитини, догляду за нею. Крім того, до жінок може бути застосоване звільнення від відбування покарання, якщо вони вагітні або мають дітей віком до трьох років (ст. 83 КК України). Особливість такого звільнення полягає у тому, що після досягнення дитиною трирічного віку або в разі її смерті суд залежно від поведінки засудженої може звільнити її від покарання або замінити його більш м'яким покаранням чи направити засуджену для відбування покарання, призначеного за вироком. У цьому разі суд може повністю або частково зарахувати у строк відбування покарання час, протягом якого засуджена не відбувала покарання²⁵¹.

Законодавець у КК України виділяє й такий вид звільнення від відбування покарання як у зв'язку із закінченням строків давності виконання обвинувального вироку (ст. 80 КК України). Строки давності у разі вчинення терористичного акту становитимуть: для кримінального

²⁴⁹ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

²⁵⁰ Там само.

²⁵¹ Там само.

правопорушення без кваліфікуючих ознак – п'ять років, з кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками – десять та п'ятнадцять років (строк залежатиме від призначеного покарання). У разі засудження особи до довічного позбавлення волі, питання про застосування давності має вирішуватися судом. Якщо суд не визнає за можливе застосування давності, довічне позбавлення волі замінюється позбавленням волі. Слід зазначити, що цей вид звільнення щодо вчинення особою терористичного акту в Україні ще не застосовувався.

Згідно зі ст. 81 КК України особа, яка засуджена за вчинення терористичного акту, може бути умовно-достроково звільнена від подальшого відбування покарання. Умовою такого звільнення є невчинення нового кримінального правопорушення протягом строку, який залишився до моменту закінчення відбуття покарання. Відповідно до ч. 1 ст. 81 КК України особу може бути звільнено повністю або частково також й від відбування додаткового покарання. Відповідно до роз'яснень Верховного Суду України таким додатковим покаранням, від якого можна звільнити достроково (тобто до закінчення строку), є лише позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю²⁵².

До особи, яка вчинила терористичний акт, може бути здійснена така заміна невідбутої частини покарання більш м'яким (ст. 82 КК України), при цьому необхідно витримати низку умов: особа має фактично відбути позбавлення волі (це не менше половини строку призначеного покарання за кримінальне правопорушення без кваліфікуючих ознак та відповідно – не менше двох третин строку покарання за вчинення кримінального правопорушення з кваліфікуючими та особливо кваліфікуючими ознаками); засуджений став на шлях виправлення.

Зважаючи на те, що трапляються випадки, коли особа, яка вчинила кримінальне правопорушення, зокрема терористичний акт, хворіє на тяжку психічну хворобу²⁵³, є підстави говорити про можливість звільнення її від покарання за хворобою. Така тяжка хвороба перешкоджає відбуванню покарання, оскільки особа має усвідомлювати те, що з нею відбувається, а саме те, що вона відбуває покарання. Для цього виду звільнення законодавець не обмежується тяжкістю вчиненого кримінального правопорушення, тому застосовуватися воно може й за вчинення особливо тяжких злочинів (ст. 84 КК України).

²⁵² Про умовно-дострокове звільнення від відбування покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 2. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-02>

²⁵³ Ухвала Центрального районного суду м. Миколаєва від 01.12.2014. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41747037>

Суди активно застосовують альтернативу засудженню особи – звільнення її від кримінальної відповідальності, причому кількість осіб, звільнених від кримінальної відповідальності, зростає з кожним роком²⁵⁴.

Звільнення від кримінальної відповідальності визначають як відмову держави від офіційного осуду особи, діяння якої містить склад кримінального правопорушення, у зв'язку із чим така особа позбавляється також кримінально-правових заходів несприятливого характеру, які могли бути покладені на неї у зв'язку з її засудженням²⁵⁵.

Реформування сучасної кримінально-правової доктрини зумовлює активний розвиток інституту звільнення від кримінальної відповідальності. Стосовно загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, які передбачені у Загальній частині КК України, зазначимо, що з передбачених п'яти видів звільнення у разі вчинення терористичного акту можливий тільки один вид звільнення – це звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності на підставі ст. 49 КК України.

У разі вчинення терористичного акту без кваліфікуючих ознак особа звільняється від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності, якщо з дня вчинення нею кримінального правопорушення і до дня набрання вироком законної сили минуло десять років (п. 4 ч.1 ст. 49 КК України), а у разі вчинення кримінального правопорушення з кваліфікуючими чи особливо кваліфікуючими ознаками цей строк складатиме п'ятнадцять років (п. 5 ч.1 ст. 49 КК України).

Слід зазначити, що загальними умовами застосування інституту давності щодо притягнення осіб до кримінальної відповідальності є: 1) закінчення передбачених законом строків після вчинення кримінального правопорушення до дня набуття вироком законної сили; 2) невчинення під час цих строків нового кримінального правопорушення; 3) відсутність ухилення від досудового розслідування або суду. У разі недодержання другої умови – строк давності переривається (ч. 3 ст. 49 КК України), а якщо ж не дотримано третю ознаку – строк зупиняється (ч. 2 ст. 49 КК України)²⁵⁶.

²⁵⁴ Козак О. С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні : монограф. ; за ред. О.М. Бандурки. Київ : Освіта України, 2009. С. 125.

²⁵⁵ Ковітіді О. Ф. Окремі проблеми кримінально-правового регулювання звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 3. С. 97; Скибицкий В. В. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания. Киев : Наукова думка, 1987. С. 7-26.

²⁵⁶ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Чільне місце в структурі цього інституту посідають норми, що стосуються спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності. Як зазначив І.М. Копотун, спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності мають особливі ознаки: передбачені для вичерпного переліку злочинів; містяться лише в нормах Особливої частини КК; умови їх застосування пов'язані з позитивною післязлочинною поведінкою особи; юридичні підстави спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності передбачені деякими частинами статей і здебільшого стосуються тяжких та особливо тяжких злочинів²⁵⁷.

Так, поряд із встановленням кримінальної відповідальності за вчинення терористичного акту законодавець передбачив у ч. 6 ст. 258 КК України й звільнення від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене ч.1 ст. 258 КК України, а саме: особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті в частині погрози вчинення терористичного акту, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла його припиненню або розкриттю, у разі якщо внаслідок цього і вжитих заходів було відвернено небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, якщо в її діях немає складу іншого злочину²⁵⁸.

Слід зазначити, що на момент прийняття у 2001 р. КК України ст. 258 існувала в іншій редакції. Зокрема, у ч. 4 цієї статті передбачалася відповідальність за створення терористичної групи чи терористичної організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації. Відповідно й звільнення від кримінальної відповідальності передбачалося за вчинення зазначених дій для особи, яка не є організатором чи керівником терористичної групи чи терористичної організації та яка добровільно повідомила про вчинення вказаних дій правоохоронний орган і сприяла припиненню існування або діяльності терористичної групи чи організації або розкриттю злочинів, вчинених у зв'язку із створенням або діяльністю такої групи чи організації, якщо в її діях немає складу іншого злочину.

²⁵⁷ Копотун І. М. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності. *Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція* : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 листоп. 2015 р.). Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 160.

²⁵⁸ Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Науковцями неодноразово досліджувалося питання щодо доцільності існування заохочувальної норми щодо звільнення від кримінальної відповідальності за терористичний акт, підстав та умов такого звільнення²⁵⁹, разом з тим існують різні точки зору на це питання.

Варто зазначити, що підставами звільнення від кримінальної відповідальності мають стати вихідні, головні положення, які пояснюють це звільнення, на відміну від умов, які лише становлять те середовище, у якому виникають, існують і розвиваються підстави. У зв'язку з цим виникає питання: Чи можна констатувати, що положення, які містяться в ч. 6 ст. 258 КК України, є підставами звільнення від кримінальної відповідальності? Зокрема, в цій нормі зазначено, щоб бути звільненою потрібно додержання наступних вимог: 1) особа має здійснити погрозу вчинення терористичного акту; 2) добровільно повідомити правоохоронний орган про цей злочин; 3) таке повідомлення має статися до повідомлення особі про підозру у вчиненні нею злочину; 4) особа має сприяти його припиненню або розкриттю; 5) внаслідок вжитих заходів було відвернено небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків.

На нашу думку, якщо говорити про підстави, то вона має бути достатньою. Кожна з названих ознак не є достатньою для звільнення. Потрібно встановити їх сукупність. Отже, доводиться констатувати, що в ч. 6 ст. 258 КК України законодавець називає умови звільнення, які лише у сукупності становитимуть підставу звільнення від кримінальної відповідальності.

Наявність першої із зазначених умов свідчить, що особою має бути вчинено саме погрозу вчинення терористичного акту. Вона має бути реальною. Погроза вчинення вищевказаних дій передбачає доведення до відома органів державної влади чи місцевого самоврядування, службових осіб, об'єднань громадян, юридичних або фізичних осіб наміру винного вчинити терористичний акт. Така погроза може бути виявлена в будь-якій формі. Саме з цього моменту кримінальне правопорушення вважається

²⁵⁹ Серкевич І. Р. Кримінологічні детермінанти та кримінально-правова протидія тероризму : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2015. С. 148-151; Книженко О. О. До питання звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення терористичного акту. *Державна політика у сфері протидії тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України* : зб. матер. Інтернет-конф. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2015. С. 86–89; Шамара О. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за участь у терористичній діяльності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ України*. 2009. № 3 (44). С. 201–206; Яценко С. С. Про спеціальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності за терористичний акт, передбачену ч. 5 ст. 258 КК України. *Тероризм і національна безпека України* : матер. міжнар. конф. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. С. 269–275.

закінченим, тобто саме з моменту висловлення погрози вказана форма кримінально протиправного прояву є закінченою.

Друга умова – добровільно повідомити правоохоронний орган про це кримінальне правопорушення. Це означає, що особа добровільно, тобто за власною волею, надає інформацію про кримінальне правопорушення та обставини його вчинення, а також повідомляє про співучасників, місцезнаходження знарядь та засобів вчинення кримінального правопорушення тощо. Реалізація положення, визначеного зазначеною статтею КК України, спрямована також на підвищення ефективності діяльності щодо виявлення та розслідування кримінальних правопорушень, зокрема на скорочення строків їх проведення.

Третя умова такого звільнення вимагає, щоб повідомлення сталося до повідомлення особі про підозру у вчиненні нею кримінального правопорушення. Відповідно до п. 14 ст. 3 КПК України притягнення до кримінальної відповідальності як стадія кримінального провадження починається з моменту повідомлення особі про підозру у вчиненні кримінального правопорушення²⁶⁰. Саме через положення цієї норми й зазначена така вимога в ч. 6 ст. 258 КК України.

Четвертою умовою є сприяння його припиненню або розкриттю злочину. Сприяння розкриттю злочину – це будь-які дії особи, що мають на меті надати допомогу правоохоронним органам у встановленні обставин справи, а також осіб, причетних до вчиненого злочину. Стосовно сприяння припиненню злочину відзначимо те, що має місце законодавча помилка.

Наявність першої із зазначених умов свідчить, що особою має бути вчинено закінчений злочин – це виконання погрози вчинення терористичного акту. Проте наявність четвертої з названих умов вимагає того, щоб особа сприяла припиненню погрози вчинення терористичного акту. Таким чином, припинення погрози має відбуватися до моменту її доведення до адресата. Проте якщо таке станеться – особа не доводить кримінально протиправний намір до кінця з власної волі, оскільки в четвертій із вказаних умов йдеться про сприяння. А сприяння – це добровільні дії. За таких обставин ми не можемо говорити про наявність в діях особи посткримінальної поведінки, оскільки таке можливе після вчинення злочину.

О.О. Книженко, аналізуючи умови звільнення від кримінальної відповідальності за цей злочин, припустила, що ця умова є атавізмом від попередніх умов звільнення від кримінальної відповідальності, які передбачалися за створення терористичної групи чи терористичної

²⁶⁰ Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>

організації, керівництво такою групою чи організацією або участь у ній, а так само матеріальне, організаційне чи інше сприяння створенню або діяльності терористичної групи чи терористичної організації. Саме під час вчинення названих дій можна було б сприяти припиненню існування або діяльності таких груп²⁶¹.

П'ятою умовою звільнення є відвернення небезпеки для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків з огляду на вжиті заходи. На наш погляд, відображення цієї умови у кримінально-правовій нормі є недоцільним, оскільки відвернути можна те, що має здійснитися, а під час же висловлення погрози відсутнє заподіяння небезпеки для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків.

У зв'язку з зазначеним вважаємо за необхідне внести зміни до ч. 6 ст. 258 КК України та викласти норму у такій редакції: «Особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті в частині погрози вчинення терористичного акту, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин та сприяла його розкриттю»²⁶².

Слід зазначити, що в антитерористичних законодавствах Італії, Федеративної Республіки Німеччини та в деяких інших країнах передбачені заохочувальні норми для осіб, які, будучи причетними до терористичної діяльності, сприяють органам правопорядку або судовій владі затримати виконавців або співучасників учинення акції тероризму чи попереджують їх про готування злочину з метою прийняття необхідних заходів для запобігання вчиненню терористичних акцій²⁶³.

Наприклад, у КК Республіки Узбекистан передбачено заохочувальну норму, а саме: особа, яка брала участь у підготовці тероризму, звільняється від кримінальної відповідальності, якщо вона своєчасним попередженням органів влади або іншим способом активно сприяла

²⁶¹ Книженко О. О. До питання звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення терористичного акту. *Державна політика у сфері протидії тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України* : зб. матер. Інтернет-конф. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2015. С. 86-89.

²⁶² Чорний О. Кримінально-правове регулювання на вчинення терористичного акту – наукова дискусія. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 верес. 2016 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 377.

²⁶³ Петрищев В. Е. Антитеррористическое законодательство за рубежом. Современный терроризм: состояние и перспективы ; под ред. Е. И. Степанова. Москва : Эдиториал УРСС, 2000. С. 234.

запобіганню настання тяжких наслідків і реалізації цілей терористів, якщо в діях цієї особи не міститься іншого складу злочину (ч. 4 ст. 155)²⁶⁴.

Враховуючи зарубіжний досвід щодо правової регламентації звільнення від кримінальної відповідальності за тероризм та з метою запобігання вчиненню майбутніх терористичних актів пропонується передбачити також у ч. 6 ст. 258 КК України звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка брала участь у готуванні до вчинення терористичного акту, але надала інформацію, що робить це виправданим у порівнянні з її власними протиправними діями. Зазначену пропозицію підтримали 83 % опитаних нами слідчих та 71 % працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів.

У зв'язку з цим вважаємо за необхідне абз. 2 ч. 6 ст. 258 КК України викласти в наступній редакції: «Особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті в частині готування до вчинення терористичного акту, якщо вона своєчасним попередженням або іншим способом активно сприяла запобіганню настання тяжких наслідків і реалізації цілей терористів, якщо в діях цієї особи не міститься іншого складу кримінального правопорушення».

²⁶⁴ Станіч В. С. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан. Київ : ОВК, 2019. С. 88-89.

РОЗДІЛ 3

КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ПРОТИДІЇ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ

3.1. Кримінологічна характеристика та причинно-умовний комплекс детермінації терористичного акту

Злочинність – це історичне мінливе соціальне та кримінально-правове явище, що охоплює сукупність злочинів, вчинених у відповідній державі за той чи інший період часу. Стан злочинності неоднаковий у різних соціально-економічних формаціях. Її рівень і структура змінюються на окремих етапах розвитку певної формації залежно від змісту і тенденції, причин і умов злочинів, а також від визначення державою кола діянь, які є злочинними²⁶⁵.

Злочинність характеризується кількісними (стан, рівень, динаміка) та якісними (структура, характер) показниками. Слід зазначити, що стан злочинності визначається із кількості кримінальних правопорушень, учинених на тій чи іншій території за певний період часу; рівень злочинності – із кількості кримінальних правопорушень, учинених на тій чи іншій території за певний період часу на задане число мешканців. Географія злочинності означає розподіл вчинених кримінальних правопорушень відносно даної категорії осіб за видами розселення людей за різними регіонами і типами населених пунктів²⁶⁶. У свою чергу структура злочинності – це внутрішня, притаманна їй ознака, що розкриває її будову, окремі складові частини в загальній їх сукупності за визначений відрізок часу та на визначеній території. Від того, яка структура злочинності, залежить і напрям головного удару в її протидії. Структура виразно показує, що таке злочинність у безпосередніх конкретних умовах, яка визначаюча якість цього явища. Динаміка злочинності – це показник, який відображає зміну її рівня та структури протягом певного тимчасового періоду. На динаміку злочинності як соціально-правове явище впливають дві групи факторів. Перша – це причини та умови злочинності, демографічна структура населення й інші фактори, соціальні процеси та явища. Друга – це зміни законодавства, що розширюють або звужують сферу кримінально протиправних діянь²⁶⁷.

²⁶⁵ Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : ПАЛИВОДА, 2006. С. 26.

²⁶⁶ Бузало П. М., Денисов С. Ф., Кириченко О. В. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. С. 14.

²⁶⁷ Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Вказ. праця. С. 67.

Саме через зазначені кримінологічні показники ми розкроємо терористичний акт як кримінально протиправне діяння, що відноситься до кримінальних правопорушень проти громадської безпеки.

Слід зазначити, що за статистичними даними Офісу Генерального прокурора у 2013 р. на території України було зареєстровано 7772 кримінальних правопорушень проти громадської безпеки, у 2014 – 11947, 2015 – 11699, 2016 – 10903, 2017 – 11773, 2018 – 10711, 2019 – 10313, 2020 – 7901, 2021 – 6487²⁶⁸ [Таблиця 1].

Таблиця 1

Статистичні дані щодо зареєстрованих терористичних актів в Україні

Період часу	Кількість зареєстрованих кримінальних правопорушень проти громадської безпеки	Кількість зареєстрованих терористичних актів
2013	7772	4
2014	11947	1499
2015	11699	1295
2016	10903	1865
2017	11773	1385
2018	10711	950
2019	10313	909
2020	7901	465
2021	6487	332

Як зазначив О.В. Кириченко, структура злочинів проти громадської безпеки до 2013 року майже не змінювалося. Одним із поширених видів злочинів проти громадської безпеки у різні часи незалежності України було незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України), що складало близько 95 % від загальної кількості зареєстрованих злочинів цієї категорії. Але в 2014 та 2015 рр. структура злочинів проти громадської безпеки змінилася у зв'язку з тим, що значно зросла кількість: терористичних актів; завідомо неправдивих повідомлень про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності; викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем; порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки. При цьому правоохоронні органи стали виявляти та реєструвати злочини, які до 2013 р. не потрапляли до кримінально-правової статистики, зокрема: сприяння учасникам злочинних організацій та укриття їх злочинної діяльності; втягнення у вчинення терористичного акту; публічні заклики до вчинення терористичного акту; створення терористичної групи чи терористичної

організації; створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань; напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення; незаконне виготовлення, переробка чи ремонт вогнепальної зброї або незаконне виготовлення бойових припасів, вибухових речовин, вибухових пристроїв; порушення вимог режиму радіаційної безпеки. Про викладене свідчить і структура злочинів проти громадської безпеки за 2014-2015 рр. Так, 62 % цієї групи злочинів складають незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами (ст. 263 КК України); 12 % – терористичний акт (ст. 258 КК України); по 6 % – створення терористичної групи чи терористичної організації (ст. 258-3 КК України) та завідомо неправдиве повідомлення про загрозу безпеці громадян, знищення чи пошкодження об'єктів власності (ст. 259 КК України); 4 % – створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань (ст. 260 КК України); по 3 % – викрадення, привласнення, вимагання вогнепальної зброї, бойових припасів, вибухових речовин чи радіоактивних матеріалів або заволодіння ними шляхом шахрайства або зловживання службовим становищем (ст. 262 КК України) та порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки (ст. 270 КК України); 4 % – інші злочини проти громадської безпеки²⁶⁹. Така тенденція характерна й на сьогодні.

Як зазначив В.В. Мокляк, питома вага терористичних злочинів у 2019 р. становить 10,8 % від загальної кількості облікованих злочинів у сфері громадської безпеки. У структурі цих злочинів суттєво переважають терористичні акти (71,68 %); другу позицію посідає створення терористичної групи чи терористичної організації (та участь у них) (23,65%); на третьому місці – фінансування тероризму (4,16%); інші терористичні злочини становлять (0,51 %) ²⁷⁰.

Отже, значне місце у структурі кримінальних правопорушень проти громадської безпеки займають терористичний акт та інші кримінальні правопорушення терористичної спрямованості.

Варто зазначити, що проблема тероризму, яка в ХХ столітті стояла гостро лише для окремих країн і регіонів, то у світлі подій, що відбулися у США 11 вересня 2001 року, вона стала актуальною для усього світу. Так, за даними дослідження О.О. Степанченко, з 2000 р. по 2016 р. у світі вчинено близько 165 терористичних актів. З 2010 р. частка етнорелігійного тероризму у загальній структурі тероризму в світі неухильно зростає: якщо у 2010 р. вона складала не більше 46 %, то у

²⁶⁹ Кириченко О. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією: проблеми теорії та практики: монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 117-118.

²⁷⁰ Мокляк В. В. Протидія терористичній діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності. Харків, 2020. С. 8.

2014-2016 рр. цей показник сягнув 90 %. Станом на вересень 2017 р. налічується 77 терористичних організацій, визнаних такими Радою Безпеки ООН, з них 73 (або 95 %) – терористичні організації етнорелігійної спрямованості²⁷¹.

Проблема високого рівня терористичної загрози в Україні почала існувати з 2014 року. Це пов'язано насамперед з бойовими подіями, що відбуваються у Донецькій та Луганській областях.

Відповідно до Заяви Верховної Ради України «Щодо протидії поширенню підтримуваного Російською Федерацією міжнародного тероризму» Україна зіткнулася з одним із найбільш складних і жорстоких видів тероризму – тероризму, який експортований сусідньою державою. З лютого 2014 року Україна зазнає агресії з боку держави, яка була одним із гарантів її незалежності й територіальної цілісності. Російська Федерація окупувала два українські регіони – Автономну Республіку Крим та місто Севастополь – і почала активно дестабілізувати ситуацію у південних і східних регіонах України. Не знайшовши підтримки цих дій серед українських громадян на сході та півдні країни, керівництво Російської Федерації перейшло до організації терористичної війни проти України. Верховна Рада України закликає парламенти та уряди країн світу визнати так звані «Донецьку народну республіку», «Луганську народну республіку» та інші подібні формування терористичними організаціями, докласти до цього зусиль як на національному, так і міжнародному рівні²⁷².

У зв'язку з цим рівень терористичних актів значно зріс. Якщо у 2013 році на території країни було вчинено 4 таких кримінальних правопорушень, то у 2014 – 1499, 2015 – 1295, 2016 – 1865, 2017 – 1385, 2018 – 950, 2019 – 909, 2020 – 465, 2021 – 332²⁷³ [Таблиця 1]. Як бачимо, тенденції розповсюдження цих кримінально протиправних діянь за період 2018-2021 рр. характеризується значним зменшенням у порівнянні з минулими роками.

На питання, які тенденції розповсюдження терористичних актів слід очікувати в майбутньому, більшість респондентів з числа опитаних

²⁷¹ Степанченко О. О. Протидія етнорелігійному тероризму : монограф. Харків : Константа, 2018. С. 391-392.

²⁷² Про Заяву Верховної Ради України «Щодо протидії поширенню підтримуваного Російською Федерацією міжнародного тероризму» : Постанова Верховної Ради України від 22.03.2014 № 1597-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 36. Ст. 2002.

²⁷³ Статистична інформація Офісу Генерального прокурора. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat>

працівників правоохоронних органів відповіли, що ситуація буде стабільною, без різких коливань у той чи інший бік (74 %) ²⁷⁴.

Аналіз тенденцій розповсюдження терористичних актів в Україні та результати опитування працівників правоохоронних органів дають підстави стверджувати про те, що різкого зниження реєстрації цих суспільно небезпечних діянь не передбачається. На зменшення рівня терористичних актів може вплинути у першу чергу стабілізація суспільно-політичної і соціально-економічної ситуації на Сході України.

Враховуючи внутрішні та зовнішні загрози національній безпеці зазначимо, що складна ситуація з протидії злочинам, пов'язаним з проявами сепаратизму та тероризму, спостерігається на території саме прикордонних областей, які межують з Російською Федерацією. Це створює реальну загрозу дестабілізації суспільно-політичної і соціально-економічної ситуації на Сході України. Також одним із чинників, який може вплинути на виникнення терористичних загроз та сепаратистських настроїв, крім інших, є перебування на території прикордонних областей криміногенних елементів із числа біженців та переселенців із Донецької, Луганської областей та Автономної Республіки Крим.

Аналіз матеріалів судових рішень, справ кримінального провадження, а також публікацій у засобах масової інформації дають підстави констатувати, що у більшості випадків аналізовані кримінальні правопорушення вчинюються щодо невизначеного кола осіб з метою впливу на прийняття рішень чи вчинення або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, або привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів терориста.

Для вчинення нових терористичних актів злочинці використовують новітні технології та досягнення технічного прогресу, при цьому вбачаються суттєві зміни у тактиці та удосконаленні методів при вчиненні терористичних актів. Як зазначили А.В. Серебренніков та М.В. Лебедев, злочинці знаходяться у пошуку нових засобів, джерел фінансування, що у свою чергу дозволяє розвиток матеріально-технічного та інформаційного оснащення, які потребують від контртерористичної діяльності постійного удосконалення ²⁷⁵.

Окремо слід акцентувати увагу на можливості застосування терористами комп'ютерних систем та комунікаційних мереж, за

²⁷⁴ Чорний О. М. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії терористичному акту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 169.

²⁷⁵ Серебренніков А. В., Лебедев М. В. К вопросу об уголовно-правовом противодействии терроризму. *Danish Scientific Journal*. 2019. № 28. Р. 33.

допомогою яких можливе виведення з ладу і руйнування потенційно небезпечних об'єктів, що прямо чи опосередковано створить загрозу виникнення надзвичайної ситуації, небезпеку для персоналу, населення та довкілля.

За даними Ю.Б. Данильченка, з лютого 2014 р. до грудня 2017 р. слідчими СБУ розслідувалося 7767 злочинів, передбачених ст. 258 КК України. Лише у 2017 р. було розпочато 2579 кримінальних проваджень по терористичним актам²⁷⁶. Разом з тим значна кількість кримінальних проваджень, які були розпочаті за ознаками вчинення терористичних актів (у тому числі незакінчених), у подальшому закривається у зв'язку з діями по обміну полоненими. Ще у певній, досить значній кількості вказаних кримінальних проваджень, відбувається перекваліфікація дій на підставі уточнення обставин вчинення злочину, а також у зв'язку із залученням затриманих за підозрою у вчиненні терористичних актів до негласного співробітництва на добровільних засадах²⁷⁷.

Станом на 1 листопада 2017 року в органах і установах кримінально-виконавчої служби відбувають покарання за терористичні злочини 517 осіб, з них 100 за злочини, передбачені ст.ст. 109–114 КК України, 305 осіб за ст.ст. 258–258-5 КК України та 112 осіб за ст. 260 КК України²⁷⁸. Слід зазначити, що за статистичними даними Офісу Генерального прокурора у 2014 році було виявлено 28 осіб, які вчинили терористичний акт, у 2015 – 68, 2016 – 25, 2017 – 23, 2018 – 12, 2019 – 4²⁷⁹. Всього було засуджено за терористичний акт з 2013 р. по 2021 р. 45 осіб, зокрема:

- 1) у 2013 р. одна особа до довічного позбавлення волі;
- 2) у 2014 р. не було засуджено осіб за вчинення терористичного акту;
- 3) у 2015 р. одна особа до позбавлення волі на строк понад 5 років – до 10 років;
- 4) у 2016 р. 7 осіб, з них одна особа до позбавлення волі на строк понад 2 років – до 3 років, 3 особи до позбавлення волі на строк понад 3 років – до 5 років, 2 особи до позбавлення волі на строк понад 10 років –

²⁷⁶ Данильченко Ю. Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія : монограф. Харків : Золота миля, 2018. С. 65.

²⁷⁷ Данильченко Ю. Б. Вказ. праця. С. 65-66.

²⁷⁸ Барабаш Є. Профілактика тероризму та протидія радикалізації людей у місцях позбавлення волі. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матер. II Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 груд. 2017 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. С. 110.

²⁷⁹ Чорний О. М. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії терористичному акту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 171.

до 15 років, одна особа до позбавлення волі на строк понад 15 років – до 25 років;

5) у 2017 р. 14 осіб, з них 2 особи до позбавлення волі на строк понад 3 років – до 5 років, 8 осіб до позбавлення волі на строк понад 5 років – до 10 років, 3 особи до позбавлення волі на строк понад 10 років – до 15 років. Одна особа була засуджена, але звільнена від покарання;

6) у 2018 р. 9 осіб, з них 2 особи до позбавлення волі на строк понад 1 року – до 2 років, 2 особи до позбавлення волі на строк понад 3 років – до 5 років, 2 особи до позбавлення волі на строк понад 5 років – до 10 років, 3 особи до позбавлення волі на строк понад 10 років – до 15 років;

7) у 2019 р. 6 осіб, з них 2 особи до позбавлення волі на строк понад 3 років – до 5 років, 2 особи до позбавлення волі на строк понад 5 років – до 10 років, одна особа до позбавлення волі на строк понад 10 років – до 15 років;

8) у 2020 р. 6 осіб, з них одна особа до позбавлення волі на строк понад 3 років – до 5 років, 3 особи до позбавлення волі на строк понад 5 років – до 10 років, 2 особи до позбавлення волі на строк понад 10 років – до 15 років;

9) у 2021 р. одна особа, яка була звільнена від відбування покарання²⁸⁰.

Результати багатьох досліджень свідчать, що терористами стають, як правило, чоловіки молодого (до 30 років) або зрілого (від 30 до 50 років) віку, недостатньо освічені (лише 54,3 % з них мали середню освіту), найчастіше (близько 70 %) не мають постійного джерела доходів. Досить висока серед них частка колишніх спортсменів, а також у минулому військовослужбовців – учасників бойових дій міжнародних та інших конфліктів²⁸¹.

Як зазначив В.В. Мокляк, з початку збройної агресії проти України на шлях терористичної діяльності першочергово стали радикально налаштовані молоді люди і противники діючого на той час політичного режиму, які брали участь у масових заворушеннях, захопленні державних будівель та споруд, викраденнях і вбивствах людей. Такі особи мають розмиті цінності і невизначені життєві перспективи, антиукраїнські погляди, сповідують екстремістську ідеологію, керуються прагненням безкарно вбивати військових і цивільне населення, знищувати майно та збагачуватися під час збройного конфлікту. Крім того, помітну роль у

²⁸⁰ Офіційний веб-портал «Судова влада України». URL : https://court.gov.ua/inshe/sudova_statystyka

²⁸¹ Джужа О. М., Никифорчук Д. Й., Комарницький В. М. та ін. Боротьба з тероризмом : навч. посіб. ; за заг. ред. В. В. Коваленка. Київ : Видавничий дім «Скіф», 2013. С. 66.

вчиненні терористичних злочинів відіграють колишні працівники силових структур і професійні військові. У зв'язку з цим автором запропоновано типологію терористів на підставі мотивації і спрямованості терористичної діяльності, згідно з якими в Україні за першим критерієм вирізняються корисливо вмотивовані терористи, ідеологічно вмотивовані терористи і терористи, які прагнуть стати відомими (прославитися), а за другим – політично спрямовані, націоналістично спрямовані і диверсійно спрямовані терористи²⁸².

На сьогодні існують проблеми щодо протидії терористичним актам, а також існують прогалини в нормативно-правових актах України, спрямованих на протидію цим явищам. Таке становище вимагає з боку держави, перш за все, ретельного вивчення криміногенних детермінант таких кримінальних правопорушень й подальшої розробки та здійснення заходів, спрямованих на протидію цьому вкрай негативному соціальному явищу сучасності.

Проблема детермінації злочинності посідає одне із центральних місць в кримінології. Причини та умови злочинності – це система негативних для відповідної суспільно-економічної формації та конкретної держави соціальних явищ, які детермінують злочинність як свій наслідок²⁸³. Загальновизнаним є те, що причини злочинності – це процеси і явища, які породжують злочинність як свій безпосередній наслідок, а умови є процесами та явищами, які самі безпосередньо не породжують злочинність, але сприяють дії причин, полегшують настання суспільно небезпечних наслідків.

М.Д. Шаргородський зазначив: «причинами злочинності у широкому значенні цього слова можна вважати всі ті обставини, без яких вона не могла б виникнути і не може існувати. Але всі ці обставини відіграють не однакову роль. Одні з них створюють лише реальну можливість злочинних мотивів, а інші перетворюють цю можливість у дійсність. Тому перші треба розглядати як умови, а другі як причини... Причинами злочинності є, як взагалі й причиною, ті активні сили, які своєю дією породжують її існування»²⁸⁴.

Сьогодні існують різні концепції пояснення причин злочинності. Кримінологічні теорії з цього приводу можна поділити на два напрями залежно від того, як вони визначають пріоритетну причину. Прихильники соціологічних теорій вбачають причину злочинності в умовах життя

²⁸² Мокляк В. В. Протидія терористичній діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності. Харків, 2020. С. 9-10.

²⁸³ Кримінологія : учебник ; под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. Москва : Издательство БЕК, 1998. С. 158-159.

²⁸⁴ Шаргородский М. Д. Преступность, ее причины и условия в социалистическом обществе. *Преступность и ее предупреждение* : сб. стат. Ленинград : Лениздат, 1966. С. 30.

суспільства, а представники біопсихологічних – в особі та природі людини. Як зазначив А.Ф. Зелінський, вказані напрями розрізняються лише в оцінці названих факторів кримінальної детермінації, але в принципі їх не заперечують²⁸⁵.

Дехто з кримінологів пояснює причини злочинності (включаючи причини конкретних кримінальних правопорушень) і соціальними, і психологічними факторами, які належать і до суспільного буття, і до свідомості (соціально-психологічний напрям)²⁸⁶.

Злочинність в Україні як система антисоціальних людських вчинків детермінується багатьма факторами: економічними, соціальними, політичними, ідеологічними тощо. Як вважають деякі кримінологи, їх налічується кілька сотень. Всі вони тісно переплітаються, взаємодіють і видозмінюються залежно від кількісних та якісних змін в умовах існування суспільства²⁸⁷.

Проблема існування конкретного кримінального правопорушення має певні причини та умови. В.М. Кудрявцев зазначає, що конкретний злочин – «елементарна частина» злочинності. Відносно цієї частини зберігають свої дії всі фактори, зв'язки, відносини, які властиві злочинності на загальносоціальному (філософському) та соціологічному рівнях. Тільки тепер ці фактори ще більше конкретизуються, певною мірою спрощуються у психологічну форму, пояснюючи цілі та мотиви поведінки окремої людини – злочинця²⁸⁸.

Із зазначеного вбачається, що на цих рівнях проявляється зв'язок між загальними причинами й умовами злочинності та окремого кримінального правопорушення. Загальні причини й умови різними сторонами «входять» в індивідуальні умови соціалізації особистості й водночас визначають конкретні ситуації, в яких вона діє. У свою чергу детермінанти окремих кримінальних правопорушень відображають на індивідуальному рівні загальні причини, умови злочинності й криміногенні ситуації.

Детермінантами кожного кримінального правопорушення є, з одного боку, особисті властивості конкретного індивіда – його потреби, погляди, інтереси, ставлення до різних соціальних цінностей і вимог, у тому числі

²⁸⁵ Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Харків : Рубікон, 2000. С. 45.

²⁸⁶ Долгова А. И. Криминология : учеб. пособ. Москва : Издательская группа НОРМА–ИНФРА-М, 1999. С. 127-129; Карпец И. И. Современные проблемы уголовного права и криминологии. Москва : Юридическая литература, 1976. С. 65-113; Кудрявцев В. Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования : учеб. пособ. Москва : Издательская группа «ФОРУМ–ИНФРА-М», 1998. С. 3-16.

²⁸⁷ Курс криминології: Загальна частина : підруч.: у 2-х кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. С. 189.

²⁸⁸ Кудрявцев В. Н. Вказ. праця. С. 16.

правових (внутрішні детермінанти); з іншого – сукупність зовнішніх обставин, які викликають намір та рішення вчинити кримінальне правопорушення (зовнішні детермінанти). Таким чином, існує взаємодія криміногенних властивостей особи, які склалися під впливом несприятливих умов її формування, із зовнішніми об'єктивними обставинами та ситуаціями. Можна визначити два рівні такої взаємодії особи із соціальною дійсністю. На першому створюється можливість вчинити кримінальне правопорушення конкретною особою, на другому – ця можливість реалізується²⁸⁹.

Фактори, що обумовлюють вчинення кримінального правопорушення певного виду, вчені-кримінологи чітко поділяють на безпосередні (спеціальні) причини та умови. «Причина у такому вузькому значенні – це вирішальний активний фактор, який з самого початку містить у собі реальну можливість цього наслідку. Умова – відносно пасивний фактор, який впливає на розвиток причинного зв'язку, але не породжує наслідок. Умова відіграє роль катализатора процесу: без необхідних умов не виникне наслідок»²⁹⁰.

Таким чином, на формування особи впливає безпосереднє середовище, в якому вона перебуває, соціальні групи (сім'я, друзі тощо), безпосередні умови життя (якість житла, харчування, одягу тощо). Негативні чинники іноді виступають як обставини (умови), що сприяють вчиненню кримінального правопорушення. Поряд з безпосередньою причиною кримінального правопорушення виділяють дві групи умов, що сприяють його вчиненню: умови, що негативно впливають на формування особистості правопорушника, та умови, що сприяли вчиненню самого кримінального правопорушення.

Існування терористичних актів, як і будь-якого іншого явища, має певні причини та умови. Вивчення цих факторів має важливе значення для запобігання цим кримінальним правопорушенням.

Причини та умови терористичних актів є похідними від загальних причин і умов злочинності у нашій країні та взаємопов'язані з економічними, політичними, ідеологічними, морально-психологічними, демографічним процесами у державі.

До війни на Донбасі дослідники визначали загальну модель чинників, які сприяють виникненню й розвитку в суспільстві конфліктогенної ситуації, що розв'язується у тому числі терористичним способом, таким чином: економічна криза; хронічна політична нестабільність; загальна структурна криза держави та її інститутів;

²⁸⁹ Курс кримінології: Загальна частина : підруч.: у 2-х кн. / О. М. Джу́жа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін. ; за заг. ред. О. М. Джу́жи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. С. 105.

²⁹⁰ Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Харків : Рубікон, 2000. С. 45.

руйнування історичних, культурних, моральних, гуманітарних цінностей; зростання націоналізму, національної нетерпимості, релігійного екстремізму та сепаратистських настроїв; слабкість державного апарату і, насамперед, корумпованість державних службовців; низький професіоналізм спецслужб; падіння авторитету влади, закону, віри в її здатність забезпечити безпеку громадян; зацікавленість у дестабілізації ситуації з боку інших держав, низки закордонних терористичних, релігійних, націонал-радикальних та інших організацій; негативні процеси у соціальній структурі, що призвели до маргіналізації багатьох соціальних груп; падіння життєвого рівня, стан психологічного дискомфорту, тривоги й безвиході, незахищеності, що відчула на собі значна частина населення; зростання соціальної агресивності²⁹¹.

Соціально-економічне підґрунтя терористичної діяльності у сучасній Україні становлять політичні та економічні негаразди, які призвели до сповільнення реалізації соціальних програм, зростання тіньового сектора економіки, корупції, наслідком чого є глибоке соціальне розшарування та посилення невдоволення населення. Мотивація тероризму базується на політичних цілях та принципах, які виражають ідеї руху, і навколо яких створюються певні інтереси, моральні орієнтації, ідеали учасників даного руху.

Як зазначив А.М. Деменко, в умовах глобалізації серед причин гострого спалаху терористичної діяльності є: швидкоплинний розвиток і прискорення розриву між багатими й бідними у внутрішньодержавному і міжнародному масштабах; прискорення науково-технічного прогресу; підвищення ролі та значення засобів масової інформації, які значною мірою сприяють формуванню іміджу терористів; поширення культурно-економічної експансії провідних країн світу; недосконалість правової системи, слабкість правоохоронних органів, корупція чиновників; комерціалізація всіх сторін життя і, як наслідок цього, руйнація морально-етичних засад²⁹². Крім того, у соціокультурній матриці детермінант терористичної діяльності, констатує А.М. Деменко, важливе місце посідає релігійна складова, яка у глобалізаційних динамічних умовах набуває квазірелігійного характеру. Детермінантою сучасного тероризму є ксенофобія – страх, лякання, неприязнь, ненависть, неприйняття того, кого вважають чужим, хто підозрюється у тому, що порушує рівновагу, локальну гармонію, автохтонність. Важливою детермінантою виникнення

²⁹¹ Вербенський М. Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації. *Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації* : збірн. матер. кругл. столу (м. Київ, 24 лютого 2011 р.). Київ : НІСД, 2011. С. 70.

²⁹² Деменко А. М. Феномен тероризму в умовах глобалізаційної динаміки (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 09.00.03 / Харк. ун-т Повітр. Сил ім. І. Кожедуба. Харків, 2008. С. 10.

терористичної діяльності в умовах глобалізації є етнокультурний чинник. Науковцем висувається й обґрунтовується теза, що в умовах глобалізації і становлення нового, мережевого економічного устрою стійкість будь-якої країни і можливість її розвитку визначатимуться вже не стільки збройними силами та природними ресурсами, скільки часткою цієї країни в нових базових галузях глобальної мережевої економіки. Нові глобалізаційні явища і тенденції розвитку призведуть до серйозної трансформації різних напрямів людської діяльності, у тому числі й феномену тероризму²⁹³.

До соціально-психологічних чинників слід віднести створення «позитивного фону» для терористичної діяльності, зокрема руйнування системи цінностей, покликаних консолідувати суспільство; проблеми організації дозвілля молоді; послаблення сімейно-побутових стосунків, залучення дітей до кримінальних осередків, здатних перетворюватись на терористичні групи; невідповідність між інтенсивними процесами урбанізації та міграції населення і рівнем соціального контролю тощо²⁹⁴.

Одним із чинників, що детермінують терористичний акт, є вплив засобів масової інформації на формування негативних соціально-психологічних властивостей особи злочинців²⁹⁵. На сьогодні завдяки вмілому і планомірному використанню засобів масової інформації терористичними групами та організаціями взято на озброєння і впроваджуються в практику спеціальні інформаційні технології. Засоби масової інформації виконують одну з провідних ролей у просуванні терористичної ідеології, залякуванні населення, популяризації та навіть героїзації терористів тощо. У цій ситуації держава не може залишатися «стороннім спостерігачем». Потрібне негайне «вирівнювання» ситуації та її коригування, зокрема у напрямі посилення інформаційної складової державної політики з метою захисту національної безпеки. Враховуючи подальший розвиток інформаційно-комунікативних технологій та глобалізацію необхідно зауважити, що «старі» методи захисту інформаційного суверенітету держави майже неефективні. Ефективне забезпечення інформаційної безпеки потребує активних та наступальних дій. Зокрема, існує необхідність налагодження у створенні громадського

²⁹³ Деменко А. М. Вказ. праця. С. 11.

²⁹⁴ Ляшенко В. М. Державна політика запобігання тероризму в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. управ. : 25.00.01 / Льв. регіон. ін.-т держ. управ. Нац. акад. держ. управ. при Президентові України. Львів, 2007. С. 8.

²⁹⁵ Кириченко О. В. Вплив засобів масової інформації на формування особи злочинця, що вчинює злочини проти громадської безпеки. *Сучасна кримінально-правова політика України: законотворчість та судова практика (тенденції, проблеми і шляхи їх подолання)* : матер. круглого столу (м. Дніпропетровськ, 22 квіт. 2016 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 87.

інституту контролю за діяльність мас-медіа, потрібне посилення взаємного обміну інформацією між державою та суспільством, конче необхідне запровадження єдиної концепції державної пропаганди.

Сьогодні вкрай актуальним є питання висвітлення інформації щодо позитивних здобутків держави, державних органів, суспільства нашої країни, спрямованих на формування у власного населення почуття патріотизму, гордості за нашу спільну історію, поваги до захисників Батьківщини, формування позитивного іміджу правоохоронних органів держави, виховання законослухняності у суспільстві та несприйняття будь-яких радикальних, сепаратистських, терористичних ідеологій тощо. Зазначені заходи мають бути спрямовані на формування суспільних настроїв з метою консолідації населення, спільного відновлення та побудови європейської демократичної та правової країни²⁹⁶.

Слід погодитись і з тезою про те, що особливо сприяють вчиненню терористичного акту такі чинники: слабкість державної влади, неефективна діяльність або навіть бездіяльність спецслужб; існування таємних і напівтаємних спільнот та організацій – релігійних, екстремістських, сектантських, революційних, сепаратистських тощо; схвалення, підтримка терористичних дій з боку релігійної або іншої групи, населення в цілому, а також іноземних держав; погляд на терористичну діяльність як на війну малих народів, які іншим способом не можуть добитися справедливості; наявність значного числа людей, професійно підготовлених для війни; давні традиції використання видів терористичної діяльності для вирішення політичних, національних, економічних та інших завдань²⁹⁷.

З іншого боку на вчинення терористичних актів впливає й існування організованої злочинності. Види, форми та наслідки тероризму неможливо спрогнозувати. Тероризм швидко реагує на зміни в суспільстві, пристосовуючись до них, і набуває нових форм, у зв'язку з чим його складно відрізнити від іншої організованої злочинної діяльності. Організована злочинність та тероризм – це взаємопов'язані та дуже схожі за своєю структурою явища. Терористичні організації включають майже всі ознаки, притаманні злочинним угрупованням²⁹⁸.

²⁹⁶ Селіна М. Формування суспільних настроїв населення як фактор боротьби з тероризмом. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 груд. 2017 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. С. 366.

²⁹⁷ Деменко А. М. Феномен тероризму в умовах глобалізаційної динаміки (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 09.00.03 / Харк. ун-т Повітр. Сил ім. І. Кожедуба. Харків, 2008. С. 10-11.

²⁹⁸ Орел Ю. С. Тероризм як форма організованої злочинності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією: теорія і практика*. 2014. № 2. С. 130.

Створення терористичної групи чи організації є різновидом організованої злочинності й терористичної діяльності²⁹⁹. У якості основної відмінності терористичних груп та організацій від інших форм організованої злочинності слід виділити цілі та мотиви їх створення і вчинення ними злочинної діяльності³⁰⁰.

Однією з типових цілей терористичних організацій є дестабілізація обстановки в окремих країнах або цілих регіонів³⁰¹. Тактичні цілі характеризують повсякденну діяльність терористичних організацій, зокрема до них можна віднести: досягнення проміжних, обмежених результатів для підготовки реалізації крупномасштабних стратегічних цілей; матеріальне та фінансове забезпечення діяльності терористичних організацій, проведення певних акцій терористичного характеру. При цьому об'єктами терористичної діяльності є: 1) загальні об'єкти посягань, відносно яких висуваються цілі їх послаблення, підриву, дезорганізації (міжнародна безпека; зовнішня та внутрішня безпека держави, її міжнародні зв'язки, позиції та інтереси; основи громадського устрою, політична організація суспільства, державна влада та її інститути; громадська безпека тощо); 2) життя, здоров'я, свобода конкретних осіб; безпека великої кількості людей на різних об'єктах, засобах транспорту, промислових підприємств; нормальне функціонування різних матеріальних об'єктів, і, в першу чергу, тих, які забезпечують діяльність підприємств з виробництва, використання та зберігання особливо небезпечних матеріалів тощо³⁰².

Існуванню терористичних актів в Україні сприяє й високий рівень незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин, а також «легкодоступність» придбання або заволодіння цими забороненими предметами. Зокрема, до таких чинників можна віднести наявність у криміногенного елемента значної неконтрольованої кількості вибухових речовин і пристроїв бойового та промислового призначення; відсутність централізованих обліків осіб, що становлять оперативний інтерес, діяльність яких пов'язана з вибуховими речовинами, чи раніше затриманих за виготовлення вибухових пристроїв і речовин, чи судимих за

²⁹⁹ Журавльов А. Ю. Характеристика організованого терористичного формування, а також його зв'язків і взаємин з іншими злочинними організаціями. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 2. С. 111.

³⁰⁰ Лисенко А. М. Особливості терористичних груп та організацій як форм організованої злочинності. *Форум права*. 2014. № 4. С. 579. URL: <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10lamfoz.pdf>

³⁰¹ Chornyj O. Anti-terrorism legislation of Ukraine-issues of reformation. *Współpraca Europejska*. 2016. № 2 (9). S. 118.

³⁰² Авдеев Ю. И. Терроризм как социально-политическое явление. *Современный терроризм: состояние и перспективы*; под ред. Е. И. Степанова. Москва: Эдиториал УРСС, 2000. С. 46-47.

ці кримінальні правопорушення; відсутність належної охорони у місцях зберігання цих суспільно небезпечних речовин (на підприємствах, установах та організаціях); слабкі оперативні позиції у місцях розташування об'єктів дозвільної системи, у криміногенному середовищі для виявлення фактів незаконного обігу зброї, бойових припасів або вибухових речовин, а також для отримання інформації щодо використання вибухових пристроїв³⁰³.

У контексті потенційної небезпеки терористичної діяльності неабияку увагу привертає питання нелегальної міграції в Україні. Цей процес може помітно впливати на становлення та розвиток на території нашої країни терористичної діяльності. Слід констатувати, що завдяки використанню каналів нелегальної міграції на державному кордоні України існує реальна можливість проникнення та створення на території нашої держави терористичних груп чи терористичних організацій із громадян тих країн, уряди яких підтримують здійснення терористичної діяльності, як спосіб задоволення своїх інтересів, порушуючи при цьому соціальні цінності, які склалися на теренах нашої країни, та завдаючи шкоди світовому іміджу нашої держави. Використання каналів нелегальної міграції в Україні також може сприяти матеріально-технічному та іншому забезпеченню терористичних груп і організацій, які можуть утворитись на території України, а також окремим терористам, що може проявитись у контрабандному переміщенні різноманітного устаткування, зброї, вибухових речовин через державний кордон України. Канали нелегальної міграції можуть також використовуватись для контрабанди товарів, наркотичних речовин, зброї історичних та культурних цінностей тощо, з метою отримання коштів для фінансування терористичної діяльності.

На існування терористичних актів впливає також недосконалість антитерористичного законодавства³⁰⁴ та недостатньо ефективна діяльність органів державної влади, правоохоронних органів щодо протидії терористичним проявам³⁰⁵. На недостатньо ефективну діяльність правоохоронних органів щодо протидії терористичним актам вказали й

³⁰³ Кириченко О. В. Стан злочинів терористичної спрямованості. *Međunarodni naučni zbornik Pravo Ekonomija Menadžment I*. Ваґкі Petrovac, 2016. S. 134-135.

³⁰⁴ Чорний О. М. Терористична діяльність та її види. *Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Дніпропетровськ, 5-6 лют. 2016 р.). Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2016. С. 68.

³⁰⁵ Антонян Ю. М. Криминология : учеб. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2013. С. 393; Лунеев В. В. Криминология : учеб. Москва : Издательство Юрайт, 2013. С. 384.

73 % респондентів, опитаних з числа слідчих та працівників оперативних підрозділів правоохоронних органів³⁰⁶.

Таким чином, нейтралізація перелічених вище причин та умов, що сприяють терористичним актам, є головним у запобіганні цього кримінального правопорушення.

3.2. Основні напрями запобігання терористичним актам

Національна система протидії терористичній діяльності повинна не тільки відображати реакцію держави на вчинений терористичний акт, але також повинна бути основою для запобігання таких актів. Вона включає наступні елементи:

- 1) принципи функціонування національної системи протидії терористичної діяльності;
- 2) класифікація об'єктів можливого злочинного посягання і оцінка їх вразливих місць;
- 3) визначення і класифікація потенційних ризиків і загроз для об'єктів можливого злочинного посягання;
- 4) визначення комплексу заходів запобігання, реагування та захисту можливих об'єктів злочинного посягання;
- 5) визначення суб'єктів та їх компетенції у питаннях протидії терористичної діяльності³⁰⁷.

В.В. Крутов запропонував застосувати комплексний підхід до вирішення завдань боротьби з тероризмом, який передбачає поєднання трьох його функцій: 1) моніторингу та прогнозування терористичної активності та діяльності; 2) виявлення, профілактики і попередження терористичної діяльності; 3) припинення терористичних актів³⁰⁸.

Одним із напрямів підвищення ефективності протидії сепаратизму та тероризму залишається якісне програмування протидії цим явищам на регіональному рівні, що безпосередньо пов'язано з реалізацією державної безпекової політики. Саме вжиття необхідних програмних заходів на регіональному рівні дозволить раціонально акумулювати основні зусилля

³⁰⁶ Чорний О. М. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії терористичному акту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 181.

³⁰⁷ Чорний О. М. Протидія терористичній діяльності через призму конвенційного механізму Ради Європи. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 26-27 лют. 2016 р.). Одеса : Міжн. гум. ун-т, 2016. С. 71.

³⁰⁸ Крутов В. В. Теоретико-правові і тактико-спеціальні проблеми боротьби з тероризмом : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 21.00.06 / Національна академія СБ України. Київ, 1998. С. 36.

як спеціальних, так і загальних суб'єктів, які спрямовані на мінімізацію виникнення ризиків терористичних загроз та проявів сепаратизму, а також зниження ризиків соціально-економічної та політичної дестабілізації в окремому регіоні.

Слід зазначити, що у багатьох країнах світу запроваджені та виконуються спеціалізовані програми, спрямовані на недопущення поширення у суспільстві екстремістських поглядів, запобігання втягуванню молоді до участі у терористичних організаціях, застосовуються амністії окремих осіб, які брали участь у терористичній діяльності, та адаптації їх до мирного життя.

Протидія тероризму потребує комплексного підходу, тобто має охоплювати заходи економічного, політичного, соціального, а також спеціального характеру. І в першу чергу, ці заходи повинні мати превентивне значення.

На наш погляд, запобігання терористичним актам – це система заходів політичного, правового, організаційно-управлінського, ідеологічного, соціально-психологічного та іншого характеру, що являє собою сукупність форм, методів і засобів, за допомогою яких суб'єктами протидії тероризму здійснюється різноманітна діяльність, спрямована на виявлення, усунення або нейтралізацію причин і умов, що сприяють вчиненню терористичних актів та інших кримінальних правопорушень терористичного характеру, а також усунення наслідків таких кримінально протиправних діянь.

Формування соціальних умов для запобігання терористичній діяльності в Україні зумовлює необхідність реалізації постійних комплексних заходів, які можна зарахувати до спеціально-кримінологічного запобігання. Спеціально-кримінологічне запобігання розглядається як сукупність заходів боротьби зі злочинністю, змістом яких є різноманітна робота державних органів, громадських організацій, соціальних груп і громадян, спрямована на усунення причин та умов, що породжують і сприяють злочинності, а також недопущення вчинення кримінальних правопорушень на різних стадіях кримінально протиправної поведінки³⁰⁹.

Спеціально-кримінологічне запобігання будь-яким кримінальним правопорушенням складається із трьох напрямів діяльності: профілактики кримінальних правопорушень, попередження кримінальних правопорушень та припинення кримінально протиправних дій. Зазначену діяльність, відповідно, розподіляють на три етапи:

³⁰⁹ Даньшин І. М., Голіна В. В., Валуйська М. Ю. та ін. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підруч. ; за ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. переробл. і допов. Харків : Право, 2009. С. 55.

- 1) до формування мотиву кримінально протиправного прояву та мотиву його вчинити;
- 2) після його сформованості, але до початку реалізації;
- 3) після початку реалізації наміру через здійснення конкретних кримінально протиправних дій.

Таке розуміння поняття спеціально-кримінологічного запобігання надає можливість сформулювати основні завдання такого запобігання тероризму: виявлення, усунення та нейтралізація причин і умов негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути й детермінувати терористичну діяльність або її окремі прояви; виявлення груп чи конкретних осіб, які виношують кримінально протиправні наміри та можуть унаслідок своєї поведінки або сприйняття кримінально протиправного способу життя вдатися чи бути втягнутими до терористичної діяльності, здійснення на них профілактичного впливу з урахуванням їхніх особистісних властивостей; припинення розпочатої кримінально протиправної поведінки на стадії готування або замаху.

На першому етапі сфера застосування запобігання є досить широкою, оскільки охоплює джерела негативних процесів, що детермінують формування антисуспільної спрямованості особистості, а також інших детермінантів формування цієї особистості. Запобігання на цій стадії відрізняється завчасним виявленням і профілактичним впливом на ті процеси та явища, які потенційно можуть відігравати роль причин і умов учинення конкретного кримінального правопорушення до формування його мотиву. На цьому етапі виховні, соціально-психологічні, педагогічні, індивідуально-побутові заходи переважають над кримінологічними.

На наступному етапі формування мотиву кримінального правопорушення й наміру його вчинити конкретною метою є попередження можливості реалізації кримінально протиправного наміру. Заходи запобігання кримінально протиправної мотивації ділять на дві великі групи:

- 1) заходи переорієнтації антисуспільної настанови;
- 2) активні контрзаходи.

Заходи першої з названих груп включають таке: а) спеціальні економічні та соціально-психологічні програми, які розраховані на те, щоб людина в суспільстві отримувала більш-менш повне задоволення своїх потреб і відмовлялась від злочинних намірів; б) заходи, спрямовані на формування в громадян антикримінальної культури; в) кримінологічна поінформованість населення для його більш тісного співробітництва з правоохоронними органами; г) організаційно-правові заходи, які

підвищують у людей почуття відповідальності й виробляють у них уявлення про допустимі засоби досягнення своїх потреб³¹⁰.

Заходи другої з названих груп (активні контрзаходи) – це заходи переконання, різних форм примусу, застереження й допомоги особам, звільненим із місць позбавлення волі. Це переважно оперативно-розшукові заходи, що поєднуються з індивідуально-психологічними³¹¹.

На стадії припинення кримінально протиправної діяльності переважають криміналістичні та процесуальні заходи. Це дає підставу для окремого відображення в єдиній статистиці показників щодо профілактики, попередження та припинення терористичної діяльності.

Наведене свідчить про принципову відмінність етапів спеціально-кримінологічних запобігань тероризму взагалі та терористичним актам зокрема з огляду на їхню мету й спрямування. Специфіка спеціально-кримінологічних заходів запобігання тероризму полягає в тому, що значна їх частина пов'язана з державним примусом, тобто з обмеженням конституційних прав і свобод людини. Ця примусова частина потребує окремої законодавчої регламентації. Звідси випливає, що, крім принципів соціального управління, запобігання злочинності, у т.ч. терористичній діяльності, має відповідати правовим принципам, найважливішим із яких є принцип законності. Серед інших принципів виділяються принцип цілеспрямованості; принцип системності; принцип об'єктивності; принцип основного ланцюга; принцип оптимальності й ефективності.

Реалізація цих принципів зумовлює необхідність розробки концептуального підходу, спрямованого на реалізацію системних і комплексних заходів державної політики щодо сфери протидії терористичній діяльності із використанням загальнонаціональних ресурсів держави для вдосконалення правових та організаційних засад протидії тероризму, ресурсного забезпечення діяльності суб'єктів протидії тероризму. Тому надзвичайно актуальним і важливим є завдання стосовно формування концептуальних засад політики протидії терористичній діяльності, наукове обґрунтування таких заходів.

Пропонується виокремити декілька груп спеціальних заходів протидії терористичній діяльності, а саме:

1) на етапі виявлення, усунення й нейтралізації причин та умов негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути й детермінувати терористичну діяльність або її окремі прояви;

2) під час виявлення терористичних груп чи конкретних осіб, які виношують кримінально протиправні наміри та можуть унаслідок своєї

³¹⁰ Даньшин І. М., Голіна В. В., Кальман О. Г., Лисодед О. В. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підруч. ; за ред. І. М. Даньшина. Харків : Право, 2003. С. 99.

³¹¹ Даньшин І. М., Голіна В. В., Кальман О. Г., Лисодед О. В. Вказ. праця. С. 99-100.

поведінки або сприйняття кримінально протиправного способу життя вдатися чи бути втягнутими до терористичної діяльності;

3) під час припинення розпочатого кримінально протиправної діяння на стадії готування або замаху. Інколи ці заходи можуть здійснюватися одночасно³¹².

На першому етапі важливим складником роботи є збір та аналіз тенденцій поширення тероризму в Україні й за її межами. На підставі системного аналізу інформації про тенденції поширення терористичної діяльності в Україні та за її межами, багатовимірного комплексного оцінювання причин і умов, що впливають на виникнення й поширення тероризму, до органів державної влади вносяться в установленому порядку пропозиції для вжиття відповідних заходів, прийняття відповідних управлінських рішень.

Основними напрямками запобіжної роботи на етапі виявлення, усунення й нейтралізації причин та умов негативних явищ, які виникли чи можуть виникнути й детермінувати терористичну діяльність, є такі:

1) періодичне проведення перевірок та експериментів, спрямованих на виявлення передумов учинення терористичних актів на об'єктах можливих терористичних посягань, підвищення рівня безпеки зазначених об'єктів;

2) організація роботи, спрямованої на запобігання можливим терористичним проявам під час підготовки та проведення загальнодержавних і місцевих заходів із масовим перебуванням людей, забезпечення належного рівня безпеки та контролю в цих місцях;

3) проведення на об'єктах можливих терористичних посягань антитерористичних командно-штабних, тактико-спеціальних навчань і тренувань із залученням сил і засобів суб'єктів, які безпосередньо здійснюють протидію тероризму;

4) розробка й упровадження особливих правил антитерористичної безпеки, зокрема стандартів, кодексів усталеної практики (настанов, правил, зводів правил), технічних умов антитерористичної захищеності об'єктів можливих терористичних посягань³¹³.

Важливою є правороз'яснювальна робота в інтересах запобігання можливому вчиненню правопорушень, яка полягає в проведенні комплексу заходів правового й виховного характеру, що постійно здійснюються уповноваженими органами шляхом доведення до населення через засоби масової інформації, мережу Інтернет інформації про

³¹² Чорний О. Діяльність правоохоронних органів України у сфері запобігання терористичній діяльності. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 2/1. S. 149.

³¹³ Чорний О. М. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії терористичному акту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. С. 185-186.

досягнуті результати боротьби з протиправним посяганням з боку терористичних організацій, організованих злочинних угруповань, доведення змісту положень чинного законодавства щодо прав і обов'язків суб'єктів протидії тероризму, відповідальності за терористичний акт та інші кримінальні правопорушення, що вчинюються з терористичною метою, а також видання літератури з правової тематики.

Важливим запобіжним заходом на етапі виявлення, усунення, нейтралізації причин та умов негативних явищ, що виникли чи можуть виникнути й детермінувати терористичну діяльність, є направлення письмових повідомлень на адресу державних органів, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій стосовно конкретних фактів, причин і умов, що можуть сприяти вчиненню терористичних актів чи інших злочинів терористичної спрямованості, з пропозиціями щодо їх усунення.

Підставами для таких профілактичних заходів є наявність достатньої інформації, яка свідчить про можливість проведення окремими особами чи організаціями терористичної діяльності або виникнення негативного процесу, неконтрольований розвиток якого може вплинути на стан об'єктів можливих терористичних посягань чи спричинити вчинення терористичного посягання.

На етапі виявлення терористичних груп (організацій) чи окремих осіб основними напрямками запобіжної роботи варто визнати заходи:

1) обмін інформацією щодо: кримінально протиправної діяльності осіб, причетних до тероризму, в тому числі міжнародного, фінансування, підтримки чи вчинення терористичних злочинів; заволодіння або виникнення загрози заволодіння терористичними групами (терористичними організаціями) зброєю, вибуховими речовинами, іншими засобами масового ураження;

2) припинення спроб іноземців, щодо яких є дані про їх причетність до міжнародних терористичних груп чи організацій, здійснювати транзитний проїзд через територію України.

На цьому етапі потрібно вжити заходів запобігання діям або пересуванню терористів, терористичних груп чи терористичних організацій, а також осіб, які підозрюються в учиненні терористичних злочинів або причетності до міжнародних терористичних груп чи організацій.

Профілактика терористичних проявів вимагає від правоохоронних органів постійної роботи, спостереження за оперативною обстановкою в терористичному середовищі й ужиття заходів для унеможливлення розширення цього середовища за рахунок осіб, які підтримують терористичну ідеологію. Розв'язання цих завдань можливе лише за умови

єдності зусиль суб'єктів боротьби з тероризмом, їхньої скоординованої взаємодії.

Слід зазначити, що забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері боротьби з тероризмом потребує чіткої координації дій суб'єктів боротьби з тероризмом, діяльність яких, у першу чергу, повинна бути спрямована на:

1) запобігання терористичній діяльності: усунення або мінімізація дії чинників, що сприяють виникненню та поширенню тероризму; прогнозування, виявлення та усунення терористичних загроз; протидія пропаганді та поширенню ідеології тероризму в єдиному інформаційному просторі України; удосконалення та оптимізація системи інформаційної боротьби з тероризмом; проведення профілактичної роботи з особами, поведінка яких свідчить про їх наміри здійснювати терористичну діяльність; забезпечення захисту об'єктів можливих терористичних посягань, у тому числі техногенно небезпечних, та даних, що містяться в системах управління технологічними процесами на техногенно небезпечних об'єктах, від несанкціонованого блокування та модифікації; забезпечення належного контролю за обліком вибухових речовин; забезпечення ефективного прикордонного контролю, контролю за видачею документів, що посвідчують особу, та проїзних документів з метою запобігання їх підробленню або незаконному використанню; забезпечення посилення державного контролю за ввезенням в Україну товарів військового призначення та подвійного використання, які можуть бути використані у терористичних цілях;

2) виявлення та припинення терористичної діяльності: пошук та аналітична обробка інформації про загрозу вчинення терористичних актів, джерел фінансування терористичної діяльності; виявлення терористичних організацій, викриття їх структури, механізму та обсягів кримінально протиправної діяльності з метою ліквідації таких організацій; приведення у готовність за відповідним ступенем сил та засобів суб'єктів боротьби з тероризмом; виявлення окремих осіб, груп і організацій, дії яких спрямовані на підготовку або вчинення терористичних актів, а також припинення їх протиправних діянь; організація і проведення антитерористичних операцій;

3) усунення та мінімізація наслідків терористичної діяльності: ліквідація і мінімізація наслідків терористичних актів; відшкодування в установленому законом порядку шкоди, заподіяної терористичними актами³¹⁴.

³¹⁴ Чорний О. М. Оперативні підрозділи правоохоронних органів як суб'єкти запобігання терористичним актам. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 95. С. 165.

Особливу роль щодо запобігання терористичним актам відіграють оперативні підрозділи правоохоронних органів, і в першу чергу, оперативні підрозділи СБУ та НПУ, які реалізують соціальну функцію держави щодо забезпечення прав і свобод людини, забезпечення захисту інтересів суспільства і громадян від посягань з боку терористичних утворень.

СБУ є головним органом у загальнодержавній системі протидії терористичній діяльності, який здійснює координацію дій щодо реалізації прав підрозділів, які проводять оперативно-розшукову діяльність, з метою протидії тероризму.

Оперативно-розшукова діяльність як особлива форма пізнання дозволяє здійснювати найбільш ефективний, цілеспрямований і поступовий пошук інформації про протиправні події та факти³¹⁵. Необхідність оперативно-розшукової діяльності викликається, насамперед, небезпекою здійснюваного правопорушення, формою умислу чи таємним способом їх вчинення³¹⁶. Завдяки негласним заходам, які здійснюються під час оперативно-розшукової діяльності, можливо зафіксувати факти кримінально протиправних дій, що нерідко залишається поза можливостями фіксації за допомогою традиційних способів збирання доказів.

Пошукові та оперативно-розшукові заходи, які проводяться оперативними підрозділами правоохоронних органів щодо виявлення дій терористичного характеру, здійснюються спеціальними негласними методами і засобами та мають на меті своєчасне виявлення осіб, які готують вчинення цих кримінально протиправних діянь, та встановлення фактичних даних, важливих у подальшому для досудового розслідування.

Оперативно-розшукові, у тому числі й оперативно-технічні, заходи можуть проводитися під час оперативно-розшукового провадження, тобто в рамках ведення оперативно-розшукових справ. Слід зазначити, що відповідно до ст. 9-1 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність» оперативним підрозділам надано право здійснювати оперативну розробку членів терористичних об'єднань шляхом ведення оперативно-розшукових справ до 5 років щодо осіб, стосовно яких є дані про їх участь або причетність до терористичної діяльності, терористичної групи чи терористичної організації, а так само до матеріального,

³¹⁵ Основи оперативно-розшукової діяльності : навч. посіб. / С. В. Албул, С. В. Андрусенко, Р. В. Мукоїда, Д. О. Ноздрін; за заг. ред. С. В. Албула. Одеса : ОДУВС, 2016. С. 36.

³¹⁶ Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Ч. I : підруч. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. С. 39.

організаційного чи іншого сприяння створенню терористичної групи чи терористичної організації³¹⁷.

Крім того, під час протидії терористичним актам оперативні підрозділи правоохоронних органів можуть використовувати негласних штатних та позаштатних працівників цих органів. Значення використання цієї категорії осіб полягає у тому, що їх використання обумовлено високою суспільною небезпечністю терористичного акту; високим рівнем терористичної загрози в країні, що становить загрозу національній безпеці України; поширеністю кримінальних правопорушень терористичної спрямованості; використанням терористичними групами та терористичними організаціями різноманітних заходів розвідувального та контррозвідувального характеру, наявності корумпованих зв'язків в органах державної влади та місцевого самоврядування.

Для протидії терористичним злочинам необхідна ефективна організація збору, накопичення, обробки й аналізу великої кількості інформації. Часто вирішення завдань аналізу неможливе без комп'ютерної обробки даних і застосування спеціальних інформаційно-логічних методів. Ще більш складні інформаційно-аналітичні завдання необхідно вирішувати під час кримінального провадження.

Інформаційно-аналітична робота є головним елементом інформаційно-аналітичного забезпечення, яке згідно з визначенням науковців являє собою циклічний процес пошуку, збору, опрацювання, переосмислення, зберігання, видачі інформації та її використання для прийняття оперативно-тактичних та інших рішень. Дослідники визначають три методи інформаційного забезпечення в оперативно-розшуковій діяльності: інформаційно-аналітичний метод оцінки оперативної обстановки; інформаційно-аналітичний метод отримання і обробки відомостей про осіб, факти і події, що становлять оперативний інтерес; метод пошуку й використання відомостей, що містяться в інформаційно-пошукових системах³¹⁸. При цьому виділяють п'ять етапів інформаційно-аналітичної роботи: збирання, оцінка, систематизація, аналіз і поширення інформації³¹⁹.

Слід констатувати, що сучасний стан інформаційно-аналітичної роботи оперативних підрозділів під час протидії цим кримінальним правопорушенням не повною мірою відповідає сучасним потребам практики. Це насамперед стосується проблем пошуку і збору первинної

³¹⁷ Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text>

³¹⁸ Никифорчук Д. Й., Бусол О. Ю., Бірюков Г. М. Аналітична робота в оперативно-розшуковій діяльності : навч.-практ. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. С. 20-21.

³¹⁹ Яковец Е. Н. Основы информационно-аналитического обеспечения оперативно-розыскной деятельности : учеб. пособ. Москва : Щит-М, 2009. С. 191-195.

інформації про об'єкти оперативної уваги, при якому відчутна недостатня нормативно-правова регламентація методів, що застосовуються в пошуковій роботі. Окрім цього недостатньо організована робота щодо систематизації, класифікації та аналізу вже отриманої первинної інформації. У значній мірі це пов'язано й з недоліками у функціонуванні оперативно-пошукових інформаційних систем, що створені на рівні відповідних підрозділів, які недостатньо забезпечують своєчасне надходження і правильну систематизацію інформації для її подальшого використання.

На етапі поглибленого вивчення оперативної обстановки з метою запобігання кримінальним правопорушенням терористичної спрямованості ретельному аналізу піддаються: дані про вчинення цих кримінальних правопорушень з Єдиного реєстру досудових розслідувань; матеріали кримінальних проваджень; кореспонденція, що надходить до оперативних підрозділів; оперативна інформація; матеріали за результатами відпрацювання територій оперативного обслуговування, проведення оперативно-профілактичних операцій тощо. На підставі аналізу оперативної обстановки здійснюється прогнозування щодо можливості вчинення кримінальних правопорушень терористичної спрямованості на території обслуговування, зокрема, прогнозування чинників і загроз, що призводять до їх вчинення; прогнозування змін у динаміці та структурі цих кримінальних правопорушень; прогнозування наслідків терористичної діяльності. Аналіз оперативної обстановки передбачає встановлення конкретних причин існування терористичних груп. Крім того, одним із напрямів діяльності оперативних підрозділів щодо протидії кримінальним правопорушенням терористичної спрямованості є економічний аналіз діяльності підприємств, фірм, банків тощо, які можуть бути певним чином пов'язані з існуванням терористичних груп (організацій). Економічний аналіз діяльності цих юридичних осіб є ефективним методом протидії фінансуванню тероризму³²⁰.

Для запобігання тероризму частіше інших у практиці оперативних підрозділів використовуються наступні заходи:

1) опитування громадян – заходи, що дозволяють виявляти потенційних свідків, поінформованих про осіб, причетних до терористичної діяльності, і про конкретні дії з їх боку, що прямо або опосередковано вказують на їхню протиправну діяльність;

³²⁰ Кириченко О. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією: проблеми теорії та практики: монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 305.

2) оперативне впровадження – проникнення оперативного працівника в кримінальне середовище осіб, що виношують терористичні наміри, або схильних до вчинення таких кримінальних правопорушень, і добування потрібних відомостей від самих об'єктів з метою недопущення й припинення їхньої кримінально протиправної діяльності;

3) спостереження – одержання інформації про потрібний об'єкт шляхом візуального, слухового, електронного, радіолокаційного й іншого способів контролю, здійснюваного в приміщеннях, на транспорті й на відкритій місцевості.

За його допомогою можна досить повно встановити й зафіксувати (задокументувати): дії особи по пошуку (підготовці) місця виконання терористичного акту (рекогносцировка об'єкта, вивчення режиму його роботи, усунення перешкод і т.п.); факт придбання або виготовлення особою вибухових речовин або вибухових пристроїв; адреси, де проживає або з'являється (проводить час) підозрювана особа, а також зберігає або виготовляє вибухові речовини та вибухові пристрої; потенційних свідків, обізнаних про протиправну діяльність підозрюваних; зв'язки підозрюваного, тобто осіб, з якими він постійно або періодично підтримує певні відносини³²¹.

На сьогодні потребує постійного вдосконалення діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів щодо протидії терористичним актам, у тому числі їх запобігання. Так, за результатами опитування працівників оперативних підрозділів СБУ Б.Д. Леонов визначив напрями підвищення ефективності оперативно-розшукової діяльності в запобіганні тероризму на етапах реально виявленого умислу, підготовки й замаху на вчинення злочину, зокрема: 1) покращення взаємодія між оперативними підрозділами з питань боротьби з тероризмом та Штабом Антитерористичного центру при СБУ, оскільки робота останнього не передбачає оперативної складової; 2) на рівні нормативно-правових актів не закріплено критеріїв оцінки ефективності оперативно-розшукової діяльності з питань боротьби з тероризмом, тому така робота потребує активізації; 3) успішність оперативно-розшукової діяльності прямо залежить від рівня забезпеченості засобами зв'язку, оргтехнікою й автотранспортом; 4) потребує запровадження механізм стимулювання фізичних і юридичних осіб до співпраці із суб'єктами боротьби з тероризмом; 5) запобіжна робота щодо недопущення тероризму серед осіб, які володіють спеціальними навичками, передбачає ведення спеціального обліку таких осіб з використанням інформаційних

³²¹ Шинкаренко І. Р., Ханькевич А. М., Никифорчук Д. Й. та ін. Основи боротьби з тероризмом : навч. посіб. Луганськ : РВВ Луган. держ. ун-та внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2010. С. 231-232.

автоматизованих систем; б) впровадження міжнародної єдиної бази даних про біологічні інциденти (у доповнення бази даних про біологічні злочини), створення якої передбачено Глобальною контртерористичною стратегією. Намір про створення цієї бази має Міжнародна організація кримінальної поліції³²².

У свою чергу до основних напрямів удосконалення діяльності кримінальної поліції під час протидії кримінальним правопорушенням терористичної спрямованості слід віднести: 1) систематичне проведення підрозділами кримінальної поліції оперативно-пошукових заходів у найбільш криміногенних місцях території обслуговування; 2) постійний моніторинг та прогнозування терористичної активності на території оперативного обслуговування та визначення пріоритетних напрямів профілактичної роботи; 3) внесення пропозицій підрозділами кримінальної поліції до державних органів влади й управління, інших суб'єктів щодо усунення криміногенних чинників, причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень терористичної спрямованості; 4) активізувати роботу щодо протидії поширенню незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів або вибухових речовин у країні, а також перекриття каналів постачання зброї, бойових припасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв із зарубіжних країн, а також з окупованих територій Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим; 5) створення інституту винагороди осіб, які надають інформацію щодо тих, хто виношує наміри вчинити кримінальні правопорушення терористичної спрямованості, щодо діяльності терористичних груп або терористичних організацій або інформацію, яка сприятиме встановленню особи, яка вчинила терористичний акт або інше кримінальне правопорушення терористичної спрямованості; б) закріплення на законодавчому рівні продаж стартових пакетів стільникових, мобільних телефонних компаній, які працюють на українському ринку, при попередній реєстрації абонента з обов'язковою фіксацією його паспортних даних; 7) з метою захисту громадян, держави та суспільства від терористичних загроз внести зміни до Закону України «Про боротьбу з тероризмом», якими надати право правоохоронним органам здійснювати превентивне затримання осіб, причетних до терористичної діяльності, на строк понад 72 години, але не більше ніж на 30 діб, не тільки в районі проведення довготривалої антитерористичної операції, а й на всій території країни³²³.

³²² Леонов Б. Д. Запобігання тероризму: кримінологічний аспект: монограф. Київ: Видавничий дім «АртЕк», 2015. С. 349-350.

³²³ Кириченко О. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією: проблеми теорії та практики: монограф. Дніпропетровськ: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 314-315.

Таким чином, одними із основних умов результативності здійснення запобігання терористичним актам є отримання упереджувальної інформації про наміри вчинення цих кримінально протиправних дій на території обслуговування; визначення найбільш імовірних територій, місць, де можуть бути вони вчиненні; вивчення негативних процесів з метою виявлення причин та умов, що сприяють зазначеній протиправній діяльності; виявлення та вивчення осіб, від яких можна очікувати вчинення кримінальних правопорушень терористичної спрямованості.

Крім того, з метою запобігання терористичним актам діяльність оперативних підрозділів правоохоронних органів повинна бути спрямована й на виявлення терористичних груп та організацій, отримання упереджувальної інформації про їх плани, осіб, які виношують наміри вчинити кримінальні правопорушення терористичного спрямування, джерела і канали фінансування, забезпечення засобами для здійснення вказаної терористичної діяльності.

До превентивних методів з локалізації та нівелювання тероризму належить розробка чіткої системи заходів протидії кримінальним правопорушенням терористичної спрямованості, основним змістом якої повинно стати:

1) розробка доктрини антитерористичної безпеки (програма дій, яка була б здатна об'єднати державні структури та суспільство у боротьбі з тероризмом);

2) наявність відповідної правової основи (система антитерористичних і суміжних законів, що дозволяли б захищати інтереси держави, суспільства в цілому та окремих осіб, груп, об'єднань);

3) наявність системи державних силових структур, органів і спеціальних підрозділів, які повинні бути підготовленими для боротьби з проявами тероризму;

4) взаємодія та входження до міжнародних антитерористичних центрів з метою узгодження антитерористичних превентивних заходів та обміну інформацією щодо терористів та їхніх угруповань;

5) наявність громадської системи антитерористичної безпеки (неурядові, громадські, самодіяльні інституції та організації);

6) розробка засобів і методів боротьби з тероризмом, які б відповідали вимогам демократичної правової держави³²⁴.

Отже, одним із пріоритетних напрямів протидії терористичним актам є їх запобігання, яке у сучасних умовах не можливо здійснювати без використання форм і методів оперативно-розшукової діяльності. Такий вид діяльності іменується як оперативно-розшукове запобігання

³²⁴ Захаров В. П. Інформаційне забезпечення боротьби зі злочинністю : монограф. Львів : ЛьвДУВС, 2008. С. 71-72.

кримінальним правопорушенням, особливість якої полягає у тому, що оперативні підрозділи правоохоронних органів, використовуючи гласні і негласні засоби, методи та форми оперативно-розшукової діяльності, здійснюють свою діяльність щодо виявлення та усунення (нейтралізацію) причин і умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень, та виявлення осіб, схильних до їх вчинення, застосовують до них превентивні заходи щодо подальшої їх відмови від кримінально протиправних намірів, а також недопущення вчинення кримінальних правопорушень на різних стадіях кримінально протиправної поведінки³²⁵.

Враховуючи те, що формами оперативно-розшукового запобігання кримінальним правопорушенням є оперативно-розшукова профілактика, оперативно-розшукове попередження та припинення кримінально протиправних дій оперативно-розшуковим шляхом, одним із пріоритетних напрямів оперативно-розшукового запобігання є оперативно-розшукова профілактика кримінальних правопорушень, яка здійснюється на загальному та індивідуальному рівні.

На загальному рівні оперативно-розшукова профілактика кримінальних правопорушень терористичної спрямованості спрямована на обмеження дії негативних явищ і процесів, взаємопов'язаних зі злочинністю; усунення (нейтралізацію) детермінантів кримінально протиправних проявів; ліквідацію криміногенних чинників у мікросередовищі особи, які формують її антигромадську позицію та мотивацію кримінально протиправної поведінки.

Основними напрямками цієї профілактики на загальному рівні слід визнати такі:

- 1) забезпечення безпеки громадян на території обслуговування;
- 2) виявлення та усунення (нейтралізацію) оперативним шляхом причин та умов, що сприяють вчиненню кримінальних правопорушень терористичної спрямованості на території обслуговування;
- 3) ліквідація (нейтралізація) криміногенних чинників у мікросередовищі особи, які формують її як терориста;
- 4) оперативне обслуговування об'єктів виготовлення, зберігання, використання вогнепальної зброї, вибухових речовин і вибухових пристроїв, контроль за особами, які мають відношення до обігу засобів озброєння;
- 5) перекриття джерел фінансування кримінально протиправної діяльності організованих груп;
- б) віктимологічна оперативно-розшукова профілактика

³²⁵ Кириченко О. В., Хмеленко В. В. Принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам : монограф. Київ : Центр учбової літератури, 2020. С. 30.

терористичних проявів³²⁶.

У зв'язку з цим, на наш погляд, до основних заходів оперативно-розшукової профілактики терористичних актів слід віднести:

1) проведення пошукових та оперативно-розшукових заходів на найбільш криміногенних ділянках території обслуговування, і в першу чергу встановлення осіб, які потенційно можуть бути учасниками терористичного акту;

2) створення умов захисту громадян від можливих терористичних актів у місцях проведення масових спортивних, видовищних і культурних заходів;

3) своєчасний збір та аналіз інформації щодо готування акцій протесту, причини, місце, час і характер їх проведення, виявлення організаторів та учасників цих акцій, прогноз можливих наслідків тощо;

4) відпрацювання осіб, які порушують паспортний режим, та об'єктів, де не дотримуються відповідних режимних заходів, а також здійснення заходів щодо недопущення розповсюдження нелегальної міграції;

5) здійснення заходів щодо вилучення з незаконного обігу зброї, боєприпасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв;

6) перекриття каналів постачання зброї, бойових припасів, вибухових речовин і вибухових пристроїв із зарубіжних країн, а також з тимчасово окупованих територій Донецької та Луганської областей, Автономної Республіки Крим;

7) виявлення недоліків у режимі функціонування об'єктів критичної інфраструктури;

8) вжиття профілактичних заходів щодо членів релігійних об'єднань, які є прихильниками тероризму та екстремізму³²⁷.

Якщо під час профілактичної діяльності буде встановлено різного роду ворожо налаштовані екстремістські, сепаратистські, націоналістські та інші групи осіб, то насамперед необхідно встановлювати контроль та оперативно реагувати на недопущення цими особами вчинення терористичних актів, а при надходженні інформації про підготовку кримінального правопорушення – швидко встановлювати місце перебування та здійснювати заходи щодо їх ізоляції.

³²⁶ Кириченко О. В. Основні напрями оперативно-розшукової профілактики органами внутрішніх справ злочинів терористичної спрямованості на загальному рівні. *Проблеми протидії проявам тероризму, сепаратизму та екстремізму в сучасних умовах* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 25 верес. 2015 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 73.

³²⁷ Чорний О. М. Основні напрями оперативно-розшукового запобігання злочинам. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2017. Спеціальний випуск № 88. С. 314.

Більш ефективною є здійснення оперативно-розшукової профілактики на індивідуальному рівні, яка здійснюється відносно осіб, які за своїм антигромадським способом життя спроможні вчинити кримінальні правопорушення терористичної спрямованості.

Проведення пошукових та оперативно-розшукових заходів має бути спрямовано на систематичне та повне виявлення таких осіб, а також на чинники, що сприяють формуванню особи терориста. До таких заходів слід віднести:

а) виявлення осіб, які схильні до вчинення кримінальних правопорушень терористичної спрямованості;

б) оперативно-профілактичне спостереження за особами, які поставлені на профілактичний облік у зв'язку з високим ступенем імовірності їх терористичної поведінки;

в) негласна перевірка причетності до вчинення кримінальних правопорушень осіб, які знаходяться під оперативним спостереженням;

г) профілактичний вплив на особу з метою недопущення з її боку вчинення кримінального правопорушення терористичної спрямованості³²⁸.

Зазначені заходи щодо недопущення вчинення терористичних актів ідентичні заходам, що здійснюються й під час оперативно-розшукового попередження. Але ці заходи здійснюються відносно осіб, які вже мають намір вчинити терористичний акт, але ще ніяких дій вони не виконали для вчинення цих кримінально протиправних дій.

У разі здійснення дій, що підпадають під ознаки готування чи замаху на кримінальне правопорушення, працівники оперативних підрозділів здійснюють дії щодо недопущення доведення до кінця умислу.

Світова практика боротьби з тероризмом свідчить, що діяльність оперативних підрозділів із виявлення підготовлюваних терористичних актів містить у собі такі заходи:

1) встановлення (пошук) усіма передбаченими чинним законодавством методами осіб, які виношують плани вчинення терористичних актів;

2) виявлення й опитування осіб, обізнаних про кримінально протиправну діяльність будь-кого з власного оточення;

3) аналіз оперативних та інших матеріалів про обстановку в місцях найбільш імовірного проведення терористичного акту, а також плани й протиправну діяльність злочинних груп терористичної спрямованості;

4) взаємодія з органами безпеки, оперативними апаратами інших

³²⁸ Кириченко О. В. Окремі питання оперативно-розшукового запобігання злочинам терористичної спрямованості кримінальною поліцією. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 верес. 2016 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 144.

суб'єктів, які здійснюють оперативно-розшукову діяльність;

5) використання з цією метою можливостей інших підрозділів правоохоронних органів, приватних охоронних служб, які забезпечують безпеку об'єктів транспорту, приміщень підприємницьких структур, окремих підприємців³²⁹.

Як зазначив В.В. Мокляк, виявлення і припинення терористичної діяльності охоплює комплекс заходів із викриття проявів терористичної діяльності, встановлення осіб, які беруть у ній участь, притягнення їх до кримінальної відповідальності, знешкодження або екстрадиція. Йдеться про створення переліку терористичних організацій і осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності в Україні; оперативно-розшукові, розвідувальні і контррозвідувальні заходи із своєчасного виявлення та припинення злочинів, пов'язаних із терористичною діяльністю, викриття та знешкодження злочинних об'єднань, агентурних мереж; встановлення винних у провадженні терористичної діяльності осіб, джерел фінансування тероризму; ліквідацію каналів переправлення зброї, вибухівки, спецзасобів для провадження терористичної діяльності; контрольно-дозвільні процедури і режимні заходи з дотримання правил, обмежень і заборон в'їзду/виїзду осіб, переміщення товарів на тимчасово окуповані території України; превентивне затримання в районі проведення АТО; проведення спеціальних операцій; заморожування активів, пов'язаних із тероризмом та його фінансуванням; ліквідацію юридичних осіб за терористичну діяльність і конфіскацію їх майна; внесення до санкційних переліків Ради Безпеки ООН та переліку осіб, пов'язаних із провадженням терористичної діяльності; застосування спеціальних видів звільнення від кримінальної відповідальності за терористичні злочини та ін.³³⁰

Враховуючи зазначене, на наш погляд, до основних заходів, що повинні проводити працівники оперативних підрозділів з виявлення терористичних актів, що знаходяться на стадії задуму або готуються, слід віднести:

- встановлення всіх осіб, які виношують плани вчинення терористичних актів;
- виявлення осіб, обізнаних про зазначену кримінально протиправну спрямованість, з числа оточуючих;
- аналіз оперативних та інших матеріалів про оперативну обстановку в місцях найбільш імовірного проведення терористичного акту;

³²⁹ Сав'юк О. В. Використання оперативно-розшукових засобів і методів у протидії терористичним актам. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 1. Ч. 2. С. 45-46.

³³⁰ Мокляк В. В. Протидія терористичній діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності. Харків, 2020. С. 13.

– про плани і протиправну діяльність злочинних груп потенційно терористичного спрямування;

– аналіз і ретельне вивчення оперативної інформації про незаконне придбання (виготовлення) зброї, бойових припасів, вибухових речовин і пристроїв, їх продаж й зберігання окремими особами³³¹.

Таким чином, здійснення протидії терористичним актам неможливо без визначення пріоритетних напрямів, поступового нарощування зусиль держави і громадськості, удосконалення антитерористичного законодавства, а також удосконалення організації, засобів та методів виявлення та запобігання цьому суспільно небезпечному явищу.

На наш погляд, оптимізуючи напрями запобіжної роботи, треба забезпечити таке:

1) подальше формування й практичне використання єдиного міжвідомчого інформаційного банку даних про терористичні злочини, злочинців, що їх учинили, а також об'єкти можливих терористичних посягань, налагодження системи користування цією інформацією зацікавленими суб'єктами боротьби з тероризмом;

2) визначення критеріїв оцінювання ефективності оперативно-розшукової діяльності, спрямованої на виявлення та запобігання терористичної діяльності;

3) ведення спеціального обліку осіб, поведінка яких свідчить про їхні наміри вчинити терористичний акт чи інше кримінальне правопорушення терористичної спрямованості;

4) зміцнення взаємодії між оперативними підрозділами суб'єктів боротьби з тероризмом;

5) координацію діяльності суб'єктів боротьби з тероризмом.

³³¹ Кириченко О. В. Окремі питання оперативно-розшукового запобігання злочинам терористичної спрямованості кримінальною поліцією. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 верес. 2016 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 145.

ВИСНОВКИ

На сьогодні серед викликів та загроз національній безпеці особливе місце посідає тероризм, який характеризується насильством, жорстокістю, використанням зброї, здатний дестабілізувати соціально-політичну обстановку в суспільстві чи в окремих регіонах країни, дезорганізувати роботу органів державної влади та місцевого самоврядування, заподіяти шкоду життю та здоров'ю невизначеного кола населення, викликати у населення панічні настрої, створити обстановку напруги, незахищеності і громадського неспокою, почуття страху і безпорадності тощо. Зазначений суспільно небезпечний результат терористами досягається шляхом вчинення кримінально протиправних дій, які підпадають під ознаки терористичного акту.

Поширення кримінальних правопорушень терористичної спрямованості та існування високого рівня терористичної загрози в Україні вимагає застосування кримінально-правових та кримінологічних засобів під час протидії терористичним актам, а також належне правове забезпечення такої протидії. Але результати дослідження показали, що правове підґрунтя протидії терористичним актам є недосконалим.

Для вдосконалення механізму правового регулювання протидії кримінальним правопорушенням терористичної спрямованості взагалі та терористичним актам зокрема необхідно:

1) розробити та прийняти нормативно-правий акт, який би регламентував загальні засади щодо протидії злочинності;

2) у Законі України «Про боротьбу з тероризмом» назву нормативного акта перейменувати на «Про протидію тероризму» та у ст. 1 у частині визначення поняття «терористична група» визначити мінімальну кількість злочинів, які вчинили або мають на меті вчинити члени терористичної групи, та визнати таку групу як організована терористична група, а терористичну організацію визначити як стійке об'єднання п'ятьох і більше осіб;

3) удосконалити чинні законодавчі та підзаконні акти щодо протидії терористичним актам з урахуванням сучасного стану терористичних загроз у країні, реформування кримінального процесуального та оперативно-розшукового законодавства, а також реформування правоохоронної системи;

4) з метою підвищення ефективності функціонування загальнодержавної системи протидії тероризму з урахуванням існуючих та потенційних терористичних загроз для України на національному рівні прийняти комплексну програму профілактики кримінальних правопорушень терористичної спрямованості;

5) удосконалити кримінально-правову норму, що передбачає відповідальність за терористичний акт (ст. 258 КК України), а також доповнити ст. 28 КК України описом ознак терористичної групи та терористичної організації як форми співучасті;

б) передбачити в оперативно-розшуковому та кримінально процесуальному законодавстві України норми щодо проведення такого оперативно-розшукового заходу, та відповідно НСРД, як виконання спеціального завдання з розкриття злочинної діяльності терористичної групи чи терористичної організації (п. 8-1 ч. 1 ст. 8 Закону України «Про оперативно-розшукову діяльність», ст. 272-1 КПК України), а також доповнити КК України ст. 43-1, в якій передбачити умови правомірної поведінки особи, яка виконує спеціальне завдання з розкриття злочинної діяльності терористичної групи чи терористичної організації, та межі допустимості вимушеного заподіяння шкоди правоохоронним інтересам від такої діяльності.

Кримінальне законодавство дореволюційного та радянського періодів, вітчизняної історії (до 2001 р.) не містило чітко визначеного складу терористичного акту, але вже в ті часи починали формулюватись окремі види правопорушень, пов'язаних з терористичною діяльністю.

Необхідність криміналізації терористичного акту зумовлено наявністю таких підстав:

а) значна ступінь суспільної небезпечності цього діяння;

б) негативна динаміка зростання цього виду кримінального правопорушення;

в) необхідність кримінально-правової гарантії охорони безпеки громадян та суспільства від терористичних загроз;

г) наявність причин та умов вчинення кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України, які неможливо в сучасних умовах розвитку суспільства усунути загальносоціальними та спеціально-кримінологічними заходами запобігання.

У нормах кримінального законодавства окремих зарубіжних країн аналізовані норми містяться в структурних частинах (главах чи розділах) кримінальних кодексів з різними назвами, що відображує ставлення законодавця тієї чи іншої країни до певної цінності (громадський порядок, громадський спокій, громадська безпека, безпека держави, мир та безпека людства, здоров'я людини). Крім того, відсутній уніфікований підхід щодо визначення поняття та змісту кримінально протиправного діяння, яке визначається за КК України як терористичний акт.

За результатами дослідження визначено, що терористичний акт характеризується наступними кримінально-правовими ознаками:

1) терористичний акт є багатооб'єктним кримінальним

правопорушенням, де родовим та основним безпосереднім об'єктом терористичного акту виступає безпека держави та суспільства від терористичних загроз, а додатковим факультативним – життя і здоров'я людини, громадська безпека, власність, довкілля, авторитет органів державної влади, органів місцевого самоврядування та об'єднань громадян, нормальне функціонування підприємств, установ або організацій;

2) об'єктивна сторона проявляється у двох формах: вчинення реально небезпечних дій та погроза вчинення таких дій, які можуть вчинюватися як щодо невизначеного кола осіб, так і відносно конкретної особи. При цьому обов'язковою ознакою об'єктивної сторони цього кримінального правопорушення є спосіб його вчинення: застосування зброї, вчинення вибуху, підпалу чи інших дій, які створювали небезпеку для життя чи здоров'я людини або заподіяння значної майнової шкоди чи настання інших тяжких наслідків, який характеризується публічним характером вчинюваних дій. Засоби вчинення кримінального правопорушення можуть бути різними: зброя, вибухові пристрої та речовини, радіоактивні матеріали, автомобілі, дрони, комп'ютерна техніка, роботехніка та ін.

Погрозу вчинення терористичного акту слід розглядати як дію, так й засіб вчинення цього кримінального правопорушення. Через погрозу здійснюється інформаційний (дезінформаційний) вплив на психіку, інтелектуальну діяльність людини;

3) суб'єктом терористичного акту є фізична осудна особа, яка на момент вчинення кримінального правопорушення досягла чотирнадцяти років;

4) суб'єктивна сторона характеризується тільки прямим умислом, який в усіх випадках є заздалегідь обдуманим;

5) обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони терористичного акту є спеціальна мета: залякування населення, провокація воєнного конфлікту, міжнародне ускладнення, вплив на прийняття рішень або невчинення дій органами державної влади чи органами місцевого самоврядування, службовими особами цих органів, об'єднаннями громадян, юридичними особами, привернення уваги громадськості до певних політичних, релігійних чи інших поглядів винного (терориста);

б) об'єктивними кваліфікуючими ознаками терористичного акту є: повторність; дії, що призвели до заподіяння значної майнової шкоди чи інших тяжких наслідків; дії, що призвели до загибелі людини; а суб'єктивною кваліфікуючою ознакою – вчинення цього кримінального правопорушення за попередньою змовою групою осіб.

З'ясовано, що основними видами покарань, які можуть призначатися за вчинення терористичного акту, є: позбавлення волі, довічне позбавлення волі та конфіскація майна; а додатковими – позбавлення військового, спеціального звання, рангу, чину або кваліфікаційного класу; позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю.

Обґрунтовано, що у разі вчинення терористичного акту може застосовуватися тільки один із загальних видів звільнення від кримінальної відповідальності, які передбачені у Загальній частині КК України, – звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності (ст. 49 КК України), а також спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності – особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті в частині погрози вчинення терористичного акту, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин та сприяла його розкриттю.

На підставі аналізу об'єктивних, суб'єктивних і кваліфікуючих ознак складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 258 КК України, а також форм кримінально-правового реагування на вчинення цих кримінальних правопорушень, правозастосовної практики пропонуємо:

1) виокремити кримінальні правопорушення терористичної спрямованості в окремий розділ КК України, а розділу, в якому будуть передбачені зазначені кримінально протиправні діяння, дати назву «Кримінальні правопорушення проти безпеки суспільства та держави від терористичних загроз»;

2) передбачити відповідальність за погрозу вчинення терористичного акту в окремій кримінально-правовій нормі, а саме в ч. 4 ст. 258 КК України;

3) виключити з диспозиції ч. 1 ст. 258 КК України спеціальну мету вчинення терористичного акту – порушення громадської безпеки;

4) скоригувати кваліфікуючу ознаку «значна майнова шкода» на «значну шкоду» (ч. 2 ст. 258 КК України), при цьому значна шкода повинна оцінюватися за матеріальними, соціальними та моральними критеріями;

5) виключити як вид покарання конфіскацію майна, але судам при призначенні покарання застосовувати спеціальну конфіскацію як захід, який передбачений нормами КК України, та викласти санкції ст. 258 КК України у такій редакції: частина 1 – караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років; частина 2 – караються позбавленням волі

на строк від семи до дванадцяти років; частина 3 – караються позбавленням волі на строк від десяти до п'ятнадцяти років або довічним позбавленням волі;

б) внести зміни до ч. 6 ст. 258 КК України та викласти норму у такій редакції: «Особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті в частині погрози вчинення терористичного акту, якщо вона до повідомлення їй про підозру у вчиненні нею злочину добровільно повідомила правоохоронний орган про цей злочин та сприяла його розкриттю». Додатково передбачити в абз. 2 ч. 6 цієї статті такий спеціальний вид звільнення від кримінальної відповідальності особи, яка брала участь у готуванні до вчинення терористичного акту, але надала інформацію, що робить це виправданим у порівнянні з її власними протиправними діями, та викласти норму в наступній редакції: «Особа звільняється від кримінальної відповідальності за діяння, передбачене частиною першою цієї статті в частині готування до вчинення терористичного акту, якщо вона своєчасним попередженням або іншим способом активно сприяла запобіганню настанню тяжких наслідків і реалізації цілей терористів, якщо в діях цієї особи не міститься іншого складу кримінального правопорушення».

Крім того, пропонуємо розробити нормативно-правовий акт, який би регламентував відшкодування шкоди фізичним та юридичним особам, заподіяної кримінальним правопорушенням, у тому числі й терористичним актом.

За результатами аналізу кримінологічних показників терористичного акту встановлено, що різкого зниження реєстрації цих кримінально протиправних діянь не передбачається. На зменшення рівня терористичних актів може вплинути насамперед стабілізація суспільно-політичної і соціально-економічної ситуації на Сході України.

Причини та умови терористичних актів є похідними від загальних причин і умов злочинності у нашій країні та взаємопов'язані з економічними, політичними, ідеологічними, морально-психологічними, демографічними процесами у державі.

З'ясовано, що до чинників, які детермінують терористичний акт, відносяться: вплив засобів масової інформації на формування негативних соціально-психологічних властивостей особи злочинців; існування організованої злочинності; високий рівень незаконного обігу вогнепальної зброї, бойових припасів та вибухових речовин, а також «легкодоступність» придбання або заволодіння цих заборонених предметів; нелегальна міграція; недосконалість антитерористичного законодавства; недостатньо ефективна діяльність органів державної влади, правоохоронних органів щодо протидії терористичним проявам.

Забезпечення ефективної реалізації державної політики у сфері протидії тероризму потребує чіткої координації дій суб'єктів боротьби з тероризмом, діяльність яких передусім повинна бути спрямована на запобігання терористичній діяльності взагалі та терористичним актам зокрема.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Chornyi O. Anti-terrorism legislation of Ukraine-issues of reformation. *Współpraca Europejska*. 2016. № 2 (9). S. 118–123.
2. Chornyi O. Delimitation of a terroristic attack from related crimes: approaches in the criminal law of Ukraine. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 9. С. 136–141.
3. Авдеев Ю. И. Терроризм как социально-политическое явление. *Современный терроризм: состояние и перспективы* ; под ред. Е. И. Степанова. Москва : Эдиториал УРСС, 2000. С. 36–53.
4. Андрусів Г. В., Андрушко П. П. та ін. Кримінальне право України. Загальна частина: підруч. ; за ред. П. С. Матишевського та ін. Київ : Юрінком Інтер, 1997. 512 с.
5. Антипенко В. Визначення поняття «безвинні жертви» у складі тероризму: актуальна проблема. *Право України*. 2001. № 6. С. 75–77.
6. Антипенко В. Ф. Борьба с современным терроризмом: международно-правовые подходы. Киев : Национальная библиотека им. Вернадского ; Издательство «ЮНОНА-М», 2002. 723 с.
7. Антипенко В. Ф. Современный терроризм: состояние и возможности его упреждения (криминологическое исследование). Киев, 1998. 190 с.
8. Антипенко В. Ф. Тероризм: кримінологічна та кримінально-правова характеристика. Київ : НБУВ, 1999. 61 с.
9. Антонян Ю. М. Криминология : учеб. 2-е изд., перераб. и доп. Москва : Издательство Юрайт, 2013. 523 с.
10. Ахметшин Х. М., Ахметшин Н. Х., Петухов А. А. Современное уголовное законодательство КНР. Москва : ИД «Муравей», 2000. 432 с.
11. Бажанов М. И. Уголовное право Украины. Общая часть : конспект лекций. Днепропетровск : Пороги, 1992. 166 с.
12. Бажанов М. І., Баулін Ю. В., Борисов В. І. та ін. Кримінальне право України: Загальна частина : підруч. ; за ред. М. І. Бажанова, В. В. Сташиса, В. Я. Тація. Київ–Харків : Юрінком Інтер – Право, 2001. 416 с.
13. Бандурка О. М. Оперативно-розшукова діяльність. Ч. I : підруч. Харків : Вид-во Нац. ун-ту внутр. справ, 2002. 244 с.
14. Барабаш Є. Профілактика тероризму та протидія радикалізації людей у місцях позбавлення волі. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матер. II Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 груд. 2017 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. С. 109–112.

15. Баранюк Ю. В., Дріжчана С. В., Хуторян Н. М. та ін. Гармонізація трудового законодавства України із законодавством Європейського Союзу : монограф. ; відп. ред. Н. М. Хуторян. Київ : ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2008. 304 с.

16. Белоконєв В. Співвідношення понять «боєприпаси» і «вибухові речовини» у кримінальному праві. *Право України*. 1997. № 2. С. 27–30.

17. Белянська В. В., Брящей Р. І., Клименко О. А. та ін. Протидія терористичній діяльності: кримінально-правові, кримінологічні та криміналістичні аспекти : монограф. ; за заг. ред. О. В. Шамари. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2016. 450 с.

18. Біленчук П. Д., Кофанов А. В., Сулява О. Ф. Балістика: Криміналістичне вогнестрільне зброєзнавство : підруч. ; за ред. П. Д. Біленчука. Київ : Міжнародна агенція “BeeZone”, 2003. 384 с.

19. Блажко А. М., Кириченко О. В. Відмежування терористичного акту від деяких суміжних злочинів. *Теоретичні та практичні проблеми організації досудового слідства* : матер. Всеукр. наук.-практ. конференції (м. Запоріжжя, 20-21 трав. 2005 р.) : у 2-х ч. Запоріжжя : Юрид. ін-т МВС України, 2005. Ч. 2. С. 18–22.

20. Богатирьов І. Г., Щербина О. В. Режим у виправних колоніях Державної пенітенціарної служби України (теорія і практика). Київ : ВД «Декор». 2015. 165 с.

21. Брайнин Я. М. Уголовная ответственность и ее основание в уголовном праве. Москва, 1963. 275 с.

22. Брящей Р. І., Чорний О. М. Кримінально-правова характеристика об'єкта терористичного акту. *Судова апеляція*. 2017. № 3 (48). С. 68–78.

23. Бузало П. М., Денисов С. Ф., Кириченко О. В. Кримінологія : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2007. 192 с.

24. Вербенський М. Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації. *Державна політика протидії тероризму: пріоритети та шляхи реалізації* : зб. матер. кругл. столу (м. Київ, 24 лют. 2011 р.). Київ : НІСД, 2011. С. 68–72.

25. Вирок Деснянського районного суду м. Києва від 06.05.2016. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/57545223> (дата звернення: 13.09.2019).

26. Вирок Приморського районного суду м. Одеси від 03.03.2016. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/56604863> (дата звернення: 13.09.2019).

27. Вирок Харківського районного суду Харківської області від 10.07.2016. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/46534475> (дата звернення: 13.09.2019).

28. Висновок на проєкт Закону України «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України (стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України)». URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=46599 (дата звернення: 19.02.2021).

29. Власенков В. В., Стахов А. И. Безопасность как объект правового регулирования. *Проблемы борьбы с преступностью в Центральном Федеральном округе Российской Федерации* : матер. науч.-практ. конф. (г. Брянск, 28–29 ноябрь 2001 г.) ; под ред. А. М. Никитина. Москва – Брянск : Юрид. ин-т МВД России, 2002. Ч. 2. С. 76–81.

30. Гавриш С. Б. Уголовно-правовая охрана природной среды Украины. Проблемы теории и развитие законодательства. Харьков : Основа, 1994. 640 с.

31. Гальперин И. М. Уголовная политика и уголовное законодательство. *Основные направления борьбы с преступностью*. Москва : Юрид. лит., 1975. С. 53–55.

32. Глистин В. К. Проблема уголовно-правовой охраны общественных отношений (объект и квалификация преступлений). Ленинград : ЛГУ, 1979. 128 с.

33. Грищук В. К. Тероризм: проблема понятия. *Актуальні проблеми держави та права* : зб. наук. праць. Одеса : Юридична література, 2000. Вип. 8. С. 45–49.

34. Гуторова Н. О. Проблеми кримінально-правової охорони державних фінансів України : дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2002. 429 с.

35. Дагель П. С. Условия установления уголовной наказуемости. *Правоведение*. 1975. № 4. С. 67–74.

36. Дагель П. С., Котов Д. П. Субъективная сторона преступления и ее установление. Воронеж : Издательство Воронежского университета, 1974. 243 с.

37. Данильченко Ю. Б. Тероризм: феномен, детермінація, протидія : монограф. Харків : Золота миля, 2018. 478 с.

38. Данільян О. Г., Дзьобань О. П., Панов М. І. Національна безпека України: сутність, структура та напрямки реалізації : навч. посіб. Харків : Фоліо, 2002. 285 с.

39. Даньшин І. М., Голіна В. В., Валуйська М. Ю. та ін. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підруч. ; за ред. В. В. Голіни. 2-ге вид. переробл. і допов. Харків : Право, 2009. 288 с.

40. Даньшин І. М., Голіна В. В., Кальман О. Г., Лисодєд О. В. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : підруч. ; за ред. І. М. Даньшина. Харків : Право, 2003. 352 с.
41. Деменко А. М. Феномен тероризму в умовах глобалізаційної динаміки (соціально-філософський аналіз) : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 09.00.03 / Харк. ун-т Повітр. Сил ім. І. Кожедуба. Харків, 2008. 19 с.
42. Дементьев С. И. Построение уголовно-правовых санкций в виде лишения свободы. Ростов-на-Дону : Изд-во Рост. ун-та, 1986. 157 с.
43. Демиденко В. Е. Можливості чинного законодавства України з запобігання тероризму і боротьби з ним. *Актуальні проблеми держави та права* : зб. наук. праць. Одеса : Юридична література, 2000. Вип. 8. С. 208.
44. Демидова Л. М. Проблеми кримінально-правої відповідальності за заподіяння майнової шкоди в Україні (майнова шкода як злочинний наслідок): теорія, закон, практика : монограф. Харків : Право, 2013. 752 с.
45. Джужа О. М., Никифорчук Д. Й., Комарницький В. М. та ін. Боротьба з тероризмом : навч. посіб. ; за заг. ред. В. В. Коваленка. Київ : Видавничий дім «Скіф», 2013. 584 с.
46. Дикаев С. У. Террор, терроризм и преступления террористического характера (криминологическое и уголовно-правовое исследование) : монограф. Санкт-Петербург : Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2006. 464 с.
47. Діденко С. В. Організаційно-тактичні основи попередження та розкриття злочинів, що вчинюються із застосуванням кримінальних вибухів (за матеріалами Департаменту карного розшуку МВС України) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04 / Одес. держ. юрид ін.-т внутр. справ. Одеса, 2007. 18 с.
48. Долгова А. И. Криминология : учеб. пособ. Москва : Издательская группа НОРМА–ИНФРА-М, 1999. 272 с.
49. Допилка С. О. Уголовная ответственность за терроризм и пиратство на море : дис ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Одесский ун-т им. И.И. Мечникова. Одеса, 1999. 171 с.
50. Емельянов В. П. Концептуальные аспекты исследования объекта преступлений. *Право и политика*. 2003. № 2. С. 67–77.
51. Емельянов В. П. Определение понятия терроризма. *Бюлетень з обміну досвідом роботи*. 2003. № 146/147. С. 49–52.
52. Емельянов В. П. Терроризм – как явление и как состав преступления. Харьков : Право, 1999. 272 с.
53. Емельянов В. П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование. Санкт-Петербург : Издательство «Юридический центр Пресс», 2002. 320 с.

54. Емельянов В. П., Иманлы М. Н., Рыжов И. Н. Уголовно-правовое противодействие терроризму : монограф. Харьков : Право, 2014. 88 с.
55. Європейська конвенція про боротьбу з тероризмом. *Офіційний вісник України*. 2006. № 14. Ст. 1055.
56. Ємельянов В. П. Антитерористичне законодавство: поняття, система, шляхи вдосконалення : монограф. Харків : Право, 2016. 88 с.
57. Ємельянов В. П. Понятійний апарат у сфері правової протидії тероризму: теоретичне та практичне значення. *Форум права*. 2001. № 1. С. 348–361.
58. Ємельянов В. П. Тероризм і злочини терористичної спрямованості. Харків : «Рубікон», 1997. 176 с.
59. Журавльов А. Ю. Характеристика організованого терористичного формування, а також його зв'язків і взаємин з іншими злочинними організаціями. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2014. № 2. С. 110–113.
60. Загородников Н. И. Значение объекта преступления для определения меры наказания по советскому уголовному праву. *Труды Военно-юридической академии*. Москва, 1949. Т. 10. С. 12.
61. Захаров В. П. Інформаційне забезпечення боротьби зі злочинністю : монограф. Львів : ЛьвДУВС, 2008. 472 с.
62. Зеленецький В. С., Ємельянов В. П., Настюк В. Я. та ін. Проблеми систематизації та комплексного розвитку антитерористичного законодавства України : монограф. ; за заг. ред. В. С. Зеленецького та В. П. Ємельянова. Харків : Право, 2008. 96 с.
63. Зелинский А. Ф. Криминальная мотивация хищений и иной корыстной преступной деятельности. Киев : УМКВО, 1990. 70 с.
64. Зелинский А. Ф. Криминальная психология : науч.-практ. изд. Киев : Юринком Интер, 1999. 240 с.
65. Зелінський А. Ф. Кримінологія : навч. посіб. Харків : Рубікон, 2000. 240 с.
66. Зелінський А. Ф., Куц В. М. Об'єкт злочину і структура Особливої частини Кримінального кодексу. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків, 1997. Вип. 2. С. 148–154.
67. Злобин Г. А. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация. Москва : Наука, 1982. 304 с.
68. Іванов Ю. Ф., Джужа О. М. Кримінологія : навч. посіб. Київ : ПАЛИВОДА, 2006. 264 с.
69. Каиржанов Е. К. Интересы трудящихся и уголовный закон : монограф. Алма-Ата : Казахстан, 1973. 160 с.
70. Карне законодавство ФРН. Київ : ВАІТЕ, 2016. 408 с.
71. Карний кодекс Республіки Польща. Київ : ВАІТЕ, 2015. 172 с.

72. Карпец И. И. Современные проблемы уголовного права и криминологии. Москва : Юридическая литература, 1976. 224 с.

73. Кириченко О. В. Вплив засобів масової інформації на формування особи злочинця, що вчинює злочини проти громадської безпеки. *Сучасна кримінально-правова політика України: законотворчість та судова практика (тенденції, проблеми і шляхи їх подолання)* : матер. круг. столу (м. Дніпропетровськ, 22 квіт. 2016 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 87-89.

74. Кириченко О. В. Громадська безпека як об'єкт кримінально-правової охорони. *Право і суспільство*. 2012. № 3. С. 185–190.

75. Кириченко О. В. Законодавче визначення поняття «безпека». *Актуальні проблеми протидії правопорушенням і злочинам у сфері громадської безпеки* : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 19 жовт. 2012 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2012. С. 53–56.

76. Кириченко О. В. Зміст категорії «протидія злочинності». *Актуальні проблеми правоохоронної діяльності та юридичної науки* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 19-20 верес. 2013 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2013. С. 163–166.

77. Кириченко О. В. Кримінально-правова характеристика неправдивого повідомлення про загрозу громадській безпеці. *Jurnalul juridic national : teorie si practica*. 2014. № 4 (8). С. 152–157.

78. Кириченко О. В. Кримінально-правові та криминологічні аспекти протидії завідомо неправдивим повідомленням про загрозу громадській безпеці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національний університет внутрішніх справ. Харків, 2005. 234 с.

79. Кириченко О. В. Окремі питання оперативно-розшукового запобігання злочинам терористичної спрямованості кримінальною поліцією. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матер. Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 верес. 2016 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 143–145.

80. Кириченко О. В. Оперативно-розшукова протидія злочинам проти громадської безпеки кримінальною поліцією: проблеми теорії та практики : монограф. Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. 428 с.

81. Кириченко О. В. Основні напрями оперативно-розшукової профілактики органами внутрішніх справ злочинів терористичної спрямованості на загальному рівні. *Проблеми протидії проявам тероризму, сепаратизму та екстремізму в сучасних умовах* : матер.

Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 25 верес. 2015 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 72–74.

82. Кириченко О. В. Основні напрямки удосконалення нормативно-правового забезпечення протидії злочинам терористичної спрямованості. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 72–75.

83. Кириченко О. В. Предотвращение преступлений в системе противодействия преступности. *Актуальные проблемы теории и истории права и государства на современном этапе* : сб. науч. тр. IX Междунар. науч.-практ. конф. ; отв. ред. А.С. Евстегнеев. Кострома : Изд-во Костром. гос. технол. ун-та, 2012. С. 144–147.

84. Кириченко О. В. Стан злочинів терористичної спрямованості. *Međunarodni naučni zbornik Pravo Ekonomija Menadžment I*. Вацькі Petrovac, 2016. S. 133–136.

85. Кириченко О. В., Хмеленко В. В. Принципи оперативно-розшукового запобігання злочинам : монограф. Київ : Центр учбової літератури, 2020. 160 с.

86. Климчук О. О. Кримінальна відповідальність за диверсію по законодавству України : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 18 с.

87. Книженко О. О. До питання звільнення від кримінальної відповідальності за вчинення терористичного акту. *Державна політика у сфері протидії тероризму: міжнародний досвід і його актуальність для України* : зб. матер. Інтернет-конф. Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2015. С. 86–89.

88. Книженко О. О. Звільнення від відбування покарання з випробуванням за кримінальним правом України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2003. 207 с.

89. Книженко О. О. Теоретичні засади встановлення санкцій у кримінальному праві : дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2012. 431 с.

90. Ковітіді О. Ф. Окремі проблеми кримінально-правового регулювання звільнення від кримінальної відповідальності неповнолітніх. *Підприємництво, господарство і право*. 2004. № 3. С. 96–100.

91. Кожушко Е. П. Современный терроризм: Анализ основных направлений ; под общ. ред. А. Е. Тараса. Минск : Харвест, 2000. 447 с.

92. Козак О. С. Ефективність звільнення від кримінальної відповідальності в Україні : монограф. ; за ред. О. М. Бандурки. Київ : Освіта України, 2009. 202 с.

93. Колосков В. В. Законодавство України з питань боротьби з тероризмом та екстремізмом. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 76–77.

94. Комиссаров В. С. Терроризм, бандитизм, захват заложника и другие тяжкие преступления против безопасности общества по новому УК РФ : монограф. Москва : «Кросна-Лекс», 1997. 160 с.

95. Конвенція Ради Європи про запобігання тероризму від 16.05.2005. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 39. Ст. 340.

96. Конституція України від 28.06.1996. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 04.07.2020).

97. Копотун І. М. Спеціальні види звільнення від кримінальної відповідальності. *Кримінально-виконавча політика України та Європейського Союзу: розвиток та інтеграція* : зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 27 листоп. 2015 р.). Київ : Ін-т крим.-викон. служби, 2015. С. 158–160.

98. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны : монограф. Москва : Академия МВД СССР, 1980. 248 с.

99. Коржанский Н. И. Объект и предмет уголовно-правовой охраны : монограф. Москва : Академия МВД СССР, 1980. 248 с.

100. Коржанський М. Й. Ще раз про об'єкт злочину. *Юридичний вісник України*. 1996. 18-24 липня.

101. Костенко О. Поняття тероризму і Концепція антитероризму // *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 груд. 2017 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. С. 42–45.

102. Кривуля О. М., Куц В. М. Чи можуть бути суспільні відносини об'єктом злочину? *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків, 1997. Вип. 2. С. 70–75.

103. Кригер Г. А., Кузнецова Н. Ф. Проблемы социальной обусловленности уголовного закона. Москва : Наука, 1977. 152 с.

104. Криминология : учеб. ; под ред. Н. Ф. Кузнецовой, Г. М. Миньковского. Москва : Издательство БЕК, 1998. 566 с.

105. Кримінальне право України: Загальна частина ; за ред. П. С. Матишевського та ін. Київ : Юрінком, 1999. 512 с.

106. Кримінальний кодекс України : офіц. текст із змінами та допов. на 1 жовтня 1970 р. Київ : Видавництво політичної літератури України, 1971. 249 с.

107. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 15.10.2021).

108. Кримінальний кодекс Французької Республіки ; за ред. В. Л. Менчинського. Київ : ОВК, 2017. 348 с.

109. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 № 4651-VI. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 05.11.2021).

110. Крутов В. В. Теоретико-правові і тактико-спеціальні проблеми боротьби з тероризмом : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 21.00.06 / Національна академія СБ України. Київ, 1998. 40 с.

111. Кубальський В. Н. Кримінально-правові проблеми протидії тероризму в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького. Київ, 2007. 17 с.

112. Кудрявцев В. Н. Генезис преступления. Опыт криминологического моделирования : учеб. пособ. Москва : Издательская группа «ФОРУМ–ИНФРА-М», 1998. 216 с.

113. Кудрявцев В. Н. Объективная сторона преступления. Москва : Госюриздат, 1960. 244 с.

114. Кудрявцев В. Н. Основания уголовно-правового запрета: криминализация и декриминализация. Москва : Наука, 1982. 304 с.

115. Кузнецов В. В., Савченко А. В., Штанько О. Ф. Сучасне кримінальне право України : курс лекцій. Київ : Вид. ПАЛИВОДА А.В., 2005. 640 с.

116. Курс криминології: Загальна частина : підруч.: у 2-х кн. / О. М. Джужа, П. П. Михайленко, О. Г. Кулик та ін. ; за заг. ред. О. М. Джужи. Київ : Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

117. Курс советского уголовного права: Часть общая. В 6-ти т. ; под ред. А. А. Пионтковского. Москва : Наука, 1970. Т. 2. 516 с.

118. Куц В. М. Теоретико-прикладні аспекти проблеми суб'єкта злочину. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Харків, 1996. Вип. 1. С. 17–23.

119. Куц В. М., Кириченко О. В. Неправдиве повідомлення про загрозу громадській безпеці (кримінально-правова характеристика та заходи протидії) : монограф. Київ, Харків : Харків юридичний, 2006. 212 с.

120. Леонов Б. Д. Запобігання тероризму: криминологічний аспект : монограф. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2015. 435 с.

121. Леонов Б. Д. Тероризм та організована злочинність: зв'язок та взаємозалежність. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму,*

екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 47–51.

122. Лисенко А. М. Аналіз розвитку антитерористичного законодавства в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2011. № 4. С. 327–333.

123. Лисенко А. М. Особливості терористичних груп та організацій як форм організованої злочинності. *Форум права*. 2014. № 4. С. 576–580. URL : <http://www.nbu.gov.ua/e-journals/FP/2010-4/10lamfoz.pdf> (дата звернення: 01.03.2016).

124. Литвак О. М. Державний вплив на злочинність: кримінологічно-правове дослідження : монограф. Київ : Юрінком Інтер, 2000. 280 с.

125. Ліпкан В. А. Правові та організаційні аспекти боротьби з тероризмом в Україні. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. Київ, 1998. Вип. 3. С. 88–92.

126. Ліпкан В. А. Тероризм і національна безпека України. Київ : Знання, 2000. 184 с.

127. Лунеев В. В. Кримінология : учеб. Москва : Издательство Юрайт, 2013. 686 с.

128. Луць Л. А. Європейські міждержавні правові системи та проблеми інтеграції з ними правової системи України (теоретичні аспекти) : монограф. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2003. 304 с.

129. Ляшенко В. М. Державна політика запобігання тероризму в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.01 / Льв. регіон. ін.-т держ. управ. Нац. акад. держ. управ. при Президентові України. Львів, 2007. 19 с.

130. Макаров В. О. Кримінально-правові санкції та їх застосування за злочини проти моральності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Класичний приватний ун-т. Запоріжжя, 2015. 331 с.

131. Международно-правовые основы борьбы с терроризмом : сб. документов ; сост. В. С. Овчинский. Москва : ИНФРА-М, 2003. 480 с.

132. Мельникова-Крикун В. М. Спеціальна конфіскація. *Право і безпека*. 2005. № 4. С. 89–92.

133. Меньших А. А. Нормы ответственности за терроризм по новому уголовному кодексу Франции. *Журнал российского права*. 1997. № 11. С. 142–150.

134. Михлин А. С. Последствия преступления. Москва : Юридическая литература, 1969. 104 с.

135. Міжнародні стандарти щодо боротьби з відмиванням коштів, фінансуванням тероризму та розповсюдженням зброї масового знищення :

Рекомендації FATF, затверджені Пленарним засіданням FATF у лютому 2012 року.

URL :

http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2018/20181221/BOOK/FATF%20Recommendations_UKR_17_12_2018.pdf (дата звернення: 28.12.2018).

136. Моджорян Л. А. Терроризм: правда и вымысел. 2-е изд. Москва : Юрид. лит., 1986. 240 с.

137. Мозохин О. Б. Крестьянский терроризм (20-е – начало 30-х годов XX в.). *Закон и право*. 2002. № 5. С. 63–66.

138. Мокляк В. В. Протидія терористичній діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Наук.-дослід. ін-т вивчення проблем злочинності. Харків, 2020. 19 с.

139. Мохончук С. М. Уголовная ответственность за терроризм : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Университет внутренних дел МВД Украины. Харьков, 1999. 172 с.

140. Музика А. А. Незаконний обіг наркотичних засобів в Україні (кримінально-правове та кримінологічне дослідження) : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08. Київ, 1988. 44 с.

141. Мукоїда Р. В. Організаційно-тактичні засади протидії злочинам, пов'язаним з терористичною діяльністю : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 21.07.04. Одес. юрид. ін.-т ХНУВС. Одеса, 2008. 21 с.

142. Назимко Є. С. Щодо статусу спеціальної конфіскації майна. *Адвокат*. 2009. № 105. С. 22–24.

143. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України ; за заг. ред. О. М. Джужі, А. В. Савченка, В. В. Чернея. Київ : Юрінком Інтер, 2015. 1064 с.

144. Некрасов М. П., Селиванов И. О. Насилие как объективная сторона состава преступления. *Актуальные вопросы уголовного права и криминологии (проблемы, суждения, дискуссии)* : сб. науч. трудов ; под ред. М. Г. Миненка. Калининград : Калининградский ун-т, 2000. С. 35–41.

145. Непомнящая Т. В. Мера уголовного наказания: проблемы теории и практики : автореф. дис. ... докт. юрид. наук : 12.00.08 / Екатеринбургский государственный университет. Екатеринбург, 2010. 46 с.

146. Никифоров Б. С. Место объекта в общем определении преступления по советскому уголовному праву. *Социалистическая законность*. 1958. № 5. С. 31.

147. Никифоров Б. С. Объект преступления по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1960. 229 с.

148. Никифорчук Д. Й., Бусол О. Ю., Бірюков Г. М. Аналітична робота в оперативно-розшуковій діяльності : навч.-практ. посіб. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2012. 152 с.

149. Новоселов Г. П. Учение об объекте преступления. Методологические аспекты : монограф. Москва : Издательство НОРМА, 2001. 208 с.
150. Ной И. С. Теоретические вопросы лишения свободы. Саратов : Изд-во Саратовск. ун-та, 1965. 167 с.
151. Овчинникова Г. В. Терроризм : лекция. Санкт-Петербург : Санкт-Петербургский юрид. ин-т Генеральной прокуратуры РФ, 1998. 36 с.
152. Ониськів М. Глобалізація і правотворення. *Право України*. 2002. № 9. С. 10–14.
153. Орел Ю. С. Тероризм як форма організованої злочинності. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією: теорія і практика*. 2014. № 2. С. 130–132.
154. Основи оперативно-розшукової діяльності : навч. посіб. / С. В. Албул, С. В. Андрусенко, Р. В. Мукоїда, Д. О. Ноздрін; за заг. ред. С. В. Албула. Одеса : ОДУВС, 2016. 270 с.
155. Панов М., Тихий В. Безпека як фундаментальна категорія в методології правознавства (до постановки проблеми). *Вісник Академії правових наук України*. 2000. № 3 (22). С. 10–16.
156. Панов Н. И. Способ совершения преступления и уголовная ответственность. Харьков : Вища школа, Изд-во при Харьковском университете, 1982. 161 с.
157. Пенитенциарный кодекс Эстонской Республики. Таллинн : Vi-Info, 2004. 103 с.
158. Петрищев В. Е. Антитеррористическое законодательство за рубежом. Современный терроризм: состояние и перспективы ; под ред. Е. И. Степанова. Москва : Эдиториал УРСС, 2000. С. 217–234.
159. Пионтковский А. А. Учение о преступлении по советскому уголовному праву. Москва : Госюриздат, 1961. 666 с.
160. Пироженко О. С. Спеціальна конфіскація: загальні аспекти й еволюція вітчизняної кримінально-правової думки. *Вісник Кримінологічної асоціації України*. 2015. № 3 (11). С. 70–77.
161. Письменський Є. О. Теоретико-прикладні проблеми звільнення від покарання та його відбування за кримінальним правом України : монограф. Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка, 2014. 728 с.
162. Попович О. Терористичний акт у законодавстві України та зарубіжних країн (порівняльно-правовий підхід). *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 8. С. 181–185.
163. Попович О. С. Терористичний акт: поняття, склад злочину, кваліфікація : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. ун-т ім. Я. Мудрого. Харків, 2019. 20 с.

164. Примаченко В. Ф. Диференціація кримінальної відповідальності за терористичні злочини залежно від заподіяної ними шкоди та наслідків. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 130–132.

165. Про боротьбу з тероризмом : Закон України від 20.03.2003 № 638-IV. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/638-15#Text> (дата звернення: 13.11.2021).

166. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо впровадження смертної кари як виду покарання) : проєкт Закону України від 30.01.2013 № 2128. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=45589 (дата звернення: 11.06.2020).

167. Про внесення змін до Кримінального і Кримінального процесуального кодексів України стосовно виконання Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України : Закон України від 18.04.2013 № 222-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 11. Ст. 131. URL : https://minjust.gov.ua/m/str_43331 (дата звернення: 19.02.2021).

168. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо впровадження смертної кари як виду покарання за корупційні злочини) : проєкт Закону України від 24.06.2015 № 2159 а. URL : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=55723 (дата звернення: 11.06.2020).

169. Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення : Закон України від 06.12.2019 № 361-IX. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/361-20#Text> (дата звернення: 13.11.2021).

170. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції боротьби з тероризмом : розпорядження Кабінету Міністрів України від 05.01.2021 № 7-р. URL : <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-z-realizaciyi-koncepciyi-borotbi-z-terorizmom-v-t050121> (дата звернення: 17.09.2021).

171. Про затвердження Положення про Антитерористичний центр та його координаційні групи при регіональних органах Служби безпеки України : Указ Президента України від 14.04.1999 № 379/99. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/379/99> (дата звернення: 23.02.2021).

172. Про Заяву Верховної Ради України «Щодо протидії поширенню підтримуваного Російською Федерацією міжнародного тероризму» :

Постанова Верховної Ради України від 22.03.2014 № 1597-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 36. Ст. 2002.

173. Про Концепцію боротьби з тероризмом : Указ Президента України від 25.04.2013 № 230/2013. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/230/2013/para1> (втратив чинність) (дата звернення: 12.12.2020).

174. Про Концепцію боротьби з тероризмом в Україні : Указ Президента України від 05.03.2019 № 53/2019. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/53/2019#Text> (дата звернення: 15.02.2021).

175. Про національну безпеку України : Закон України від 21.06.2018 № 2469-VIII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 15.02.2021).

176. Про оперативно-розшукову діяльність : Закон України від 18.02.1992 № 2135-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення: 05.11.2021).

177. Про практику призначення судами кримінального покарання : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24.10.2003 № 7. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0007700-03> (дата звернення: 12.05.2020).

178. Про ратифікацію Конвенції Організації Об'єднаних Націй проти корупції : Закон України від 18.10.2006 № 251-V. *Відомості Верховної Ради України*. 2006. № 50. Ст. 496. URL : <http://nsj.gov.ua/files/1396935490Конвенція%20ООН%20проти%20корупції.pdf> (дата звернення: 19.02.2021).

179. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України» : Указ Президента України від 14.09.2020 № 392/2020. URL : <https://www.president.gov.ua/documents/3922020-35037> (дата звернення: 15.02.2021).

180. Про судову практику в справах про викрадення та інше незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, вибуховими речовинами, вибуховими пристроями чи радіоактивними матеріалами : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 3. *Відомості Верховного Суду України*. 2002. № 4. С. 2–9 (вкладка).

181. Про умовно-дострокове звільнення від відбуття покарання і заміну невідбутої частини покарання більш м'яким : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26.04.2002 № 2. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0002700-02> (дата звернення: 23.11.2019).

182. Проект Кримінального кодексу України. *Українське право*. 1997. № 2 (7).

183. Рамочное соглашение Совета Европейского Союза от 13.06.2002 г. «О борьбе с терроризмом». URL : http://eulaw.edu.ru/dokuments/legislation/law_defence/borb_s_terrorizm.om.htm. (дата звернення: 15.11.2018).

184. Рахманова Е. Н. Гармонизация и унификация уголовного законодательства в глобализующемся мире. *Российская юстиция*. 2009. № 4. С. 23–28.

185. Рашковская Ш. С. Советское уголовное право: Общая часть: Субъективная сторона преступления. Москва : Всесоюзный заочный юридический институт, 1961. Вып. 8. 35 с.

186. Рижов І. М. Проблемні питання нормативно-правового регулювання профілактики тероризму. *Проблеми протидії проявам тероризму, сепаратизму та екстремізму в сучасних умовах* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 25 верес. 2015 р.). Дніпропетровськ : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2015. С. 39–42.

187. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статей 24, 58, 59, 60, 93, 190-1 Кримінального кодексу України в частині, що передбачає смертну кару як вид покарання (справа про смертну кару) від 29.12.1999 № 11-рп/99. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-99#Text> (дата звернення: 12.05.2020).

188. Российское уголовное право: Общая часть : учеб. ; под ред. В. Н. Кудрявцева и А. В. Наумова. Москва : СПАРК, 1997. 454 с.

189. Сав'юк О. В. Використання оперативно-розшукових засобів і методів у протидії терористичним актам. *Науковий вісник Київського національного університету внутрішніх справ*. 2008. № 1. Ч. 2. С. 41–48.

190. Савченко А. В. Кримінальне законодавство України та федеральне кримінальне законодавство Сполучених Штатів Америки: комплексне порівняльно-правове дослідження : монограф. Київ : КНТ, 2007. 596 с.

191. Самощенко И. В. Ответственность за угрозу по уголовному праву (понятие, виды, спорные проблемы) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08. Харьков, 1997. 222 с.

192. Самощенко І. В. Відповідальність за погрозу в кримінальному праві України (поняття, види, спірні питання) : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Нац. юрид. акад. України ім. Я. Мудрого. Харків, 1997. 23 с.

193. Селіна М. Формування суспільних настроїв населення як фактор боротьби з тероризмом. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матер. II Міжн. наук.-практ. конф. (м. Київ, 15 груд. 2017 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2018. С. 364–366.
194. Серебренников А. В., Лебедев М. В. К вопросу об уголовно-правовом противодействии терроризму. *Danish Scientific Journal*. 2019. № 28. Р. 32–34.
195. Серкевич І. Р. Кримінологічні детермінанти та кримінально-правова протидія тероризму : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2015. 20 с.
196. Серкевич І. Р. Кримінологічні детермінанти та кримінально-правова протидія тероризму : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Львів. держ. ун-т внутр. справ. Львів, 2015. 215 с.
197. Скибицкий В. В. Освобождение от уголовной ответственности и отбывания наказания. Киев : Наукова думка, 1987. 181 с.
198. Смитиенко В. Н. Объект преступлений против здоровья населения : монограф. Омск : Омская высшая школа милиции МВД СССР, 1973. 187 с.
199. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Азербайджанської Республіки, Кримінальний кодекс Республіки Казахстан. Київ : ОВК, 2016. 490 с.
200. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Республіки Білорусь, Кримінальний кодекс Республіки Молдова. Київ : ОВК, 2016. 462 с.
201. Станіч В. С. Кримінальний кодекс Республіки Узбекистан. Київ : ОВК, 2019. 194 с.
202. Статистична інформація Офісу Генерального прокурора. URL : <https://www.gp.gov.ua/ua/1stat> (дата звернення: 14.01.2022).
203. Степанченко О. О. Протидія етнорелігійному тероризму : монограф. Харків : Константа, 2018. 492 с.
204. Таганцев Н. С. Русское уголовное право. Тула : Автограф, 2001. Т. 1. 800 с.
205. Тацій В. Я. Об'єкт і предмет злочину в кримінальному праві : монограф. Харків : Право, 2016. 256 с.
206. Тербін М. Обличчя тероризму: хімічна зброя. *Народна армія*. 2002. № 135. С. 6.
207. Терористичні злочини: кримінально-правова характеристика та питання вдосконалення антитерористичного законодавства : монограф. ; за заг. ред. В. П.Ємельянова. Харків : Вид-во «Кроссруд», 2007. 216 с.

208. Тихий В. П. Громадська безпека та деякі особливості складів злочинів проти неї. *Законодавство України: науково-практичні коментарі*. 2002. № 4. С. 94–99.
209. Тихий В. П. Злочини проти суспільної (загальної) безпеки : конспект лекцій. Харків : Нац. юрид. акад. України, 1996. 69 с.
210. Тихий В. П. Уголовная ответственность за нарушение правил безопасности обращения с общепасными предметами. Киев : УМКВО, 1989. 78 с.
211. Ткач В. Ф. Сучасний тероризм: тенденції, вияви, виклики та загрози для України. *Стратегічні пріоритети*. 2015. № 3 (36). С. 12–18.
212. Ткаченко В. И. Преступления против общественной безопасности. Москва : ВЮЗИ, 1984. 81 с.
213. Туманов Г. А., Фризко В. И. Общественная безопасность и ее обеспечение в экстремальных условиях. *Советское государство и право*. 1989. № 8. С. 21.
214. Уголовный кодекс Грузии. *Законодательный Вестник Грузии*. URL : <https://matsne.gov.ge/ru/document/view/16426?publication=242> (дата звернення: 17.10.2021).
215. Уголовный кодекс Испании ; под ред. и с предисл. Н. Ф. Кузнецовой и Ф. М. Решетникова. Москва : Издательство Зерцало, 1998. 218 с.
216. Уголовный кодекс Латвийской Республики. Науч. ред. А. И. Лукашов, Э. А. Саркисова. Санкт-Петербург : «Юридический центр Пресс», 2001. 313 с.
217. Уголовный кодекс Литовской Республики. Науч. ред. В. Павилониса. Санкт-Петербург : «Юридический центр Пресс», 2003. 470 с.
218. Уголовный кодекс Республики Таджикистан. Санкт-Петербург : «Юридический центр Пресс», 2001. 410 с.
219. Уголовный кодекс Российской Федерации. Москва : Проспект, 2018. 320 с.
220. Уголовный кодекс УССР. Харьков : Издание Наркомюста УССР. Издание I (официальное), 1922. 50 с.
221. Уголовный кодекс УССР. Харьков : Юридическое издательство Наркомюста УССР, 1928. 79 с.
222. Ухвала Центрального районного суду м. Миколаєва від 01.12.2014. URL : <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/41747037> (дата звернення: 14.09.2017).
223. Участь України у міжнародних організаціях. URL : <http://mfa.gov.ua/ua/about-ukraine/international-organizations> (дата звернення: 15.11.2019).

224. Фесенко Є. Цінності як об'єкт злочину. *Право України*. 1999. № 6. С. 75–78.
225. Хавронюк М. І. Кримінальне законодавство України та інших держав континентальної Європи: порівняльний аналіз, проблеми гармонізації : монограф. Київ : Юрисконсульт, 2006. 1048 с.
226. Цветинович А. Л. Дополнительные наказания: функции, система, виды. Куйбышев : Изд-во Саратовского ун-та, Куйбышевский филиал, 1989. 191 с.
227. Цебенко О. Форми прояву сепаратизму: теоретико-методологічний аспект. *Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку* : зб. фах. праць. Львів : Львівська політехніка, 2014. Вип. 26. С. 44–51.
228. Чорний О. Діяльність правоохоронних органів України у сфері запобігання терористичній діяльності. *Visegrad journal on human rights*. 2016. № 2/1. S. 148-151.
229. Чорний О. Кримінально-правове регулювання на вчинення терористичного акту – наукова дискусія. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 30 верес. 2016 р.). Київ : Нац. акад. прокуратури України, 2016. С. 376–377.
230. Чорний О. Стан наукової розробки кримінальної відповідальності за терористичний акт. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України* : матер. II Міжн. наук.-практ. конф. (Київ, 15 груд. 2017 р.). Київ : Національна академія прокуратури України, 2018. С. 411–416.
231. Чорний О. М. Дискусія щодо визначення родового об'єкту терористичного акту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція*. 2015. № 18. Т. 2. С. 122–125.
232. Чорний О. М. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії терористичному акту : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 259 с.
233. Чорний О. М. Кримінально-правові та кримінологічні засади протидії терористичному акту : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Харків. нац. ун-т внутр. справ. Харків, 2020. 20 с.
234. Чорний О. М. Оперативні підрозділи правоохоронних органів як суб'єкти запобігання терористичним актам. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. Спеціальний випуск № 95. С. 164–168.
235. Чорний О. М. Основні напрями оперативно-розшукового запобігання злочинам. *Науковий вісник Дніпропетровського державного*

університету внутрішніх справ. 2017. Спеціальний випуск № 88. С. 311–316.

236. Чорний О. М. Правові основи регулювання антитерористичної діяльності в Україні, через призму її прагнення до європейської інтеграції. *Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України*. 2016. № 6. С. 26–34.

237. Чорний О. М. Протидія терористичній діяльності через призму конвенційного механізму Ради Європи. *Нові завдання та напрями розвитку юридичної науки у XXI столітті* : матер. Всеукр. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 26-27 лют. 2016 р.). Одеса : Міжн. гум. ун-т, 2016. С. 70–74.

238. Чорний О. М. Терористична діяльність та її види. *Держава і право в умовах глобалізації: реалії та перспективи* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпропетровськ, 5-6 лют. 2016 р.). Дніпропетровськ : ГО «Правовий світ», 2016. С. 67–70.

239. Чорный А. М. Противодействие терроризму: теория и практика, опыт, проблемы современности и пути их решения. *Право і держава: проблеми розвитку та взаємодії у XXI ст.* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (Запоріжжя, 29-30 січ. 2016 р.). Запоріжжя : ЗНУ, 2016. С. 130–132.

240. Шамара О. В. Відповідальність за здійснення терористичної діяльності за кримінальним законодавством України : монограф. Київ : Видавничий дім «АртЕк», 2014. 280 с.

241. Шамара О. В. Звільнення від кримінальної відповідальності за участь у терористичній діяльності. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ України*. 2009. № 3 (44). С. 201–206.

242. Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за терористичний акт : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна академія СБ України. Київ, 2006. 21 с.

243. Шамара О. В. Кримінальна відповідальність за терористичний акт : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна академія СБ України. Київ, 2006. 250 с.

244. Шанхайская конвенция о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом. *Московский журнал международного права*. 2003. № 1. С. 295–305.

245. Шапченко С. Д. Співучасть у злочині: постатейний коментар до розділу VI Загальної частини Кримінального кодексу України. *Законодавство України: науково-практичні коментарі*. 2003. № 9. С. 68–110.

246. Шаргородский М. Д. Преступность, ее причины и условия в социалистическом обществе. *Преступность и ее предупреждение* : сб. стат. Ленинград : Лениздат, 1966. С. 20–58.

247. Шевченко Т. В. Проблемні питання визначення суб'єктивної сторони за статтею 258 КК України. *Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах* : матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2016. С. 149–151.

248. Шинкаренко І. Р., Ханькевич А. М., Никифорчук Д. Й. та ін. Основи боротьби з тероризмом : навч. посіб. Луганськ : РВВ Луган. держ. ун-та внутр. справ ім. Е.О. Дідоренка, 2010. 403 с.

249. Шумейко В. М. Екологічна токсикологія і тероризм. Біотоксиканти. Київ : ЕКОРЕГІО-ЕТХІ, 2002. 140 с.

250. Яковец Е. Н. Основы информационно-аналитического обеспечения оперативно-розыскной деятельности : учеб. пособ. Москва : Щит-М, 2009. 266 с.

251. Ярош В. В. Кримінально-правові санкції за злочини у сфері службової діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Національна академія прокуратури України. Київ, 2015. 224 с.

252. Яценко С. С. Про спеціальну підставу звільнення від кримінальної відповідальності за терористичний акт, передбачену ч. 5 ст. 258 КК України. *Тероризм і національна безпека України* : матер. міжнар. конф. Київ : Нац. акад. внутр. справ України, 2003. С. 269–275.

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

доктор юридичних наук, професор
Кириченко Олег Вікторович

кандидат юридичних наук
Чорний Олександр Миколайович

кандидат юридичних наук, доцент
Шамара Олександр Володимирович

**ПРОТИДІЯ ТЕРОРИСТИЧНИМ АКТАМ В УКРАЇНІ:
КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІ ТА КРИМІНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ**

МОНОГРАФІЯ